

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

12

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 12 (465), December, 1986, Vol. XXXIX

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олесків, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1986 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	250 шіл.	65 шіл.
Аргентина (амер. дол.)	40 дол.	20 дол.	10 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	600 б.фр.	200 б.фр.
В. Британія	25 ф.	13 ф.	7 ф.	2,50 ф.
Канада	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
США	50 дол.	27 дол.	15 дол.	5 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	35 н.м.	12 н.м.
Франція	250 фр.	130 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	250 кор.	130 кор.	70 кор.	25 кор.

В усіх інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адресу нашого Заступника у Вашій країні, яку знайдете на сторінці 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Зміст XII-ої книжки

Проблеми національного визволення

І. М. Б.: НА МАРГІНЕСІ ІНТЕРВ'Ю МИКОЛИ ПЛАВ'ЮКА	1411
Святослав Караванський: ШО ШКОДИТЬ УКРАЇНСЬКО-ГЕБРЕЙСЬКИМ СТОСУНКАМ?	1418
УЦІС: А. ЩАРАНСЬКИЙ І УКРАЇНСЬКО-ЖИДІВСЬКІ СТОСУНКИ	1424
В. Кульчицький-Гут: НЕ ПІДФАЛЬШОВАНА ЛЕКЦІЯ ЧОРНОБИЛЯ	1427

В роковини смерті Патріярха Йосифа І

Ілля Дмитрів: В ДРУГИЙ РІК ПО СМЕРТІ ПАТРІЯРХА ЙОСИФА	1433
о. митрат І Музичка: ВСТАНЬ, О ЧЕСНА ГЛАВО	1436
о. Іван Дацько: ПРОСИТЬ БОГА, ЩОБ ДОПОМІГ	1441
інж. В. Олеськів: У ПОКЛОНІ БЛАЖ ПАТРІЯРХОВІ ЙОСИФОВІ І	1445
ФРАГМЕНТИ З ДРУГОЇ РІЧНИЦІ СМЕРТІ ПАТРІЯРХА ЙОСИФА І	1449

У присвяті Ярославів СтецьковівГолові УДП і Провідникові ОУН

ВИСЛОВИ СПІВЧУТТЯ ПРОВІДІВ ГРОМАДСЬКИХ УСТАНОВ (Прод., 2)	1451
---	------

Поезії закордонних авторів

Василь Яциук: ЖИВА УКРАЇНА	1457
А. Горак: ЧОРНОБИЛЕ-ЧОРНОБИЛЕ!	1458

Наука, досліді

Павлиха Андрієнко-Данчук: НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ «БОЯРИНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ (Продовження, 4)	1459
Ігор Кичак: ХТО Є АВТОРОМ «СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ»?	1474
Д-р Блянка Єржабкова: ОСВІТА І НІМЕЦЬКА ШКІЛЬНА ПОЛІТИКА В РАЙХСКОМІСАРІЯТІ УКРАЇНА (Продовження, 2)	1479
Зореслава: ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО НОВАТОРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФ. Д-РА ВСЕВОЛОДА КАРМАЗИНА-КАКОВСЬКОГО	1494
Д-р Павло Пундій: У СВІТЛУ ПАМ'ЯТІ ПРОФ. Д-РА ВАСИЛЯ ПЛЮЩА	1501

Повісті, спогади

Софія Наумович: ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА (Повість-хроніка, продовження, 8)	1505
Василь Каргунт: ЗАГИБЕЛЬ РОДУ ЧИНСЬКИХ	1517

Відгуки, сперечання

Володимир Богонович: СПРОСТУВАННЯ КОМЕНТАРЯ «З ПРИВОДУ ПОЯВИ КНИЖКИ»	1523
--	------

*

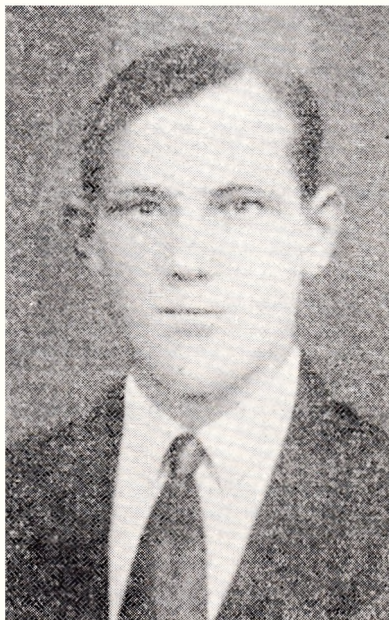
ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»	1525
— ЗМІСТ ЖУРНАЛУ «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» ЗА 1986 РІК	1527

**ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН**

львівській в'язниці «Бригідки» — 23-го грудня, 1932 року. Загинув з окликом «Хай живе Укр...», а далі не докінчив, бо кат затулив йому уста.

Зправа Дмитро Данилишин 24-річний бойовик УВО повішений поляками у львівській в'язниці «Бригідки» — 23-го грудня, 1932 року. Перед стратою заявив: «В цій хвилині я не маю жодних бажань. Мені тільки дуже жаль, що я можу лише раз умерти за Україну!»

Проблеми національного визволення

І. М. Б.

НА МАРГІНЕСІ ІНТЕРВ'Ю МИКОЛИ ПЛАВ'ЮКА

На протязі десятиріч еміграційного буття, в українському політичному й громадському житті можна виразно спостерігати невідрадні наслідки групової нетерпимости, структурної дезінтеграції, фіктивних новотворів та послідовну нехить і протидію будь-яким спробам визначити виразні ідейні позиції й окреслити силові фактори і спроможності дії поодиноких українських політичних груп і громадських організацій.

У висліді, в українському збірному житті домінує тенденція перманентного роз'єднування громади в ім'я ілюзорної «своєї» єдності, заперечування й знецінювання досягнень свого політичного опонента та намагання представляти історичні факти в кривому дзеркалі, в помилковому переконанні, що атака на інше українське політичне середовище утверджуватиме в громаді власну незамітну присутність і пасивну активність, насторожуючи спільноту проти даного політичного середовища.

Прикладом такого політичного думання і нетерпимої постави може бути хоч би надруковане нещодавно в деяких часописах інтерв'ю голови ПУН Миколи Плав'юка.

Можна було б вітати подібне інтерв'ю на затьмареному горизонті українського політичного життя, якщо б воно мало на меті дати спробу аналізу й оцінки положення в Україні і стану українського суспільно-політичного життя у вільному світі, зокрема, якщо б голова ПУН з'ясовував ідейно-політичні позиції організації, яку очолює, та визначав її місце у фронті української визвольної боротьби.

Та не це було ціллю і метою даного інтерв'ю, і тому воно є тільки дальшим причинком до посилювання групових антагонізмів і загострювання внутрішніх розходжень у збірному житті української спільноти, зокрема між націоналістами.

Микола Плав'юк, як і деякі інші провідні члени ПУН, живуть ресантиментами минулого і неспроможні визбутися групової нетерпимости у відношенні до революційної ОУН і Українського Визвольного Фронту.

Претендуючи на провід у політичному й громадському житті спільноти, Микола Плав'юк і ПУН приписують ОУН усі ті прогріхи, якими самі визначаються у своїй дії, що може спостерігати кожний об'єктивний громадянин.

Якщо погодитися з твердженням Миколи Плав'юка, що «змагання за впливи чи навіть керму в громадському житті — явище нормальне», то за якими правилами моралі і політичної логіки плав'юківці можуть змагатися за вплив і керму в громаді, але, коли те саме роблять бандерівці, то вони «розбивачі» громадського і політичного життя, хоча незаперечно становлять найсильніше й найактивніше українське суспільно-політичне середовище у вільному світі.

Подібну логіку й діалектичні засоби полеміки стосує Микола Плав'юк у своєму інтерв'ю, намагаючись переконати читача в об'єктивності і конструктивізмі своїх тенденційних аргументів.

Кого поборює Москва?

Вказуючи на актуальність боротьби Москви з т. зв. «буржуазним націоналізмом» та великі зусилля КГБ розправитися з виявами руху опору в Україні, Микола Плав'юк ні словом не згадує про те, що головне вістря проти українського націоналізму (а не «буржуазного націоналізму», як каже Микола Плав'юк в інтерв'ю) в Україні спрямоване проти ОУН і УПА у проводі зі Степаном Бандерою і ген. Романом Шухевичем, визвольна боротьба яких насадила ідейно нові покоління борців за волю України, а на еміграції агентура КГБ веде головну атаку проти ОУН і Українського Визвольного Фронту. Може не згадує тому, що ПУН неодноразово наголошував доцільність політики оборони правозахисного руху в Україні, що визнавав боротьбу за права людини в легальних рамках законів советського режиму, а не боротьбу за державну самостійність України, надіючись на демократизацію советсько-московської колоніальної системи. Врешті, коли навіть ген. Петро Григоренко і Леонід Плющ визнали помилковість і безнадійність успіху політики правозахисного руху в Україні, Микола Плав'юк заговорив в інтерв'ю про «солідарність українців вільного світу з українським народом на батьківщині, у змагу за належні йому права і державну суверенність».

А скільки ж разів засуджував у минулому Микола Плав'юк бандерівців за те, що вони твердили те саме, що він тепер пише, але тоді Микола Плав'юк обороняв позиції правозахисного руху, а бандерівці — позиції боротьби за державну незалежність України.

Знецінювання ОУН

Не треба бути бистрим аналітиком намірів Миколи Плав'юка в його інтерв'ю, щоб зразу запримітити, що не маючи змоги заперечити історичної доцільності й значення політично-збройної визвольної боротьби ОУН-УПА під проводом Степана Бандери і ген. Романа Шухевича під час і після Другої світової війни, Микола Плав'юк намагається промовчати етап цієї боротьби, закінчуючи процес боротьби за державну суверенність проголошенням незалежності Карпатської України. Про відновлення української державності у Львові в 1941 р. і понад 10-річну визвольну боротьбу ОУН-УПА Микола Плав'юк у своїй націоналістичній «об'єктивності» не згадує в інтерв'ю ні словом, бо важко було б приписати цей період ПУН полк. А. Мельника, який у цій грозівій добі на збройну боротьбу проти нацистської Німеччини і большевицької Росії не зважився.

Стверджуючи, що «ОУН була і залишиться тією політичною силою в Україні і поза її межами, яка безкомпромісово веде боротьбу з ворогом», — Микола Плав'юк виразно наголошує, що має на думці мельниківську ОУН, яка визнає засади «політичного плюралізму і демократії», а не ОУН, яку очолювали Степан Бандера, Роман Шухевич, Степан Ленкавський, Ярослав Стецько, якій притаманна система «монопартійної диктатури і тоталітаризму».

В революційній ОУН Микола Плав'юк вбачає причину усього зла в українському політичному, громадському, а то й церковному житті. Ця приречена групова заїлість затьмарює навіть логіку його аргументації. Він твердить, наприклад, що ОУН відповідальна за брак консолідації в політичному центрі УНР, хоча самі мельниківці, не будучи спроможними здобути вирішний вплив в Українській Національній Раді, розбили її і дотепер стоять поза структурою Державного Центру УНР. Що ж тоді стоїть їм на перешкоді оформити з іншими «демократами» політичну консолідацію в Українській Національній Раді, коли так наполегливо твердять, що визнають засаду політичного плюралізму? Хіба ж не бандерівці?

Намагання мельниківців перетворювати створену ними у США Конференцію українських політичних партій і організацій (КУППО) в новий політичний центр, у противагу Державному Центрові УНР; творення нових громадських репрезентацій у США і Європі, у противагу існуючим репрезентаціям УККА і КОУГЦУ; інспірування відосередніх тенденцій і розходжень на форумі СКВУ, — усе те випливає з комплексу групової нетерпимості і параноїчної настанови нехтувати усіма, хоч би й найбільш корисними політичними і громадськими починами й досягненнями, якщо вони

мають свою основу в ініціативі ОУН чи Українського Визвольного Фронту.

Зайнятий всеціло поборюванням бандерівців, Микола Плав'юк не спроможний усвідомити, що КГБ краще за нього розправляється з українським націоналізмом і ОУН, ідентифікуючи кожного українського самостійника (включно з Миколою Плав'юком) з бандерівцями, і тому знецінювання визвольної боротьби ОУН-УПА чи знеславлювання бандерівців, це тільки вода на КГБ-івський млин.

Кого знеславлює Москва?

Це питання Микола Плав'юк намагається з'ясувати в аспекті мобілізації української громади до посиленої боротьби з ворожою кампанією знеславлювання українського імені. Він підкреслює, що «українська громада солідарно заперечила закиди про буцімто українську коляборацію з гітлерівською Німеччиною, а всі українські політичні сили засудили вияви анти-української кампанії і правильно оцінили, що її дійсними спричинниками є московська комуністична агентура чи її свідомі або навіть несвідомі помічники у західньому світі».

Незважаючи на таке загальне ствердження, Микола Плав'юк обвинуває Провід революційної ОУН в неправильній оцінці теперішньої анти-української акції, стверджуючи, що ОУН інтерпретує цілі тієї акції як «атаку на провідників революційної ОУН, переочуючи той факт, що основний приціл ворожої атаки спрямований не на поодинокі особи, а на увесь український народ».

Ніщо не може бути далшим від правди, ніж таке тенденційне ствердження Миколи Плав'юка. Вистачить переглянути пресу Українського Визвольного Фронту і ОУН в минулих місяцях, щоб безсумнівно переконатися, що в своїй оцінці ворожої протиукраїнської акції та протидії знеславлюванню українського імені і визвольної боротьби українського народу під час і після Другої світової війни, націоналістична преса завжди наголошувала, що атака Москви спрямована проти всього українського народу і треба обороняти всіх українців, яких ворог знеславлює. Протиставно до такого становища ОУН, Микола Плав'юк відмовився захищати знеславлених ворогом Миколу Лебедя і Ярослава Стецька.

Якщо турбує голову ПУН те, що в своїх атаках Москва ідентифікує визвольну боротьбу українського народу в новій добі з провідними постатями ОУН-УПА і їх знеславлює, то можна хіба сказати, що українська спільнота була б горда цим, якщо між тими посталями були б і провідні члени того середовища, яке сьогодні очолює Микола Плав'юк. Хіба ж не можна обвинуувати бандерівців за те, що голову ПУН ворожа агентура не знеславлює.

Не приносить чести ПУН, ані користи українській справі постава провідних членів ПУН, які, не то що відмовляються захищати перед ворожим знеславлюванням визвольну боротьбу ОУН-УПА та її провідників, але що й постачають ворожу агентуру у своїй пресі знеславлюючими українську визвольну боротьбу матеріалами.

Чи можлива ліквідація внутрішніх фронтів

До цієї проблеми Микола Плав'юк підходить у своєму інтерв'ю подібно, як і до інших з'ясованих попередньо питань. Він не говорить про реальні передумови й можливості ліквідації фронтів в українському політичному й громадському житті, але навпаки, продовжує «розправлятися» з бандерівцями й ОУН, нав'язуючи до конфлікту в ОУН в 1940-их роках і його наслідків, за які робить відповідальними бандерівців. В такій психологічній настанові Микола Плав'юк розглядає також розходження між націоналістами на еміграції, обвинувачуючи бандерівців, які «вбравшись в тоги супер-патріотів, вважають, що їм прислуговує право вирішувати, що хосенне а що ні для... української справи». Одначе таке право приписує Микола Плав'юк собі і ним очолюваному ПУН.

Переступивши межі політичних контрверсій і критичної полеміки, Микола Плав'юк погрожує ОУН, що «ПУН публікуватиме в майбутньому низку документів, які 'не принесуть слави для ОУН', якщо бандерівці не засудять книжки Петра Мірчука «Револуційний змаг за УССД» та не припинять нападів на своїх політичних опонентів, які не є готові безкритично приймати і хвалити їхніх «осягів» в минулому і в сучасній політичній дії».

Таке ствердження Миколи Плав'юка, як голови ПУН, всеціло дискредитує його і ним очолювану організацію. Погроза знеславлювати визвольну боротьбу ОУН-УПА у вільному світі, співзвучна з ворожою знеславлюючою українців кампанією агентури КГБ, має вимову шантажу, бо ж Микола Плав'юк добре знає, що писання д-ра П. Мірчука є його особистою відповідальністю, а не ОУН. Провід якої не контролює того, що пише й друкує д-р П. Мірчук, подібно, як за писання д-ра З. Книша не відповідає ПУН. А вже, якщо говорити про «припинення нападів на своїх політичних опонентів», то вистачить порівняти мельниківську й бандерівську пресу, включно з інтерв'ю Миколи Плав'юка, щоб переконатися саме хто нападає на своїх політичних опонентів.

ОУН зовсім не зацікавлена в цьому, чи хтось хвалить її «осяги в минулому і в сучасній політичній дії», бо осяги можна критикувати, але їх не можна заперечити, одначе ОУН має моральне право

вимагати від всіх українських патріотів, щоб шанували кров борців за волю України і не знеславлювали визвольної боротьби українського народу, не зважаючи на те, в якому часі і під чийм проводом ця боротьба велась.

ОУН, як і всі інші українські політичні формації, має теж право й обов'язок займати критичне становище до політичних і громадських проблем та дій своїх політичних опонентів, які вважає помилковими чи шкідливими для української справи, а теж пропагувати ідеї українського визвольного націоналізму і змагати до втілення їх у чин та збірну свідомість спільноти.

Кому не приписував би вину Микола Плав'юк за невідрадий стан українського політичного життя та розлад у громаді, він і організація, яку очолює, незважаючи на всі еуніціяції й інтерв'ю, безвинними в цій ситуації не стануть.

Лагодження контрверсій і конфліктів вимагає спершу творення атмосфери взаємного довір'я, пошани і визначення виразних вихідних позицій для майбутньої співдії. Переборення усіх труднощів у створенні Світового Конгресу Вільних Українців, узгоднення ідейно-політичних принципів і засад громадської співпраці в Першому Маніфесті СКВУ може стати прикладом і для упорядкування українського політичного життя, при передумові, що всі українські політичні угруповання, які схвалили Перший Маніфест СКВУ, зберігатимуть таку саму поставу і в політичній співдії. При цьому не може бути жодних відхилень. Якщо говоримо про державно-творчі процеси, то не можемо зупинятися на Карпатській Україні, не визнаючи державно-творчого Акту 30 червня 1941 р. у Львові, як це робить голова ПУН, Микола Плав'юк, який до речі, голосував за прийняттям Першого Маніфесту СКВУ на першому Конгресі СКВУ, де сказано: «Гітлерівські окупанти зліквідували утворене у Львові Актом 30 червня Державне Правління і незабаром почали розстрілювати українських діячів у Львові, Києві й інших містах України». Не наслідуймо руїницької настанови українських державних діячів 1918-их років, коли соціалісти не визнавали української держави, яку очолював Гетьман, і навпаки. Не може теж бути відхилень від схваленої на IV Конгресі СКВУ резолюції, в якій засуджено знеславлювання української визвольної боротьби ОУН-УПА і її провідників під час і після Другої світової війни.

Ми згідні з висновком Миколи Плав'юка в інтерв'ю, що «українська громада у вільному світі може розвивати своє життя успішно при умові, що громадський правопорядок буде респектований всіма». Події на XIII Конгресі УККА і творення другої громадської репрезентації у США, розколювання організованого життя українців в Європі на форумі КОУТЦУ, намагання доміну-

вати СКВУ — не вказують, одначе, на те, що мельниківці готові не тільки говорити, але й здійснювати громадський правопорядок.

До часу, поки всі українські політичні й громадські сили не усвідомлять свого властивого місця і ролі у збірному житті спільноти, зокрема свого призначення в процесі визволення України, поки не признають засади пропорційного впливу в житті громади до своєї спроможности виконувати визначені обов'язки і завдання, поки не зрозуміють політичної істини, що кожна політична формація має право змагатися за провідний вплив і керму в громаді, — доти справа ліквідації внутрішніх фронтів залишиться тільки у сфері порожних газетних фраз.

УВАГА!

НАЙНОВІШЕ ВИДАННЯ!

УВАГА!

У нашому Видавництві вийшла недавно нова книжка п.з. «З НАЙКРАЩИМИ» — пера знаного Вам уже автора Юрія Борця-Чумака — булавного УПА, уродженця Лемківщини.

Ця нова книжка Юрія Борця-Чумака багатоплянова. Тут зібрано спогади автора про участь у легендарній боротьбі з окупантами України, далі читач знайде в ній роздуми автора з ділянки різних питань, картини з життя еміграції та подорожні враження. Ці провідні теми, хоч і розроблено в окремих розділах, об'єднано в один мемуарно-біографічний твір.

Ціна книжки:

Бельгія	700 бф.,
Велика Британія	8 ф.,
Німеччина	40 нм.,
Франція	100 ффр.,
Канада	18 дол.,
США	15 дол.,
Швеція	100 кор.,
Австралія	18 дол.,
Австрія	250 шіл.

Всі інші країни рівновартість американського доляра.

Книжку можна набути в українських книгарнях або безпосередньо з нашого Видавництва УВС у Лондоні:

UKRAINIAN PUBLISHERS LTD., 200 LIVERPOOL ROAD,
LONDON N1 1LF, GREAT BRITAIN.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ЩО ШКОДИТЬ УКРАЇНСЬКО-ГЕБРЕЙСЬКИМ СТОСУНКАМ?

Той, хто слідкує за українсько-гебрейськими стосунками, не може не зауважити, що з бігом часу вони не кращають, а гіршають. І це тоді, коли під сучасну пору українці ні в Україні, ні поза її межами не мають жодних державних інституцій, які б своєю діяльністю завдавали шкоди або напружували взаємини між двома народами.

Це й справді унікальна ситуація ворожості, цілком оперта на емоційних факторах, що ними дуже вміло й успішно маніпулює кремлівська мафія.

Забезпечуючи собі успіхи на світовій арені, Москва ніколи не гребувала розсварюванням національностей, а надто тих, які могли б бути її потенційними ворогами. Вона сіє розбрат між країнами НАТО. Вона нацьковує арабські народи на державу Ізраїль. Не забуває вона й національних емігрантів з СРСР, що на них вона нацьковує гебрейську громадськість.

Не розуміючи, що Москві ходить не про покарання справжніх чи уявних злочинців, а про розсварювання опонентів та розпалювання антисемітизму, деякі американсько-гебрейські кола, не без участі американських комуністів та інших «симпатиків» Москви, прийняли викриття Москви за чисту монету і стали робити заходи для юридичного переслідування вказуваних Москвою осіб на підставі московських ще доказів. Так було створено Бюро Спеціальних Розслідувань при Департаменті Юстиції США (БСР) — Office of Special Investigations (OSI).

Ті американсько-гебрейські кола, котрі сприяли створенню БСР, мали би на мою думку, передусім спитати у советських чинників, а чи ведеться в СРСР слідство проти убивць гебрейської Інтелігенції в 1952 році, а також проти осіб, винних у арешті, засуді та смерті Рауля Валленберга. І лише, діставши вичерпну й позитивну відповідь, яка ствердила б щирість Москви у ставленні до гебреїв, узятись до розгляду препаратів у Москві матеріалів. Але цього не сталося. Емоції та московська режисюра помогли забути те, про що саме тут треба було б говорити. Це був найпідходящий момент саме для викриття антисемітизму Кремлю, найнебезпечнішого для геброеїв з усіх інших антисемітизмів. З допомогою гебреїв-советофілів та комуністів до цькування опозиційної

до Москви еміграції узялися й гебреї, далекі від советофільства. Створений стараннями Москви, єдиний фронт гебреїв став діяти у бажаному для неї напрямі. Створенням БСР, крім усього іншого, ще й прокладено дорогу советській юридичній практиці до американського судівництва.

Москва дістала цю «ліцензію» завдяки тому, що советофілам вдалося переконати американців, як гебреїв так і негебреїв, що, хоч Москва і відомий майстер фабрикацій та фальшивок, але у справах воєнних злочинів вона до фальсифікацій не вдається(!).

Ця теза стала наріжним каменем усієї дальшої діяльності БСР.

Я гадаю, що діяльність БСР, яке базує свої звинувачення майже виключно на советських матеріялах, і є причиною, що псує гебрейсько-українські стосунки. Якби засоби, що ними послуговується БСР, звинувачуючи українців та інших східних європейців, відповідали нормам прийнятої в США законности (due process), то з боку українців не було б великих нарікань ні на БСР, ні на гебрейство взагалі. Але ж методи, що їх вживає БСР, викликають обурення не лише в українців, але і в американців, то ж як можна сподіватися, щоб українці не реагували на зневагу до законности в країні, де все підпорядковано закону?

Гебрейські ж кола в Америці, навпаки, схвалюють діяльність БСР, гадаючи, що воно правильно вживає советські свідчення. Щождо відступів від законности, що їх припускає БСР, то яка, мовляв, може бути законність до нацистських колаборантів? Це дуже слизьке міркування. Бувши застосоване комуністами в СРСР до «ворогів народу», воно узаконило масові безпідставні репресії.

Аналізуючи діяльність БСР, можна добачити в ній такі відступи від юридичних норм:

1. БСР ігнорує факт прямої зацікавлености советського уряду у наслідках започаткованих його стараннями справ;
2. БСР ігнорує факти советських фальсифікацій, що про них Бюро має вичерпну інформацію;

Совети звинуватили громадянина США, Григорія Цебрія (Нью Йорк) у воєнних злочинах. КГБ виставило свідків, записавши їхні свідчення на відеострічку, і ці свідки твердили, що вони бачили, як Г. Цебрій стріляв гебреїв. Але п. Цебрій подав незаперечні докази, що тоді, коли советські свідки «бачили», як він стріляв людей, він перебував у німецькому концтаборі. БСР було змушене закрити справу. І таких справ БСР закрило не одну. Хіба ж ці справи не викривають «природу» советських свідчень? А втім, закривши десятки справ через їхню очевидну наклепницьку природу, БСР і далі покладається на советські свідчення в інших спра-

вах. І коли жертва цих свідчень не годна (через чотири десятиліття!) довести своє алібі, то вона не виплутається з тенет БСР. Не мав би і Г. Цебрій тавра з табору смерті, ніщо не врятувало б його від засуду за «воєнні злочини».

3. БСР вживає свідчення советських «довгомовчних» свідків, які згадують жажливі події після 35-40 років мовчанки:

Після відновлення советської окупації України, Прибалтики й Молдавії (1943-45 рр.) советські органи почали судити всіх, причетних до співпраці з німцями. Пошук за коляборантами був дуже старанний, і навряд чи хто в ССРСР уник слідства й суду. Тоді КГБ зібрало усю інформацію про коляборантів. Дії коляборантів та імена ще не спійманих злочинців мусіли фігурувати у протоколах тодішніх справ.

Крім того, після війни в ССРСР існувала така «Надзвичайна комісія для розслідування злочинів проти людства під час II світової війни». Ця комісія зверталася до населення, щоб воно повідомляло відомі йому злочинні факти.

Отож справи засуджених коляборантів та документи «Надзвичайної комісії» мали би бути найнадійнішим джерелом інформації, де усі злочини тих часів задокументовано, і то по гарячих слідах. Але, як не дивно, КГБ у своїх звинуваченнях не вдається до цих джерел. Натомість, Москва виставляє свідків, які 35-40 років мовчали, і раптом, будучи викликані до КГБ, «згадали» жажливі події, про які ніколи й ніде до того не заявляли. Такі довгомовчні свідки виступають, зокрема, у справі Б. Козія. У післявоєнних же справах проти п. Козія не було жодних свідчень.

Проте цей факт нітрохи не бентежить БСР. Воно схвалює свідчення «довгомовчних» свідків як цілком судоправні.

4. БСР акцептує свідчення свідків, які суперечать попереднім свідченням тих же свідків:

У справі С. Ковальчука два свідки — Коцура й Фудчук — свідчать у 70-их роках, що вони з Ковальчуком брали участь в ліквідації гебреїв у 1942 р. Але будучи засуджені як поліцаї у 1945 р. обидва свідки нічого не згадували про свою участь у розстрілах і ніколи не згадували ім'я Ковальчука.

У справі І. Дем'янюка свідок І. Розенберг свідчить, що він упізнає підсудного як оператора газової камери у концтаборі Треблінка, а 24 грудня 1947 р. цей же свідок свідчив у Відні, що Івана, оператора газової камери, було вбито під час повстання в Треблінці 2-го серпня 1943 року.

Попри ці суперечності, БСР акцептує такі свідчення як юридично можливі.

5. БСР не піддає советських документів судово-юридичній експертизі;

У справі І. Дем'янюка основний винувальний документ, що надійшов з ССРСР, не піддано жодній експертизі. Документ лише дві години перебував у суді, куди його привіз советський дипломат. Під час слідства БСР послуговувалось копією. А зробивши експертизу копії, два американські експерти — незалежно — дійшли до висновку, що документ підроблено.

6. БСР не аналізує критично советських свідчень;

У справі Б. Козія свідок Й. Ільковський свідчить на відеострічці: «Ми побачили, як поліцай Козій і з ним ще три чоловіки вели вулицею сім'ю Бредгольца в складі трьох чоловік»¹. Свідок не називає імен цих трьох чоловіків. Вони ж мали бути тільки місцеві люди. Свідок же прекрасно запам'ятав фах і прізвище жертв, імена дітей (у дальших показах), але про спільників Козія говорить дуже скупо. І де вони могли дітися від всевидячого ока КГБ? Безперечно, що їх судили. А чи свідчив на їхньому суді Ільковський? Як і на який строк засуджено цих трьох? Що записано у протоколах слідства проти цих трьох? Чи збігаються свідчення у тих протоколах з тим, що тепер (через 35 років) свідчить Ільковський? З юридичного погляду просто необхідно було б запросити й проаналізувати свідчення, зроблені задовго до створення БСР та до початку наклепницької кампанії в советській пресі. Але колишніми справами БСР не поцікавилось. Зрештою, хтось із цих трьох міг би дати (або давав) ширші свідчення про всю подію та участь Козія. І обов'язком юристів БСР було спитати у КГБ про цих трьох воєнних злочинців, невідомо де зниклих, запросити їхні справи. Не зробити цього значило не шукати істини, а шукати лише формального обґрунтування для звинувачення, на підставі якого можна засудити людину.

7. БСР схвалює обмеження прав оскаржених на перехресний допит свідків, що його практикувала советська сторона під час допитів свідків в ССРСР;

Під час спільних американо-советських допитів свідків, представники БСР не реагували, отже схвалювали, дії советських прокурорів, які залякували свідків і обмежували захисників у допиті свідків.

8. БСР схвалює свідчення колишніх наці, коли вони свідчать на користь БСР, і відкидає їхні свідчення, коли колишні наці свідчать на користь оскарженого.

У справі І. Дем'янюка БСР зігнорувало свідчення Курта Фран-

1. Борис Антоненко, «Тихі емігранти», Жовтень (Львів), вересень 1982.

ца, колишнього шефа охорони Треблінки 1942-43 рр., який заявив, що він не знав Івана Дем'янюка, а Івана — оператора газової камери — не бачив після повстання в'язнів. БСР оперло своє рішення на тому, що колишній наці вигороджує Дем'янюка. Але БСР акцептувало свідчення колишнього охоронця Треблінки, який живе у Західній Німеччині і свідчить, що пам'ятає високого, як Дем'янюк, охоронця в таборі. Але ж не виключено, що цей свідок як німець хоче скинути тягар вини з німців і скласти його ще на когось.

9. БСР дискримінує без належних підстав свідків захисту;

У справі Б. Козія суд зігнорував свідчення свідка П. Мірчука, коли БСР подало до відома суду, що Мірчук негативно висловився про БСР. Іншими словами, БСР гадає, що свідок, який не виявляє повної лояльності до БСР, не може бути свідком в американському суді.

10. БСР вживає свій вплив для недопущення вислухання свідків захисту;

Після ознайомлення з фотом І. Дем'янюка, колишні в'язні — поляки, що живуть у Польщі — сказали: «Це не Іван з Треблінки». Свідкам було видано візи на виїзд до США для свідчення перед судом. Але візи було скасовано з Вашингтону. Державний департамент США, діставши інформації з БСР, що розгляд справи уже скінчено, скасував ці візи. Невже ж істина має залежати від бюрократичних рогаток?

11. БСР кваліфікує факти упереджено;

Виколоту на тілі І. Дем'янюка групи крові, БСР кваліфікує, як ознаку причетності до військ SS і одночасно як доказ його служби охоронцем у таборі. Але ж відомо, що персонал SS не мав відношення до таборів смерті, будучи фронтовою військовою силою. Тобто згадана виколка не звинувачує, а виправдує оскарженого щодо служби в таборі.

12. БСР дезінформує громадськість заявами, що воно дотримується американських юридичних норм;

У цілому ряді відповідей громадськості персонал БСР, а також юристи Департаменту юстиції, заявляли, що «оскарження ведеться справедливо, чесно і цілком відповідає американській системі правосуддя»².

На жаль слова не відповідали ділам.

2. Allan A. Ryan, Jr. Director, Office of Special Investigations, A letter to Thor G. Rakowsky, Esq., President, Ukrainian American Bar Association, September 17, 1982. Washington, D.C. 20530, U.S. Department of Justice. Машинопис.

Чим пояснити таку зневагу до законности з боку БСР?

На мою думку, на діяльність БСР впливає той факт, що 90% юристів БСР належать до гебррейської національності. Навряд чи можна сподіватися юридичної безсторонности у справах воєнних злочинців від юридичної установи такого національного складу. Цікаво, як zareагувала б гебррейська громадськість, якби 90% урядовців БСР були б українці та інші східні європейці?

Таким добором кадрів БСР Департамент юстиції порушив принцип безсторонности суду, проголошений «Всесвітньою Деклярацією Людських Прав», заохотивши БСР до дальших порушень юридичних норм демократичного судівництва. «Всесвітню Деклярацію Людських Прав» людство виробило після розгрому націонал-соціалістичної ідеології, яка, як і комуністична, базувалась на потоптанні усіх людських прав. Деклярація узяла до уваги усі негативні моменти, що можуть сприяти відродженню беззаконня, і дала перелік засад, що їх народи світу мусять дотримуватися надалі. І цих засад треба дотримуватися, коли ми не хочемо повторювати практики, яку засуджено. А Департамент юстиції США та його орган — БСР — якраз і відійшли від засад «Усесвітньої Деклярації людських прав».

Відомо, що до створення БСР українські та гебррейські організації нерідко спільно діяли на захист в'язнів Гулагу, і це мало небиякий успіх. Тепер же співпраця обірвалася. Замість співпраці — обмін звинуваченнями! Тобто, сталося те, чого й треба було Москві.

Тому, на мою думку, для покращання і налагодження нормальних стосунків між обома народами треба послідовно глядіти, щоб усі без винятку інституції, які можуть впливати на українсько-гебррейські стосунки, дотримувались засад «Всесвітньої Деклярації Людських Прав». Відхід від цих засад і є джерелом непорозумінь та сварок, яких мудрі люди мали б уникати, а не нагромаджувати.

А. ЩАРАНСЬКИЙ І УКРАЇНСЬКО-ЖИДІВСЬКІ СТОСУНКИ

(УЦІС) На запрошення жидівських організацій Бельгії, відомий жидівський дисидент Анатоль Щаранський (Натан Шарон) побував у Брюсселі, де вечером 15.9.1986 року в приміщеннях Соціологічного Інституту Брюссельського Університету відбув публічну зустріч, а наступного дня його прийняв на авдієнції бельгійський король Бодуен і окремо міністер заграничних справ Лео Тіндеманс.

Після оваційного привітання, яке йому справили присутні (понад 300 осіб, переважно жиди), недавний в'язень советських концтаборів розповів про своє визволення, яке він завдячує головно своїй дружині при загальній підтримці жидівського загалу. А. Щаранський відбув 9 років покарання за співпрацю з російською Гельсінською групою, яку очолював Ю. Орлов та за жидівську еміграційну акцію.

Перед своїм прибуттям до Брюсселі, А. Щаранський склав візиту президентові Франції Міттеранові та прем'єр-міністрові Ж. Шіракові, дякуючи їм за підтримку акції його дружини, що довело до його випущення на Захід.

Нав'язуючи до терористичних актів на терені Франції, він окреслив советський режим, як терористичний, бо громадяни ССРС є під постійним терором, не маючи змоги себе захистити. Тому потрібно вести боротьбу проти усіх видів терору без уваги на те, хто ним послуговується. Він заохочував жидів до постійної акції в користь переслідуваних жидів у ССРС т. зв. «рефюзників», а їх є сотні тисяч. Факт, що вони заявили за виїздом з ССРС до Ізраїлю, вони стали предметом переслідування і терору і є позбавлені праці.

Питання, які посипались після короткої інформації А. Щаранського, відносилися виключно до внутріжидівських справ і долі жидів в ССРС, при чому було відмічено мужню поставу Сахарова і Орлова.

Несподіванкою і зміною тематики було питання поставлене одним українським учасником тієї зустрічі мгр О. Ковалем, який порушив комплекс жидівсько-українських стосунків. Заки було поставлене питання, мгр О. Коваль представив себе, як українець

і колишній політичний в'язень німецьких концтаборів та привітав недавнього в'язня советського гулагу і мужного борця за людські права в ССРСР і за кращу долю своїх компатріотів.

На загальне здивування, А. Щаранський промовив українською мовою, кажучи: «добрий вечір, я народжений в Україні і ми можемо вести розмову по-українськи». Мгр О. Коваль висловив радість з приводу цієї несподіваної приємної заяви, але продовжував своє слово французькою мовою, щоб дати змогу всім присутнім брати участь у цій дискусії.

Питання було поставлене на основі ствердження, що жиди в ССРСР були упривілейовані зразу після жовтневої революції аж до часу, коли Сталін наприкінці свого панування відновив старий російський антисемітизм. Нормально це явище повинно було викликати серед жидів антирусизм. Однак антирусизму не помічається, а натомість останніми часами помітний серед деяких жидівських кіл сильний антиукраїнізм. Шукання серед українців воєнних злочинців, тоді, коли українці воювали на два фронти проти німецьких і московських окупантів, вимога до уряду Америки про видалення Івана Дем'янюка до Ізраїлю, де він у в'язниці чекає на суд, хоч відомо, що він впавав жертвою фальшивих свідчень і документів КГБ, розвалення жидами пам'ятника українського і жидівського голокостів, що був здвигнений недавно українцями в Єрусалимі і чимало інших драстичних фактів, які свідчать про штучно викликаний антиукраїнізм для якого немає підстав з метою пошкодити як українському так і жидівському народам. Питання до промовця: чи він будучи в концлагерах і советських тюрмах, де напевно жив разом з українськими політичними в'язнями, які творять політичну еліту української нації, чи він зустрічався з проявами антисемітизму?

У відповідь А. Щаранський сказав, що в Україні, де є чимало льоялістів (краще було б вислужників режиму) антисемітизм є більш помітний як в котрій-небудь іншій советській республіці. Натомість поміж в'язнями в концтаборах, де зустрічав таких, що були засуджені на 25 і більше років, жодного сліду антисемітизму між українцями не спостеріг. Що торкається І. Дем'янюка, то мав змогу відвідати його в тюрмі біля Тель-Авіву і мав з ним довшу розмову, після якої мав йому сказати, що краще для І. Дем'янюка бути в ізраїльській тюрмі, як мав би бути в советській. В Ізраїлі суд мусить мати незбиті докази, щоб когось засудити, тоді, коли в ССРСР засудити можуть і без доказів.

А. Щаранський сказав також, що в Ізраїлі діє українсько-жидівське товариство, до якого він також належить і яке ставить

собі за ціль протидіяти дезінформації і дбати про наладження взаємовідносин між іншими народами.

Інші аспекти, які були порушені в питанні, як відсутність анти-русизму серед жидів, знищення пам'ятника в Єрусалимі тощо, залишилися без відповіді. Немає сумніву, що жидам залежить на тому, щоб не зразити собі росіян, від яких вони сподіються видістати ще певне число своїх одновірців. Що більше, деякі жидівські кола йдуть на зустріч своїм переслідувачам-москалям і на доручення цих останніх плямують українців, як воєнних злочинців, щоб в цей спосіб виторгувати для себе більше емігрантів з ССРСР. Гра є доволі субтельна, але аж не така, щоб не було видно хто потягає шнурками, а хто і для чого це робить. Москві потрібно знецінити українців в очах урядових кіл Заходу, а для цього потрібно використати жидів при допомозі штучно піддержуваного українського антисемітизму. Треба, отже, дивуватися, що деяка частина жидівського провідного активу дала себе втягнути в цю нечесну і шкідливу гру. Такою грою вправді можна хвилю до чого досягнути, але на довшу мету доведеться програти. І про це повинні пам'ятати відповідальні жидівські кола.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ ГУТ

НЕ ПІДФАЛЬШОВАНА ЛЕКЦІЯ ЧОРНОБИЛЯ

Радіоактивні хвилі над Києвом,
А на Хрещатику парад.

Марта Тарнавська. «Перше травня».

Твердили старинні римляни “Ergare humanum est” — помилятися річ людська. Була ця сентенція вірною тоді, є вона вірною і тепер. І нічого у тому злого, якщо людина на помилках вчиться — своїх і чужих — і їх не повторює.

Та все це відноситься до людей, не до комуністів, точніше, не до марксо-ленінців. Вони ж бо сформовані на моду ніцшеанської надлюдини; вони ж покликані будувати рай таки тут, на нашій планеті, із центром у Москві. Як надлюди, вони не можуть робити помилок. А коли трапиться, що помилку зробить комуніст, його негайно скидають до категорії людей як підкидня у середовищі надлюдей.

СССР — це ще не рай, але щось як напіврай, як на це натякає тепер Горбачов, чи тричвертирай, як колись твердив Брежнєв. І тому то, хоч там і є люди, та працюючи під наглядом, чи поруч надлюдей, вони також є дещо вищі, як уся сіра маса людей поза границями СССР.

Оттакий то образ виступає із писань, які тепер появляються в СССР у зв'язку з чорнобильською катастрофою.

«Чесць партійця»

Звітує кореспондент українськомовної «Робітничої газети» Константин Михайлович Ежов; він «член Київського обкому партії, делегат XXVII з'їзду Компартії України»; він «1 травня вантажив пісок, потім свинець для вертолітників, потім монтував пункт санітарної обробки. Комуніст діяв, як комуніст, на ділі, тому і направили до нього кореспондента».

Дальше: «Серед відважних завжди були комуністи — люди, які

єдиним своїм привілеєм вважають право першими іти назустріч небезпеці».

І ще заявляє інж. І. А. Павлушин: «Під час ліквідації аварії я працював пліч-о-пліч з комуністами, бачив як вони в найскладніших ситуаціях залишалися чесними, принциповими і відданими Батьківщині. З такими і далі хочу бути поруч».

А от про «підкиднів»: «(. . .) окремі подалися в біги або здалека спостерігали: що буде далі? (. . .) лише одиниці з партквитками — не можу їх назвати комуністами, навіть колишніми»¹.

За чотири місяці від катастрофи ця ж «Робітнича газета» повідомила читачів, що головного інженера Чорнобильської АЕС Фомина, «за грубі помилки і упущення в роботі (. . .) виключено з партії»².

«(. . .) люди і цвіти і весілля буде»

Та СССР світу ще не охопив, і з-поза його границь продістаються вістки до людей, люди ставлять питання і комуністам треба відповідати. І так 18-го дня від катастрофи голова Київського облвиконкому та член урядової комісії Т. С. Плющ твердив, що «сьогодні рівень радіації не являє собою небезпеки навіть усередині 30-кілометрової зони, не говорячи про більш віддалені райони»³.

Яких два тижні після Плюща Л. А. Ільїн, «дійсний член Академії медичних наук СРСР, провідний спеціаліст у галузі радіаційної гігієни», на питання, чи потрібно вживати запобіжних заходів за межами 30 кілометрової зони, відповів: «Її не було і немає. Жодного з днів після аварії радіоактивність за межами безпосередньої близькості від станції не наближалася до рівня, небезпечного для здоров'я»⁴.

Та помимо всіх цих запевнень, редакція «Робітничої газети» у числі за 28-го червня призналася, що «зараз у редакційній пошті чимало листів, у яких читачі просять відповісти про становище за 30 кілометровою зоною», і вона поставила ряд питань начальникові Головного санітарно-епідемонологічного управління Міністерства охорони здоров'я УССР В. В. Ветлінові, одне з яких було про дощ. От його відповідь: «Для нас дощ нічим не небезпечний.

1. О. Тертичний. «Честь партійця». *Робітнича газета*, 25.6.1986.

2. «У ЦК Компартії України». Там же, 27.8.1986.

3. О. Тертичний. «Життя входить в береги», там же, 14.5.1986.

4. Е. Горбунова. «Під медичним наглядом», там же, 10.6.1986.

Як показують лабораторійні дослідження, дощова вода не є забруджена»⁵.

Раніше ж, так за два тижні після катастрофи, «спеціальним кореспондентам ТАРС-РАТАУ, бригаді Центрального телебачення, дозволили оглянути місто, побувати на засіданні урядової комісії», і вони написали звіт про місто, у якому заступник голови Ради Міністрів СРСР І. С. Силаєв твердив, «що головну, основну небезпеку усунуто. Якоїсь катастрофи на АЕС, яку «передрікали» деякі західні злослівці, не буде». І кінчали це звіт про місто кореспонденти: «Життя візьме своє. Адже, чекає, чекає людей лелека, що стоїть біля свого гнізда на даху одного з опустілих будинків. Будуть у Чорнобилі і люди, і квіти, і весілля буде»⁶.

«Американський» журналіст на підмогу

Можна припускати, що як діставала листи від читачів «Робітнича газета», то чи не більше листів мусіла діставати «Радянська Україна», орган УКП. І можна далі припускати, що якраз ті листи штовхнули редакцію «Радянської України» запросити «американського» журналіста на підмогу комуністам. І так появилася у «Радянській Україні» ота підмога Майка Давидова, представленого читачам як «московського кореспондента газети «Peoples Daily World» (США), п.н. «Уроки Чорнобиля» у рубриці «Репортаж американського кореспондента». Як хтось би думав, що тут «американський кореспондент» говорить про «уроки» для спричинників найбільшої того рода катастрофи в світі, він грубо помилявся б. Як прикладний марксо-ленінець, він знає, що московські іберменші жодних «уроків» від нього не потребують, отже його «уроки» є для сірої маси людей поза границями СРСР. А подає він їх у «Радянській Україні» тому, щоб переконати українських людей, що не Москва а некоммуністичний захід має вчитися на Чорнобилі.

Так він спочатку сугерує, що Чорнобиль — стихійне нещастя, пишучи таке: «Трагедія Чорнобиля, як землетрус у Ташкенті, що стався двадцять років тому, викликала схожу реакцію радянських людей, бажати допомогти ліквідувати наслідки». Далі він

5. М. Ретнів. «Ваша думка, лікарю?», там же, 28.6.1986. А от у Швеції 97 процентів ренів, яких пригнали ляпландці на продаж, визнано непридатними для людського споживання через високий рівень радіації. Джерелом же радіації була пожева ренів, полита радіаційними дощами, які були випали в центральній частині Ляпландії, що дугою розтягається у північних районах Норвегії, Швеції і Фінляндії. («Chernobyl Shakes Reindeer Culture of Lapps». *The New York Times*, 25.6.1986, стор. 1.

6. «Чорнобиль: штаб діє», *Робітнича газета*, 14.5.1986.

виписує похвалу «спокійному героїзмові» оцих «радянських людей» із оттаким вигуком захоплення: «Просто не віриться, що ці люди тільки що повернулися з Чорнобиля і незабаром знову поїдуть туди (. . .) Саме спокійний героїзм людей, про який силкується замовчати американська преса, контрольована великим бізнесом (. . .) і є головним у тому, що відбувається нині в Чорнобилі».

«А тепер перенесімся в американське суспільство 'вільного' підприємства», — пропонує «американський кореспондент». Та ціле оте його «перенесення» буде він на нібито риторичних питаннях в роді: «Чи могла б американська адміністрація організувати й дисципліновано вивезти всіх цих громадян, яких це не коштувало копійки?»⁷. Або ще кінцеве: «Скажіть, чи хоч один багатий дім у США прийняв би людей, що лишилися без даху?»

Про саму евакуацію він пише: «Всупереч брехливим повідомленням, евакуація була добре спланована. Проводили її рівномірно, без спадів, в кілька етапів. Так, 27 квітня були вивезені всі, хто перебував у селищі енергетиків». Це, виходить, був перший етап. Другий етап — 15 кілометрів, третій — 30 кілометрів, та тут «американський» кореспондент вже дат не подає.

І ще пише «Майк Давидов», що «у Чорнобилі радянські вчені натрапили на нові серйозні проблеми з мирним атомом». А через це «СССР ясно заявив», що він готов співпрацювати у застосуванні «жорстоких міжнародних стандартів контролю, щоб гарантувати максимум безпеки. Такі, насамперед, уроки Чорнобиля. Їх слід об'єктивно вивчати, а для цього необхідно покласти край істерії, що роздмухується на Заході з політичних мотивів»⁸ (підкр. наші — ВКГ).

Становище некомуністичного Заходу

Та на Заході, як відомо, крім кандидатів в іберменші, як от «американський» кореспондент, є ще й звичайні люди, які дивляться на світ власними очима, а не через продюковані Москвою окуляри, і є спроможні самостійно думати, не будучи відлунням московських іберменшів. І для них «уроки» Чорнобиля виглядають зовсім інакше.

7. Це питання звучить особливо карикатурно в світлі факту, що зараз у США кілька готових до праці атомових електростанцій не можуть піти в рух тому, що опоненти цього рода енергії не погоджуються із представленими власниками електростанцій планами евакуації населення на випадок аварії.

8. «Уроки Чорнобиля». *Радянська Україна*, 25.6.1986.

Так от французький тижневик в першу чергу ставить засадниче питання: «Чи був Чонобиль аварією, яку було можна передбачити, яка так же само могла статись і на Заході? А чи є вона гірким овочем спартаченої технології, допасованої більше до вимог 'пляну', як до стандартів безпеки?»

Відповідь тижневика: таке могло статитися тільки в ССРСР, а причина «в головному лежить у незмінній природі советської держави. Зразок плянування за Міхаїла Горбачова — як то було за Брежнєва і за Сталіна — розміщувати людські кадри і наявні матеріальні засоби згідно з потребами остаточної стратегії: гльорифікації комунізму».

А от ще там про реактор: «Його графіто-водяний процес є застарілий і важний головно для військових цілей, бо продукує плутоній для нуклеарної зброї. Це є система, яку вживала армія США для продукції плутонію в часі II світової війни»⁹.

З французьким тижневиком погоджується американець, який твердить, що «у стилі реакторів США (для АЕС, ВКГ) система реактора є повністю замкнена у спеціальній конструкції зі сталі і цементу так спроектований, щоб видержжати натиск евентуальної аварії. Пляни евакуації населення є, отже, тільки додатковим шаром безпеки»¹⁰.

У США був випадок з атомовим реактором у Пенсильвенському стеїті на Тримилевому Острові 1979 р. Вісім місяців після випадку губернатор стеїту, будучи у Москві, пробував був поділитися своїм досвідом із советськими урядовцями енергетики, та Овчінніков, советський експерт від безпеки нуклеарних реакторів, відповів, що він у досвіді губернатора не є зацікавлений, бо советські споруди і вишкіл робітників далеко кращі від західніх. І тоді Овчінніков ще хвалився, що «советські реактори скоро будуть такі безпечні, що їх буде можна заінстальювати на Червоній площі»¹¹.

Остання пересторога

Згаданий вище французький тижневик бачить причину чорнобильської катастрофи у «природі советської держави», та свідчен-

9. *Le Nouvel Economiste*, 30.5.1986. Цитуємо з англійського перекладу «Assessing Soviet Technology», у журналі *World Press Review*, серпень, 1986, стор. 31.

10. R. M. Campbell. «Learning to Get Along With the Nuclear Genie». *The New York Times*, 13.9.1986, стор. 26.

11. Dick Thornburgh. «How We Tried to Tell the Russians About TMI». *The Washington Post*, 4.5.1986, стор. 8.

ня пенсильвенського губернатора вказує на додатковий важний елемент: зарозумілість московського іберменша, який, засліплений грандіозністю кінцевої мети, не визнає жодних перепон.

Від виникнення марксо-ленінської потвори на московському підлозжі людство бачило багато її потягнень, які вказували на її загрозливий характер, та результати цих потягнень спинялися на кожночасних границях червоної московської імперії. Чорнобильська катастрофа показала, що такого стриму вже немає у теперішній нуклеарній добі. І людство затривожилося. І пішли міжнародні наради, і появилися міжнародні договори. Один із них вимагає, щоб кожна з підписаних держав негайно повідомляла про нуклеарний випадок, а другий встановлює напрямні для подання негайної міжнародньої допомоги у такому випадку.

Скептичні голоси, одначе, вважають ці договори тільки «символічними жестами» під тиском чорнобильської катастрофи. Вони вказують на два слабкі пункти: немає точно встановленого часу для повідомлення про випадок, і немає загально визнаного рівня радіації загрозливого для здоров'я.

Для заспокоєння людства представники Кремля на нараді Міжнародної Агенції Атомової Енергії ще й представили ряд технічних змін, пороблених з 14 реакторами чорнобильського типу, але деякі учасники наради висловили сумнів, чи ці додаткові зміни будуть достатні, бо кремлівські представники не відповіли на ряд питань, пов'язаних з конструкцією реакторів.

Та всі ці заходи — і міжнародні, і зі сторони самої Москви, — це тільки латання, яке небезпеку тільки відсуває, а не ліквідує. І над такою можливістю розумним людям треба поважно застановитися.

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

В роковини смерти
Патріярха Йосифа I

Ілля ДМИТРІВ

В ДРУГИЙ РІК ПО СМЕРТІ ПАТРІЯРХА ЙОСИФА

В неділю 7-го і в понеділок 8-го вересня, 1986 року, українські жителі Риму, представники духовенства, мирян, політичного й громадського світу відзначили у скромний, але в глибоко набожний спосіб св. п. Патріярха Йосифа I в другу річницю від дня Його смерти.

У передполудневих годинах у неділю 7-го вересня Блаженніший Патріярх і Кардинал Мирослав Іван Любачівський відправив у прокатедральному храмі св. Софії в Римі Архидієцью Службу Божу в сослуженні з Архимандритами монаших чинів, Отців Митратів, Крилошанів і Отців Духовних, яких було біля п'ятнадцяти із Західної Європи, Канади і США. Проповідував о. митрат Іван Музичка. Його слово друкуємо окремо. Після Служби Божої Блаженніший Патріярх Мирослав Іван у сослуженні усіх Отців Духовних відправив у крипті св. Софії Заупокійну Панахиду при скляній труні із забальзованими мощами Їх Святости Патріярха Йосифа, які ще перед третьою річницею смерти Їх Святости будуть приміщені у Соборі св. Софії.

В понеділок 8-го вересня о. архимандрит Іван Хома відправив у сослуженні багатьох Отців Духовних другу Службу Божу в наміренні Їх Святости Патріярха Йосифа і Вояків українських армій, які віддали своє життя за український нарід, а відтак Заупокійну Панахиду в крипті св. Софії, де вмуровані Пропамятні Таблиці з присвятою усім тим Воїнам, яких могили нашому народові невідомі. Під час тієї Служби Божої проповідував о. Іван Дацько. Його слово друкуємо окремо.

У надвечірних годинах у неділю 7-го вересня у викладовій залі Українського Католицького Університету ім. Папи Климента вельми цінну наукову доповідь про життя і діяння Їх Святости Патріярха Йосифа від дня ув'язнення до дня виходу на волю виголосив о. архимандрит Іван Хома, ректор УКУ. Тією науковою сесією керував о. митрат Іван Музичка, проректор УКУ. В понеділок 8-го вересня у надвечірних годинах другу наукову доповідь про працю Їх Святости Патріярха Йосифа перед ув'язненням у

Львові та по виході на волю в Римі і в українській діаспорі виголосив о. проф. д-р Юрій Федорів з Канади. Предсідником тієї сесії був сам ректор УКУ о. архимандрит Іван Хома.

В другій частині обидвох сесій, а головню понеділкової, виступали з короткими та довгими присвятами представники мирянського, політичного й громадського світу, а саме: інж. Василь Олесків — від Світового Українського Визвольного Фронту, інж. Ярослав Гаврих — від УКПО у Великій Британії, українського Пласту, КоДУС тощо, ред. Ілля Дмитрів — від СУБ, д-р Любомир Мазур — від СУМ, п. Петро Кіщук — від ОбВУ, п-ні Варка Лаврушка — від Організації Українських Жінок у Великій Британії і п. Володимир Парфанюк — від української громади в Брадфордї.

Під час тижня, що розпочався з понеділком 8-го вересня, у приміщеннях УКУ або на «Мадонні» (патріяршому домі на вія Серпенті) відбулися важливі наради представників Українських Релігійних Товариств св. Софії в Римі, Канаді, США, Бельгії і Великій Британії, а під сам кінець цих нарад — нарада центрального Т-ва св. Софії в Римі. Блаженніший Патріярх і Кардинал Мирослав Іван узяв активну участь у цих нарадах, як також приймав під час авдієнцій представників мирянських, громадських і політичних установ.

Хоч в цю другу річницю смерті Їх Святости Патріярха Йосифа до Риму приїхали з різних країн (з Канади, США, Західної Німеччини, Бельгії, Франції і Великої Британії) тільки представники мирянських і громадських установ та організацій, відзначення св. п. Їх Святости під час Богослужб, наукових сесій і нарад було набожним, глибинним і всестороннім, як це завжди буває під час таких молитовних і світських імпрез. Під час цього тижня домовина з мощами Їх Святости Патріярха Йосифа була обложена вінками й китицями свіжих квітів, а в самій крипті під час частих відвідин панувала надзвичайна тишина.

Перед відлетом домів групи з Великої Британії, ми відвідали в домі УКУ мешканеві кімнати Їх Святости Патріярха Йосифа, як також зазнайомилися з пляном їх утривалення у формі окремого музею з усім устаткуванням і реліквіями, яких багато, як також з пляном та конкретними роботами над упорядкуванням великого й дорогоцінного архіву-документів Їх Святости Патріярха.

Реасумуючи коротко сказане і пережите, хочеться вказати, а вказуючи — також наголосити необхідність усесторонньої підтримки моральної й матеріальної в цьому напрямі, щоб усю велику спадщину Покійного Патріярха Йосифа зберегти в належному оформленні не тільки для історії, але й потреб сучасних днів, бо у ній скомульовані величезні скарби, на яких і з якими шлях Помісної Української Церкви в прийдешнє буде принаймні настільки легшим, наскільки зглибиться те, що пророблене та досягнене.

Велике діло також у тому, що мощі Їх Святости забальзовані і вкортці будуть приміщені в нутрі храму св. Софії в Римі.

Буваючи часто в Римі за життя Їх Святости Патріярха Йосифа, а відтак у цьому році, мило й радісно було спостерігати, що вся ця запопадливість, працьовитість, відданість — відданість, що межує із самовідреченістю, що їх бачилося між найближчими співпрацівниками Їх Святости Патріярха Йосифа і ширшою українською громадою в Римі, громадою, що складається в основному з монахинь, монахів, семінаристів, богословів і священників, що все це існує, живе і діє разом і під проводом Патріярха Мирослава Івана, який рішучими кроками прямує сам, веде і поведе Помісну Церкву на зустріч кращим дням наших Церков і українського народу. Віряться, що наш український Рим із собором св. Софії та чудотворним образом Жировицької Богоматері в церкві св. Сергія і Вакха на вія Серпенті придбає значення відпустового міста в ці дні і в майбутньому!

«Вічная пам'ять» біля труни з мощами Патріярха Йосифа у крипті собору св. Софії в Римі.

о. Митрат Іван МУЗИЧКА

ВСТАНЬ, О ЧЕСНА ГЛАВО

(Поминальна проповідь, неділя 7.9.1986)

*Смерть поглинута перемогою.
Де твоя, смерте, перемога?
Де твоє, смерте, жало?*

(1 Кор. 15,55)

В другій половині XIX стол. був філософ, що причиною всього лиха на землі бачив у хибних вартостях, якими до того часу жило людство. Вартості — це рід прикмет-досконалостей в особах, речах та чинностях, які є предметом нашого здорового бажання їх мати, досягнути, ними жити. У мистецтві, для прикладу, такими вартостями є краса, у вихованні — характерність, в релігії — святість, в політиці — власть, справедливість, і інші. Сьогодні говориться про такі вартості як гідність людини, правопорядок, свобода і тому подібні. Нещасний філософ, про якого я згадав, хотів створити цілковито нові вартості для людини, бо сучасні видавались йому зовсім непридатними. Між тими «непридатними» він вважав і великі християнські вартості, які приніс Христос і Христова евангелія: мир, правда, любов, спасення душі, чи вартості, які Христос вичислив у своїй проповіді на горі — т.зв. блаженства. Багатьом ще й сьогодні видається по гірких досвідах людства, що християнські вартості буття-життя є якісь блаженські, сантиментальні, чи такі, що не надаються для модерного чоловіка, який живе технікою і швидким темпом життя.

Так воно не є. Христові вартості, християнські вартості життя і буття — то вартості для життя вічного в першу чергу, а також для щасливого життя тут на землі. Коли одного разу Христос говорив про велике таїнство, яке хотів нам залишити — Пресвяту Евхаристію, в якій Він сам себе хотів оставити під видами хліба й вина, багато його учнів тим згіршилися і покинули його на вид такого абсурду. Христос звернувся до апостолів, що стояли ніякові біля нього: чи й ви підете? Петро відповів незвичайно глибоко: куди підемо, Господи, ти ж маєш слова життя вічного. Або парфразуючи це: ти маєш найбільші вартості буття, вартості, що ведуть до життя вічного.

Христос не тільки створив і дав нам нові вартості буття, але потвердив їхню важність, їхню реальність як ніякий інший найшляхотніший мудрець, мислитель, філософ чи теоретик серед люд-

ства. Деякі вартості проголошені евангелією виглядають дивними, незвичайними, але вони важні і світ інакше виглядав би, коли б жив ними.

Такою незвичайною вартістю в Христовій науці є смерть! Це дійсний парадокс християнства. Смерть не могла б стати ніколи вартістю в якійсь людській ідеології. Це ж страх, це ж кінець життя, це щось, проти чого бунтується людська природа, це брутальне «стоп» людської діяльності, що таке питоменне людській особовості, це розлука з гарним світом і життям, людьми, це справді кошмар, як і змальовують його мистці чи іконографи. Невже цей кошмар міг би стати вартістю, коли він витискає на обличчі сльози і переляк? Та ж та смерть не була навіть в пляхах Божих і Бог не був творцем людської смерті, як про це читаємо на першій сторінці книги Битія. Її приніс наш гріх! Христос знищив гріх і дав смерті нову вартість і вимір, що й було ціллю Його великого спасенного діла. Без Христа людство тонуло б далі в тіні смерті і її страху (Мат. 4, 14; Лк. 1, 7). Христос приніс звільнення від страху перед смертю, Христос її подолав, як співає наш воскресний-великодній гімн.

Як виглядає ця дивна переміна смерті-кошмара в нову світлу вартість — таїнство у Христовій науці? В багатьох місцях своєї проповіді Христос вчив:

смерть — то початок життя,
смерть — то перехід в безсмертя,
смерть — то не кінець, а початок,
смерть — то не момент часу, а вічності,
смерть — то не зотління, а воскресення, слава в Бозі і
вічна пам'ять в Ньому.

Слова ці виглядають майже на загадки, або якусь високу поезію чи на фрази не з цього світу. А однак це, власне, ті слова життя вічного, які лишив Христос враз із запевненням про їхню важність і дійсність, враз з гарантією, що те, що він вчив і проголосив, є непохитною правдою для нас.

Бог-Син став людиною, приймаючи нашу смертну обставину, став слухняний аж до своєї хресної смерті, як каже св. Павло (Фил. 2,8), прийняв тіло подібне до нашого тіла гріха (Рим. 8,3). Сталось це все, щоб показати нам на собі, що він *буде зерном киненим в землю*. Це його наука в притчі про Зерно: «Істинно, істинно кажу вам — пшеничне зерно, коли не впаде в землю і не вмере, лишається саме-одне; коли ж умре, багато плоду приносить» (Ів. 12,24). Зерно кинене в землю, вмираючи дає великий плід нового життя, стаючи цим безсмертним у своїй смерті, бо дає нове життя, бо продовжує жити у своїм плоді і своєю смертю перетворюється у новий стан буття-існування. Тим самим смерть, що звучить по

людські «кінець», стає *початком* нового життя і при тому багатшого за попереднє! Христос доказав це своєю смертю і воскресенням.

Св. Павло схоплює цю думку, злучуючи її з нашим хрещенням, в якому ми вмираємо з Христом і воскресемо з ним, стаючи новим сотворінням. Христос є новий Адам. Через першого главу людства Адама прийшла смерть в його грісі і в його смерті ми всі вмирали. Другий Адам — Христос — приніс життя в той спосіб, що подібно як Він, ми вмираємо у воді хрещення (як зерно в землі) коли нас занурюють, охрещені в Христовій смерті погруженням-похороненням, ми наче мертві з ним воскресемо життям нашої душі для життя вічного, коли згодом наше тіло засне смертю своєю. Це стається в якомусь моменті часу, як і Христос прийшов в одному історичному моменті часу і в такому ж моменті часу помер, щоб той момент часу став для Нього воскресенням, прославою і запевненням для нас про те, що злучені з Ним як з Адамом, є це момент, що стає для нас початком життя вічного, моментом нетління, прослави. Христос висловив це раніше словами: «Я є воскресення і життя» (Ів. 11,25). І далі, йдучи за притчею про зерно і погруження у воді Хрещення з Павлової думки-образу, смерть Христова — є доказом, що з нею приходить не зотління зігниття, але воскресення для нас усіх, хоч наше тіло мусітиме чекати на загальне воскресення тисячі ще років, але в Бозі і перед вічністю тисяча років є як один момент. Тому-то співаємо «Вічная пам'ять», бо смерть — наша слава в Бозі на віки, коли наш перехід від туземного життя був переходом в Ньому в надії на воскресення. Страшною остається і далі смерть без тієї надії, тобто без Христа, коли чиєсь життя пройшло мимо Його спасеного діла. Це смерть страшна, дійсна — душі і тіла, і загибель така не знаходить міри в цілій вселенній, загибель чогось найвартіснішого, що не мало пропасти, було забезпечене смертю і воскресенням Спасителя, а пропало. . . Смерть такої людини не стала для неї вартістю, що в Христі зветься Життям.

Так! В Христовій науці — смерть то життя, то перехід до життя вічного, до воскресення. Церква на Голготі в Єрусалимі в нашій східній літургії не називається церквою Божого Гробу, але церквою Воскресення. Кожна неділя — то гимн воскресенню як врочисте закінчення Великої П'ятниці і Суботи.

Смерть — то перехід до нового життя для всіх, що в ім'я Христове хрестилися і в Нього зодягнулися і Христос запевняє про це словами. Сила Його слова у Його воскресенні і тому тим словам не можемо не вірити. Окрім свого воскресення, яким Він смерть подолав, Він в часі своєї діяльності дав також доказ того, що Він є Володар над смертю, коли воскрешав мертвих і повертав їм їхнє земне життя. Він дійсний Володар над смертю і по його спасеннім

ділі пропало смерти жало, над чим так гарно іронізує в захопленні св. Павло: «де твоє смерте жало?!»

Коли сповняться Христові слова про те, що смерть наша стане нам життям вічним? Що вимагає Христос для свого запевнення? Наш Спаситель недвозначно про це багато разів каже:

а) «Істинно, істинно кажу вам: хто *слухає* моє слово і *вірить* в того, хто мене послав, живе життям вічним і на суд не приходить, бо від смерти перейшов в життя» (Ів. 6, 24).

б) «Хто в мене *вірує*, навіть, коли помре — житиме. Кожен, хто живе і *вірує в мене*, не помре повіки» (Ів. 11,25).

в) «Хто *берегтиме* моє слово, повіки не побачить смерти» (Ів. 8, 51).

Великі це слова запевнення про нову вартість смерти, таїнства смерти: хто *слухає* слово Боже і *вірить* в нього, хто *вірує в Христа*, хто *береже* Його слово!

II

В ці поминальні дні, сьогодні і завтра, прийшли ми спом'янути великий день переходу у життя вічне, що його християнська старина звала «днем народження», мужа, що Христові слова слухав, у них вірував і їх зберіг до останнього свого віддиху — Блаженнішого Патріярха Йосифа. Ціле його життя як Христового учня, як богослова, що студював Боже слово, його з вірою сприймав-беріг і другим подавав, як пастиря, що дбав про те, щоб Христос вообразився в його вірних, в його Церкві і Народі — було сповнене тими Христовими вимогами для життя вічного. Він пильно слухав слова Божого змалечку, тому вірив; тому що вірив, не заламався в часі життєвих хуртовин, в часі допитів, наруг, судів і терпінь ув'язнення та каторги; тому що вірив — пильно беріг Христові слова в своїй науці, в своїм житті своїм ісповідництвом, невтомною працею для Церкви і свого Народу, при тому з великим бажанням передати їх нащадкам і поколінням, щоб зерно євангелії не загинуло на українській землі, а принесло багатий плід. Зі св. Павлом міг він сказати під кінець свого бурхливого життя: «Я змагався добрим змагом, скінчив біг, віру зберіг» (2 Тим. 4.7). Про цей його добрий змаг сказав і сам Св. Отець, прощаючи його на останню дорогу. У своїм Завіщанні для нас перший заклик його був: «Віруйте в Бога!» Це основа життя вічного, це основа вартості смерти.

Про те, що слухав Христових слів, вірив в Нього і зберіг Його слово, свідчать його діла, твори і пам'ятники, які залишив нам у Львові, по Сибірі, в часі своїх подорожей по цілому світі і тут в Римі. Тут на землі мучеників поставив храм Божої Премудрости, щоб в ньому спочити і пригадувати нам і християнському світові,

що дорога до правди, життя, волі і перемоги веде через важкі труднощі, боротьбу, терпіння, перешкоди, терня і хрест. Парадокси Божої мудрости.

І він живе у вічності, і він живе між нами, хоч плоттю вснув і хоч смерть його забрала силоміць з-поміж нас, хоч над ним не володіє, бо він живе у вічності, живе між нами своїм словом, своїми творами і своєю спадщиною, яку придбав і здобув для нас і для Церкви. Пом'янувши його сьогодні з такими думками і вірою про смерть, можемо кликати до нього, наслідуючи слова його древнього попередника на Київському престолі Іларіона, в яких він чудово збагнув вартість смерти в новій Христовій добі благодаті: «Скажи нам, в чому сила твоєї віри, якою долав Ти твоїх гнобителів, слідчих і спокусників? Скажи нам слугам і чадам твоїм учителю наш, звідкіля в тебе тая сила була, що протиставилась могутнім цього світу і Ти виходив переможним з допитів, залякування, погроз і приманливих та підступних обіцянок ворога? Скажи нам, як нам молитись і призивати Святого Духа, якого Ти був сильним почитателем, як Ти це робив, щоб і ми могли стояти мужно на наших постах, на яких нас поставив Господь тепер і в майбутності, щоб продовжувати змаг за волю нашої Церкви і Народу. Сила зла така велика! Сила підступів диявольських страшна і їй опертись можна тільки силою Святого Духа. Моли Його, щоб ми гідні були Його помочі і дарів.

Встань, о чесна Главо, з твого гробу, встань, обтряси сон, бо Ти не вмер, але спиш до спільного воскресення. Встань, Ти не вмер, бо не годиться Тобі вмерти, коли Ти вірив в Христа, який є життям всього світу. Обтряси сон, возведи очі свої, щоб поглянути на великі потреби і небезпеки, які знову хмарою сунуть, щоб нести загладу Твоїй Церкві і Народові. Ти чуваєш над ними з другого боку, поможи нам недостойним Твоїм чадам озброїтись в силу свище Твоєю милістю, наче Єлисей Іліїною, щоб продовжувати Твій змаг, боротьбу великих батьків наших, щоб на землі нашій не було врага ні супостата, а був мир, воля і справедливість Христові. Нехай не радіє ворог, що Тебе борця-витязя не стало. У його ворожій науці про всесвіт-буття, який є на їхню думку матерією, смерть — то кінець, то зотління, то навіть загибель. У твоїй і нашій вірі в Христі Господі — смерть то життя, начало життя, то перемога і воскресення. Молись за Русь-Україну Твою, за Церкву Твою, щоб прийшов вкоротці час той, коли ми, милістю Божою ведені, зможемо в єдиненні віри разом радісно на вольній рідній землі славити Господа нашого Ісуса Христа з Отцем, Пресвятим Духом, Тройцю Неразділну, єдиногобожественну, що царствує на небесах і на землі во віки віків. Амінь!»

о. Іван ДАЦЬКО

ПРОСИТЬ БОГА, ЩОБ ДОПОМИГ...

Дорогі в Христі Браття і Сестри !

Уже другий рік як з'їжджаємося тут до Риму в місяці вересні, щоб поклонитися тлінним останкам св. п. Патріярха Йосифа і застановитися над собою, як ми сповняємо Його волю і йдемо з Його духа печаттю.

Цей час праці, застанови й молитви приводить нас до пункту, коли глядимо на Покійника вже як на історичну постать, що передав нам велику спадщину, яку він сам перебрав від своїх попередників, головню Сл. Б. Митрополита Андрея Шептицького, і залишив нам свій Заповіт і надбання, які треба нам скріпити, утвердити і продовжити.

Постанова, яку ми повинні винести з цих поминальних днів — це саме продовжувати цю спадщину, яку передає нам Великий Покійник у наше друге християнське тисячоліття. Це є завданням хвилини і самозрозумілим, бо, звичайно, спадкоємець, який надходить, не починає від себе нового розділу, а продовжує тяглість своїх попередників. Так поступають Римські Архиєреї і теперішній Святіший Отець, що більше, може, ніж інші бачив велич і виявив розуміння до нашого Ісповідника Віри. Це наглядне і за самозрозуміле прийняв Блаженніший Мирослав-Іван, який недвозначно заявив: «Зобов'язує теж і спадщина, яку я одержав від двох Велетнів нашої Церкви цього століття. Ця їхня спадщина може одержати просту назву: боротьба за права Божі, Його Церкви і Народу». Він послідовно, разом з нами, старається скріпити це насліддя, яке насамперед, силою його уряду і титулу, зобов'язує його супроти наших Братів і Сестер в Україні, у просторах СРСР і в інших країнах Східної Європи.

Одним із найголовніших наших завдань, отож, є уважно слідити за кожним виявом життя християн і віруючих України і в цей спосіб сострадати з нашими братами і сестрами, які несуть хрест свідчення Христові коштом власної свободи, а то і крові й життя. Там у нашій батьківщині, головню від останніх двох літ, посилюються переслідування і репресії. Коли на Заході чимало осіб роблять собі ілюзії, представляючи провід Кремля «усміхненим» і ніби більш відкритим, у межах своїх впливів ці можновладці вдають своїх підданих залізним п'ястуком утисків, заслань і ув'язнень, а в останньому часі висилають мирян та священників до при-

мусової праці біля затроєного атомно-нуклеарною радіацією Чорнобиля. Хвилю відродження віри, а в нашому випадку новий рух українців-католиків, яких речником стала «Хроніка Католицької Церкви в катакомбах України», державні чинники стараються знищити і викоринити.

Відомо, як Покійний Патріярх Йосиф слідив, інформував і інтервенював за права віруючих в Україні й СРСР. Продовжує це саме і його наступник Блаженніший Мирослав-Іван, який саме рік тому нам заявив: «Нашим бажанням є, щоб була повернена свобода на існування і апостольську працю для нашої Католицької Церкви в Україні і в інших країнах Східної Європи. Привілеїв жодних ми не шукаємо, ані чогось неконституційного не бажаємо. Ми хочемо вільно жити, ісповідувати і молитися, так, як жили й ісповідували наші батьки і предки, згідно з природнім правом людини. Ми хочемо свідчити Христові на вільних землях України без усякого врага і супостата у нашому другому тисячолітті християнства і щоб це наше право шанували всі народи землі, включно з нашими сусідами». Отож, і нам треба тепер змагати до того ще більше, щоб усвідомляти публічну опінію і тим прискіпити день волі й свободи всім віровизнанням в Україні.

Після найближчих своїх чад в Україні, наша праця й допомога має бути звернена супроти вірних Української Католицької Церкви у країнах Східної Європи, зокрема в Польщі, Чехо-Словаччині й Румунії. Там рівнож видиме відродження, шукання своєї ідентичности й коречя, бажання жити вільним життям. У цих країнах наші вірні, переживши гірке минуле, бажають бути собою і без будь-яких привілеїв, але з тими самими правами, якими втішаються і другі народи чи віровизнання, хочуть заховати спадщину своїх предків.

З цим повсякчасним поглядом на рідні землі України Покійний Патріярх Йосиф здвигає наш центр у Вічному Місті, якого уосібленням стає Собор Святої Софії. Значення цього осередку зрозумів чи не найкраще сам Папа Іван-Павло II, який призначив і створив на «вічні часи» Собор Святої Софії кардинальською церквою. Цю далекосяглість і проникливість мислі Патріярха Йосифа і зрозуміння Святішого Отця збагнув Блаженніший Мирослав-Іван, який у день свого торжественного входу в Собор Святої Софії як кардинальського храму ясно заявив: «Якщо сьогодні я не маю можливости ввійти до моєї Катедри Святого Юра, ось Наступник Петра підносить цей Собор Святої Софії до кардинальського титулу 'на пам'ять по всі часи'. Так довго, як Львівському Архиепископові й Галицькому Митрополитові буде заборонений вступ до його Катедри, цей Собор Святої Софії у Римі служитиме йому за Про-Катедру. . . Цим актом наш осідок тимчасово переноситься тут до Риму, аж доки, коли з Божої волі буде проголошений день волі нашій Батьківщині Україні і нашій Католицькій

Церкві, коли врешті її Отець і Глава переїде до своїх вірних чад, і коли прах мого Великого Попередника, Кардинала Йосифа Сліпого, буде перенесений до Львова і спочине побіч Митрополита Андрея Шептицького, коли зможемо помолитися в Соборі Святого Юра до Божої Премудрости і проголосити всьому світові: 'Господу, сице ізволившему і устроївшему вся премудро, слава і похвала'».

З тими думками Блаженніший Мирослав-Іван взявся конкретно за завершення розбудови Українського Католицького Університету, закликаючи нас, своїх вірних, словами: «Я — Ваш Отець і Глава — наслідник двох велетнів нашої Церкви у важких часах її лихоліття, одідичив враз із Вами цю велику цінну спадщину. Маємо її розвивати, щоб вона сповнила своє післанництво і ціль, які поставили перед нами ці два мужі і їхні численні предтечі в нашій історії. Маємо сповнити їхнє Завіщення, щоб та святиня науки росла, щоб те дерево української землі росло і було славою нашої Церкви у Вічному Місті, на славу Божу і добро наших душ і нашої України! Великі пліни для розбудови і росту тієї духовної твердині вже зладив Покійний Патріярх Йосиф і тільки короткий час Його волі не дозволив Йому все здійснити. Цей важний обов'язок спочив тепер на нас усіх, і були б ми негідними спадкоємцями нашого великого Народу, — сьогодні Народу Мучеників і Ісповідників, — коли б ми не могли продовжувати цього так потрібного нам святого діла».

Покійний Блаженніший Йосиф поклав основи, на них нам треба будувати. Одначе не вистануть самі будинки. Ці установи треба наповнити людьми святими, справними, які, готуючись до праці, дасть Бог, у вільній Україні допомагатимуть при тому осередковій повсякчасному Главі й Отцеві нашої Рідної Церкви. Нелегко сьогодні молодій українській людині працювати для своєї Церкви і народу. Але зі смілістю смію твердити: варта їм служити. Великі діла вимагають великої жертви, і це здобувається важкою щоденною муравлиною працею, скріпленою невсипущими молитвами, сповненням свого обов'язку, несенням свого хреста відповідальності шляхом святости, любови й відданости. Цей осередок — цей Собор Святої Софії і при ньому прилучений Український Католицький Університет — чекає на тих молодих людей, які переймуть ту спадщину і передадуть грядучим поколінням.

Та ще лишається візія¹, якою жив Великий Покійник — візія Патріярхату Української Церкви. Багато вже зроблено і для здійснення цієї святої Божої Справи, як про це говорив Йосиф-Ісповідник: усвідомлено в цьому питанні нарід і про слушність цієї

1. Чи лишилася по Великому Покійнику тільки візія? У своєму Завіщенні Блаженніший Патріярх Отець Йосиф подав дослівно: «... Патріярхпт, видіння вашої віруючої душі, стався для вас живою дійсністю! Таким він для вас залишається в майбутньому». А ще перед цим: «Ми стоїмо безповоротно на патріярхальному устрої нашої Церкви — сказав я у своєму Слові на закінчення нашого Синоду в 1969 р.» — Редакція «В.Ш.»

справи, бодай у сумлінні, є переконані багато чужинців. Сам Святіший Отець Папа Іван-Павло II називає цю справу «справедливою» і наш Блаженніший заявив рік тому: «Я не поступлю інакше, як поступав мій Великий Попередник». Під час останнього Синоду Ієрархії нашої Помісної Української Католицької Церкви Блаженніший Мирослав-Іван, в імені всього єпископату, звернувся поновно до Святішого Отця про визнання цього нами бажаного устрою. Це прохання відновлено і під час Надзвичайного Папського Синоду, і напевно в майбутньому дочекаємося ми завершення нашої Церкви патріяршим вінцем. Та приспішимо ми оцю очікувану днину тоді, коли стоятимемо на висоті своїх завдань, як не бракуватиме нам молодих, відданих людей, які свідчитимуть Христові своєю працею, своїм покликанням, своїм життям.

Сьогодні після Літургії ми відслужимо Панахиду за всіх поляглих за волю і славу України. Ця наша пам'ять, а головню тлінні останки усопшого Патріярха, наводять нам на гадку звичай старинних спартанців, які брали своїх синів на могили померлих, що поклали свої голови на славу Спарти. Спартанська мати брала свого сина на гріб батька і казала: «Гляди, щоб ти жив, як цей усопший твій батько. Здобудь славу, за яку поляг твій батько — спартанець». Сьогодні й ми, головню молодь, приречім перед тлінними останками Патріярха Йосифа жити, свідчити своїм життям Українській Церкві й Народові. Дотепер ми терпіли, страждали і вмирили за Бога, Церкву і свій Нарід. Відтепер стараймося жити для них, бо мучеництво життя може бути ціннішим за всякий героїський вчинок². Жиймо і діймо в єдності, праці, відданості й любові, і сповняймо слова Патріярха Йосифа, який нас навчав: «Моліться, працюйте і боріться за збереження християнської душі кожної людини українського роду і за весь Український Нарід і просіть Всемогучого Бога, щоб Він допоміг Вам завершити нашу тугу за єдністю і наші змагання за церковне з'єднання у здвигненні Патріярхату Української Церкви». Амінь.

Рим, 8 вересня, 1986

2. Не думаємо, що праця і мучеництво в ім'я здійснення великої ідеї будь-чим різняться від поняття героїства, бо героями, для прикладу, вважається не лише тих, що загинули в боях, але також і тих, що в ім'я національної ідеї, відданості Церкві й народові, Христовій вірі тощо віддали своє життя або перейшли почерез великі муки, видержавши до самого кінця при національній або церковно-релігійній справі. Думаємо, що всі ті, які вступили в Пантеон Українських Героїв — світські і церковні — не стали героями тільки тому, що хотіли вмерти чи загинути. Вони, може більше ніж хто інший, хотіли самі жити і хотіли, щоб і їхній народ і їхня Церква також жили та розвивалися. Редакція «В.Ш.».

Инж. Василь ОЛЕСЬКІВ

У ПОКЛОНІ БЛАЖ. ПАТРІЯРХОВІ ЙОСИФОВІ І В ДРУГУ РІЧНИЦЮ ЙОГО СМЕРТИ

*(Слово виголошене представником Українського Визвольного
Фронту на сесії УКУ, присвяченій Покійному Патріярхові,
Рим, 8 вересня 1986 р.)*

Ваше Блаженство,
Преосвященний Владико,
Всечесніші Отці,
Преподобні Сестри,
Достойна Жалобна Громадо.

У другу річницю відходу у вічність Блаженнішого Патріярха Йосифа І, Ісповідника Віри і Голови Української Помісної Католицької Церкви, ми прибули до Риму, щоб у стіп Його могили скласти наш глибокий поклін і занести молитви до Всевишнього за спокій Його душі та за скоре прославлення Його світлого імени як Святого України.

Відавши себе всеціло на службу Богові, Христовій Церкві і своєму українському народові, Покійний Патріярх *«ішов шляхом святих усіх віків»*, як це ствердив великий добродій переслідуваних християн, о. Веренфрід ван Страатен, а у своїй праці та боротьбі *«за справедливу справу»* — за словами Святішого Отця Івана Павла II — Він пройшов терпіння *«подібні до мук Христа на Голгофі»*.

Свій геройський хресний шлях верстав Він разом із своїм українським народом, поневоленим безбожницьким московським імперіялізмом, ділив з ним радісні хвилини проблесків волі, благословляючи борців за права свого народу на великі подвиги, а теж пережив з ним найчорніші дні безмежного розгулу царства тьми. У цьому великому змагу за збереження самого існування свого народу, його Христової Церкви і великої історично-культурної та духовної спадщини, Блаженніший Патріярх Йосиф дав нам особистий приклад найкращого служіння цим ідеалам і залишив нам у спадку великі заповіді, основані на вченні Христа і освячені терпінням та самопожертвою многих послідовників.

Тому «Єдність церкви і народу» стало одним із головних постулатів Його власної діяльності і заповітним кличем для всіх до наслідування. Людина, родина, рід і нація — творива Бога — навчає Він у своєму Завіщанні, а тому «любов і прив'язання, яким зв'язана кожна чесна людська істота зі своєю родиною, належиться також її народові і нації», а «патріотизм і дбання про добро своєї нації вважались все за Богом дані обов'язки». Тому теж потрібно ставати в обороні, коли добро народу і його Церкви є загрожене.

Незвичайно важке становище українського народу і його Христової Церкви бачив Він у Рідному Краю. «Всі її досягнення і тисячолітня праця поколінь лежали в руїні» — з боєм стверджує Він. А при тому висловлює непохитну віру, «що з руїн востане наша Церква і наш Нарід». Але для того, щоб так сталося, потрібно великих зусиль всього народу, потрібно, щоб основні засади, на яких збудоване здорове суспільство, були збережені і закріплені в нашому народі. Головнішими з них є:

— Збереження християнських родин і рідних українських шкіл, як передумов виховання прийдешніх поколінь;

— Вдержання і дальша розбудова українських наукових інституцій — «вогнищ духовної сили церкви і народу», бо, твердить Він, «нарід, який не знає або загубив знання свого минулого з його духовними скарбами, вмирає і зникає з лиця землі»;

— За всяких умов задержати, дорожити і плекати свою людську, християнську і національну гідність. І дякує Він Богові за те, що з Його поміччю Він «не посоромив землі своєї, ні доброго імені своєї рідної Церкви» та гаряче закликає весь український нарід, на Батьківщині і на поселеннях: «не посороміть землі української, землі ваших предків! Збережіть у своїх душах чисте-безпорочне ім'я своєї Святої Церкви. . . свого власного українського імені. . . Не стидайтесь свого рідного, дорожіть своєю духовною спадщиною, бо вона ніяк не заслуговує на те, щоб погорджувати нею».

— Та понад усе — зберегти і скріпити свою рідну Українську Церкву, яка на протязі віків, особливо в часах поневолення нашого народу, була його найсильнішою остоею, часто самотнім заборолом перед цілковитим занепадом, а сьогодні, в умовах політичного поневолення, являється єдиним правним лучником, що від часів хрещення нашої Батьківщини-України єднає всі покоління в одну нерозривну цілість. Тому найбільшою ідеєю, що її видвигнув Покійний Патріярх Йосиф, є Патріярхат Української Церкви, бо єдино в ньому є можливо об'єднати і зберегти Церкву у всяких, навіть найважчих часах. Реалізація цієї ідеї, яка одер-

жала підтримку широких кругів українського народу в Україні і на поселеннях, стала б, за словами Блаженнішого Патріярха, «ря-тунком церковної єдності у Вселенській Христовій Церкві і ря-тунком нашої української, церковної і національної єдності». Тому такий Його заклик до нас: «І вас, мої возлюблені діти, благодаю: Ніколи не відкажіться від Патріярхату своєї страдної Церкви, ви ж живі, існуючі її діти».

З цією ідеєю є тісно пов'язана справа єкуменізму українських християнських церков, особливо католицької і православної, до якого зміряв Покійний Патріярх, бо «нас єднає традиція рідного християнства, спільні церковні і народні звичаї, спільна двотисячолітня культура. Нас єднає спільне змагання за самобутність рідної Церкви, за її повноту, якої видимим знаком буде єдиний Патріярхат Української Церкви!» В цьому ж дусі Патріярх Йосиф закликає нас молитися, працювати і боротись за збереження християнської душі кожної людини українського роду і за весь український нарід і за завершення церковного з'єднання.

Напередодні Великого Ювілею 1000-ліття хрещення України, Великий Покійник, знаючи наміри ворога підступно послабити, а то й знищити катакомбну українську Церкву на Батьківщині зрадливою обіцянкою її т. зв. легалізації, твердо станув на правних позиціях з-перед 1946 року, з головною метою, щоб «у своє друге тисячоліття наша Церква перейшла чистою і непорочною», і тим самим, як вже відомо сьогодні, цей ворожий замір провалився, а наша терпляча Церква в Україні далі продовжує ширити Христову благовість чистими устами і з чистим серцем.

Два роки проминуло вже відколи не стало Великого Керманіча при стерні церковного і народного корабля. Два роки різних сумнівів і боязні про дальшу долю Церкви, деяких світлих моментів і надій на краще, а теж деяких розчарувань. Та велич духовної спадщини, що її залишив Покійний Патріярх Йосиф для нашої Української Церкви і Вселенської, про що стверджує теж папа Іван Павло II, називаючи Його «визначною особистістю в Церкві» і що «з прикладу Його життя виникає повчання... усій Церкві», притемнює тимчасові недоліки. Потішаючим є, що Його наступник, Блаженніший Патріярх Мирослав-Іван, продовжує реалізацію важливіших починів Покійного. Він відважно і відкрито станув в обороні української Церкви і її Тисячолітнього Ювілею перед зазіханнями безбожницької Москви і котрольованої нею російської церкви присвоїти собі цю світлу подію в нашій історії. Він продовжує старання в імені Синоду українських Владик завершити справу Патріярхату УКЦ, а теж намагається зберегти і

поширити всі дотеперішні релігійно-наукові надбання свого Попередника.

Та ще є декілька болючих справ, які чекають чимскорішого позитивного полагодження. На шляху українського екуменізму виникають чимраз нові труднощі й ускладнення. Велика частина українського Божого люду, вірна заповітам Покійного Патріярха, ще далі терпить від незрозумілих потягнень деяких церковних властей через різне розуміння структури Церкви, її обрядів і звичаїв. В таких і подібних випадках потрібно центрального унапрявлення найвищої нашої церковної влади, щоб наші вірні, на всіх теренах їхнього побуту, могли спільно, в один час і в один спосіб, молитися і працювати для добра своєї Церкви і свого українського народу.

Віддаючи сьогодні належний синівський поклін Великому Покійникові, Блаженнішому Патріярхові Йосифові I, від імени формацій Українського Визвольного Фронту, одночасно заявляємо, що українські патріоти, а особливо українські націоналісти, як в минулому так і надалі будуть давати всесторонню підтримку Українським Церквам і їхнім Проводам, особливо Катакомбній Церкві в Україні, в їхній праці для добра Христової Церкви в українському народі, в дусі Завіщання Покійного Патріярха Йосифа I.

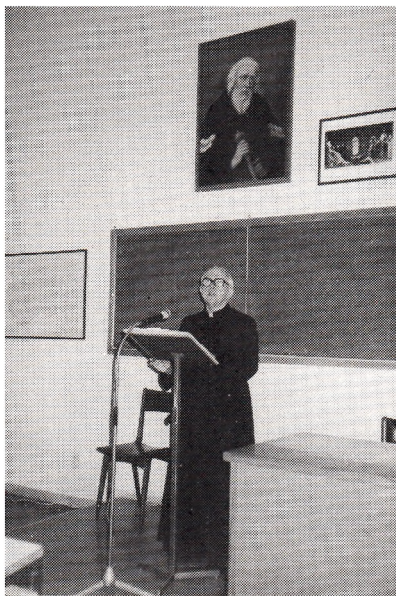
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

Собор св. Софії в Римі воздвигнений Патріярхом Йосифом.

Блаженніший Патріярх Мирослав Іван під час наради представників Товариства св. Софії.

О. архимандрит Іван Хома, ректор УКУ, під час наукової доповіді в залі УКУ в Римі.

Прочани з В. Британії під час авдієнції у Блаженнішого Мирослава Івана.

У присвяті Ярославів Стецькові
Голові УДП і Проводу ОУН

ВИСЛОВИ СПІВЧУТТЯ ПРОВІДІВ ГРОМАДСЬКИХ УСТАНОВ

(Продовження, 2)

Слава Ісусу Христу!

Ошава, 7 липня, 1986

ВПоважана Пані
 Ярослава СТЕЦЬКО,
 Мюнхен.

ВПоважана, Дорога і Опечалена Пані Ярославо,

Було нам усім, а особливо нашому Жіноцтву при ЛВУ, дуже сумно і бо-лісно довідатися про вічне заупокоєння Вашого Найдорожчого Мужа, а нашого Світлого Провідника сучасних Визвольних Змагань українського поневоленого, але нездоланного народу.

Коли в неділю 29-го червня ц.р. відбували ми чергову Зустріч-Здвиг Українців Канади й Америки, то всі ми одушевлялись привітним пись-мом-словом Вашого покійного Мужа, в якому Він так побуджуючо апе-лював, щоб «45-ту річницю 30 червня, цей світлий день нашої історії, вшанувати особливою всенародною мобілізацією усіх сил української спільноти на фронт проти російських і комуністичних тиранів».

Відчуваючи велику болісну печаль, що наша Воююча Україна втратила в особі сл. п. Ярослава Стецька, такого переконаного християнина, такого всевідданого Борця за Богом дані права для нашого народу, і такого нест-рудженого Провідника та організатора нашого національного визволен-ня, ми, членкині Відділу ОЖ ЛВУ в Ошаві, висловлюємо на Ваші руки наші найциріші співчуття та молитовні кондоленції з приводу цієї важ-кої для нас усіх втрати.

Молячи Всевишнього за вічне блаженство для Вашого незабутнього Чоловіка, ми також благаємо Страдальну Божу Матір, щоб ввєднала для Вас обильну Божу поміч для перенесення цієї страсної печалі в душі на-шої християнської віри, та для дальшого успішного продовжування Ва-шої, тепер ще збільшеної, праці і творчої діяльності для реалізації цих великих ідеалів, для яких жив, творив і боровся сл. п. Голова Державно-го Провління.

За Управу Відділу ОЖ ЛВУ в Ошаві (Канада):

Катерина Шуліга
 Голова

Одарка Матичак
 Секретарка

* * *

Горем прибита пані Стецько,
Жалобна Громадо!

В особі померлого Голови Проводу Організації Українських Націоналістів від нас відійшла Людина — Людина з великої букви, пішла велика Людина і великий друг молоді, зокрема молоді в рядах Спілки Української Молоді й Пласту.

Той, хто працює у відповідальній ділянці виховання підростаючого покоління, добре знає ціну гідного до наслідування прикладу і вирощування сильної волі. Незабутній Покійник був саме таким високим прикладом для молоді. Його яскрава особистість відзначалася правдивою скромністю у відношенні до земних, побутових речей і теплою ввічливістю у стосунках особливо з молодими людьми. На своє довкілля Провідник випромінював врівноважуючий спокій, який впливав з його лагідної вдачі. В його очах іскрилися вогники запалу, коли він мав нагоду приглядатися до спортивних змагань. Щодо цього ми мали рідкісну нагоду пересвідчитися в Мадриді під час нарад делегацій 35-ти країн, які підписали Гельсінську угоду. Одним словом — усе, що властиве молоді, не було чуже Йому, Він подивлявся молодечу радість, буйність, силу, здоров'я, пружність, Він закликав молодь гартувати дух і тіло для тяжких завдань.

Завжди, коли обставини на це дозволяли, Покійний відвідував зокрема сумівські табори, приходив на різні імпрези, що їх останніми роками влаштовували майже виключно молоді сили. Приявність Покійного Голови в нашому колі ми завжди оцінювали як велику честь.

По-різному можна тлумачити поняття «Воля». Одним із нескінченного ряду визначень цього поняття є наступне: «Лише той є вільним, хто з власного глибокого переконання бере рішення, хто свою волю втілює в якусь дію». У дусі такого визначення «волі» Покійний Актом 30 Червня та сподвижництвом ідеї українського патріярхату уособлює найвищу форму людської волі, а саме — державнотворчу.

Його пам'ять буде вічна серед нас!

Крайова Управа СУМ в Німеччині

* * *

Мюнхен, 12.7.1986

До Вельмишановної Пані
Ярослави Стецько,
Мюнхен.

Вельмишанована Пані Стецько,

Складаємо Вам від Управи й усього членства Українського Християнського Об'єднання Молоді наше глибоке та щире співчуття з приводу смерті Вашого незабутнього чоловіка. Господь обдарував Його великими чеснотами, якими він до останнього віддиху служив своїй Батьківщині.

Цим він заслужив собі на почесне місце серед найбільших синів нашого народу. Нехай ця свідомість принесе Вам полегшу у Вашому великому горю.

Молимо Всевишнього, щоб дав Вам силу перенести ці тяжкі хвилини Вашого життя, а Душу Покійного, щоб прийняв до Свого Небесного Царства.

За Управу Українського Християнського Об'єднання Молоді,	
<i>Мирослав Антохій</i>	<i>Степан Спех</i>
в.о. Голови	в.о. Секретаря

* * *

Мюнхен, 9 липня, 1986

До Високоповажаної
Пані Ярослави Стецько

Вельмишановна Пані Стецько,

З глибоким смутком прийняло українське студентство вістку, що відійшов у вічність Ваш Муж, визначний український політичний діяч, Славної Пам'яті Ярослав Стецько, якого ми, студенти, високо поважали за його непохитний патріотизм, за його безкомпромісову послідовність у боротьбі за національні ідеали нашої держави, та за його особисту культуру. Він залишиться в нашій пам'яті як один із найбільших українських провідників.

Просимо прийняти вислови нашого глибокого співчуття!

За Управу Союзу Українських Студентів у Німеччині,	
<i>Богдан Комаринський</i>	<i>Осип Спех</i>
Голова	Секретар

* * *

12 липня, 1986

До Хвального Проводу
Організації Українських Націоналістів (ОУНР),
Цеппелінштрассе 67,
Мюнхен.

Вельмишановні Панове!

З приводу невіджалуваної смерті Провідника ОУН, св. п. Ярослава Стецька, прийміть щирі співчуття від Крайової Управи та членства Братства колишніх Вояків І УД УНА в Мюнхені.

За Крайову Управу:

<i>Роман Дебрицький</i>	<i>Володимир Душинський</i>
Голова	Заступник голови
<i>Богдан Шарко</i>	
Культурно-освітній референт	

Сідней, 6 липня, 1986

До Високоповажаної Пані
Мгр Слави Стецько.

Управа й члени I Української Дивізії Української Національної Армії, станиця Сідней, складають вислови найглибшого співчуття Високоповажаній Пані Мгр Славі Стецько, усій ближчій і дальшій Родині Світлої Пам'яті Ярослава Стецька.

Хай чужа земля буде Йому легкою!
Вічна і Славна Йому пам'ять!

За Управу Станиці:

М. Мик
Голова

А. Хіцяк
Секретар

* * *

До Вп. Пані Слави Стецько,
Цеппелінштрассе, Мюнхен.

В імені Братства Ветеранів Першої Дивізії Української Національної Армії прошу Вас прийняти наші щирі вислови співчуття. Відхід нашого Голови незалежної України буде відчутий усіма українськими ветеранами в Канаді.

Вам відданий,

С. Я. Когутяк
Президент, ГУ в Канаді

* * *

Мгр Слава Стецько,
Цеппелінштрассе 67, Мюнхен.

В глибокій пошані клонимо голови перед Тлінними Останками Голови Уряду й знатного Керівника Українського Визвольного Руху.

Українська Центральна Репрезентація
в Аргентині

* * *

7 липня, 1986

До ВШ. Проводу ОУН
Мюнхен, Німеччина.

Вельмишановні Панове!

Зболені сумною вісткою про смерть великого українця сл. п. Ярослава Стецька — Голови Проводу ОУН, реалізатора Акту 30-го Червня 1941 року у Львові, визначного політичного діяча, який вивів українську справу на світову арену, Управа й членство Товариства ПРОСВІТА в Аргентині пересилає Вам та Родині Покійного наше глибоке співчуття.

За Управу Т-ва Просвіта в Аргентині,

Д-р Ярема Тауридзький
Голова

Євген Маркович
Секретар

* * *

Мальме, дня 7.7.1986

До Проводу ОУН і АБН
На руки Високодостоїнї Панї
Слави Стецько

Високодостоїна Пані Славо!

Українсько-Шведська Культурна Спілка міста Мальме, Швеція висловлює глибоке співчуття жалю з приводу смерти Вашого Дорогого Мужа, взірцевого Провідника ОУН і АБН та Великого Патріота нашої поневоленої, але нескореної Батьківщини-України.

Вічна Слава Провідникові ОУН і АБН Ярославові Стецькові!
Хай чужа земля буде Йому легкою!

За Управу Українсько-Шведської Культурної Спілки
м. Мальме, Швеція

Григорій Горин
Голова

Микола Сем'янів
Писар

* * *

Мюнхен, 8 липня, 1986

Шановна і Дорога Пані Славо!

Великим смутком огорнула нас вістка про відхід у вічність Вашого Мужа, Голови УДП, ОУН і АБН — Заслуженого Сина України — Ярослава Стецька.

Покійний все високо цінив і підтримував українських лікарів зорганізованих в крайових Українських Товариствах та об'єднаних у Світовій Федерації Українських Лікарських Товариств, знаючи який великий вплив має українська академічна інтелігенція на творення і поширення української визвольної думки серед чужинців і серед наших земляків в діаспорі. Доказом є численні привіти та телеграми бл. п. Ярослава Стецька на 1-му Світовому Науковому З'їзді, на крайових конференціях та основоположних зборах у різних країнах світу.

В цю тяжку для Вас хвилину складаю Вам від Українського Лікарського Товариства в Німеччині та від Світової Федерації Українських Лікарських Товариств наші вислови глибокого співчуття.

В смутку з Вами

д-р медицини *Володимир М'ялковський*
Голова Українського Лікарського Товариства
у світі і в Німеччині

* * *

Мюнхен, 9 липня, 1986

До Проводу
Організації Українських Націоналістів

Вельмишановні Пані і Панове,

З приводу смерти Голови Проводу Вашої Організації славної пам'яті Ярослава Стецька, визначого політичного діяча і великого українського патріота, складаємо Вам наші найглибші співчуття.

Одночасно просимо передати також вислови нашого найщирішого співчуття Дружині покійного Голови, Високоповажаній Пані Славі Стецько.

За Крайову Пластову Старшину,

Марта М'ялковська
Голова

Михайло Добрянський
Секретар

* * *

10.7.1986

До Проводу
Організації Українських Націоналістів

Вельмишановні й Дорогі Друзі,

Головна Управа Українського Християнського Робітничого Руху в Німеччині пересилає глибоке і щиросердечне співчуття всім Членам Організації Українських Націоналістів з приводу втрати Провідника, одного з найбільш безкомпромісових і послідовних борців за кращу долю і волю українського народу. Все, що було Йому найціннішим у житті, Він зложив на жертовник власної долі. Ні тюрма, ні концтабори не були в силі зламати Його гарячої любови до свого народу. Таким Він був, і таким Він відійшов у засвіти.

Хай пам'ять про Нього і про Його незабутні діла збережеться між нами назавжди, а земля, в якій Він спочиває, буде Йому легкою.

Президія ГУ Українського Християнського Робітничого Руху:

Д. Кушлик
Голова

В. Волошин
Секретар

Б. Яримович
Реф. фінансів

(Закінчення буде)

Поезії закордонних авторів

Василь ЯЩУН

ЖИВА УКРАЇНА

Україна — не лиш ниви,
Пишних скарбів повнота,
Не лише ліси і бори,
Зелень гір, снага Дніпра;

Не самі багаті ріки,
Синь-кристаль озер, ставів,
Синє небо, Чорне море,
Сад вишневий, чар степів;

Не бездільний ритуальний
Плач розчулених сердець
На вид крові і руїни,
Її слави і фортець.

Україна — голос серця
В зброї світлого ума,
Мати скарби її духа,
Їх нести крізь темінь зла!

Спільно, разом, у єднанні
Гартувати почуття,
Що за долю, волю й славу,
За належне їй життя

Всі ми збірно й безупинно
Труд давати їй повинні,
Та що труд цей — не хвальба,
І за почесі борня.

Ще не вмерла Україна.
Ще не вмерла і не вмере,
Як для неї труд жертвенний
Всіх її синів і доньок,
Обов'язком житиме.

А. ГОРАК

ЧОРНОБИЛЕ-ЧОРНОБИЛЕ!

*Присвячую моєму найдорожчому синові
Орестові у вічну пам'ять.*

Землі плодючі заростають чорнобилем-полином,
Москва з утіхи шаліє, впивається вином.
Рясне жниво сьогодні збирає червоним серпом.
Покоси живих трупів кладуть рядом. . .

Колгоспник на полі паде не один.
Тіло відпадає, на кости вчіпляють орден!
Очі в тихім болю у блакить вносять,
Молитись вже не знає, а смерті просить.

Поясніть, за кого вони терплять, героїство їм нащо?
Слави їм не треба, а гинути молодими, за що?
Каліками їм жити, чому їм правди не знати?
Що грудки землі своєї на гріб не можуть взяти.

Ти справедливо караєш? Чому тих, що ще не ходять?
І тих немовлят, що матері грудьми кормлять?
Ненароджених тих в материнській утробі?
Чи знають вони в якій Бог подобі?

Карай тих, що на мільйонів живих тіло палять!
Тих, що там, у Кремлі, на людських костях сидять!
Тих, що у святинях образи, золото грабували!
Тих, що в Україні дітям хліб відбирали!

А ті найменші? Що вони за гріх вчинили?
Мови рідної не знають, чим ім'я Твоє осквернили?
Ніхто не дав їм Світла Божого Слова!
За що мій народ караєш, де їх «Мойсей-Єгова»!

Пробач за зневіру, не втратив я ще віру.
Та біль такий великий, огнем палить душу. . .
Що у відчаї в обороні німих сказати правду мушу!
Нагороди біль їх, дай обіцяний дар — Церкву і Державу!

6.7.1986.

Наука, дослід

Павлина АНДРІЄНКО-ДАНЧУК

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ
«БОЯРИНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ

(Продовження, 4)

«Одержима»

Перша в новому жанрі драматична поема «Одержима» написана 15-го лютого 1901 року в Мінську за одну ніч. Це був трагічний момент в Лесиному житті, коли вона в ці дні закрила своїми руками навіки очі духово близькій їй людині. Під впливом смерті Лесиною інтимного друга Сергія Мержинського, який умер в неї на руках, створилася драматична поема «Одержима». Нагадуємо цей епізод тільки тому, що він свідчить про стан Лесі Українки, в якому створила цю драму, бо це має велике літературне значення. Згадуючи пережиті трагічні дні, Леся Українка пише до І. Франка: «Признаюся Вам, що я її в таку ніч писала, після якої, певне, буду довго жити, коли вже тоді живою осталась, і навіть, писала, — не перетравивши туги, а в саму її апогею. Якби мене хто спитав, як з того всього жива вийшла, то я могла б відповісти: «З того я зробила драму»⁵⁹.

Поділяючи авторитетне слово І. Франка, який перед тим високо оцінив й епічні твори Лесі Українки, тут він назвав «Одержиму» першим шедевром драматичних творів Л. Українки⁶⁰.

Дія відбувається в Галілеї і відноситься до часів неповного зрозуміння ідеї християнства, вагання між Старим і Новим Заповітом. Це є часи євангельського життя Христа-Месії. «Одержима» — жінка Міріям, почерез проповіді та чуда Месії, шаленно покохала його.

В першій сцені, в розмові з нею, Месія відкидає таку любов, бо вимагає від Міріям «всіх любити». В другій сцені Міріям стежить за Месією, коли він не спить і сумує всю ніч у Гетсиманському саду, а наприкінці ночі вона говорить до себе, що « гине від туги, від болю, від тривоги ». В третій сцені — Міріям у розпачі, вона

59. О. К. Кривинюк, «Л. У. — Хр. Ж. і Т.», В-во УВАН, НЙ. 1971, стор. 54.

60. Там же.

«зрікається себе, проклинає себе і душу, ту душу, яку не хотів прийняти Месія собі на жертву. . .» В *кінцевій сцені* Міріям гостро ганьбить усіх, хто розп'яв Месію. Міріям гукає: «Ви сонне кодло! Світло опівночі не будить вас? Вам заграва кривава очей лінивих не здола розплющить! Бодай би мертвий сон вам ліг на груди і зморою дусив вас без кінця!». В ранню добу творчості Леся Українка досягла надмірного для загального її світогляду й світосприймання індивідуалізму. В «Одержимій» цей напрямок відбивається найпомітніше.

«Міріям, одержима духом, вона не може погодитися ні з ким. Вона завжди самотня, оригінальна й надмірно крайня. «Любов та ненависть — нерозлучні для Міріям». «Любов ненависти навчила, любов до Месії, ненависть до всього — і до друзів, які не розуміли Месії:

«Що ж! Тільки той ненависти не знає,
Хто цілий вік нікого не любив!»

або:

«Може б не було таке життя нещасне,
Якби огонь ненависти не гас. . .»

Любов Лесі Українки направлена на рідний нарід, на українське суспільство, а ненависть — на всіх ворогів і на їхніх лицемірних друзів.

Символіка Лесі Українки подає цю гостру антитезу в оригінальному та екзотичному втіленні. Леся Українка — людина, жінка, громадський поет — вимога всеохоплючої любови до свого пригніченого народу і незмірна ненависть до свідомих і несвідомих ворогів. «Любов — чи ненависть, третього в неї немає і не може бути», — пише Д. Донцов⁶¹.

Одержима Міріям знаходить вихід в принесенні себе у жертву: іншого виходу в неї немає.

Критик Б. Якубський назвав «Одержиму» «поемою надмірного індивідуалізму»⁶².

Д. Донцов визначив, що: «В українській літературі Леся Українка була першою, і може бути одинокою проповідницею крайнього індивідуалізму»⁶³.

М. Зеров подав свою думку про «індивідуалізм» Лесі Українки. Це «бурхливий протест проти кволости й дрімливости громадянства, проти його невільницького духу й пасивности. . . А що в Лесі бували часом індивідуалістичні настрої, що її зброя оберталася

61. Д. Донцов, «Поезия индив.» «Укр. жизнь» кн. IX-X, 1913, стор. 52.

62. Р. Задеснянський «Т.Л.У. — Кр. Ст. нар. В-во «УКД», Мюнхен, стор. 83.

63. Д. Донцов, «Поезия инд.», «Укр. жизнь», 1913, стор. 52.

проти громадянства, що вона ставала на прох з ним, — то це звичайне явище, коли ватажок, поет чи мислитель переростає своє оточення, убоге, безсиле, не розвинене естетично, не піднесене культурно. Коли «провідники» бачать те, що має прийти, але повести маси за собою не можуть, бо в розвитку самих немає для того «відповідних передумов».

Поділяючи авторитетне слово, І. Франко назав «Одержиму» «першим шедевром» Лесі Українки.

М. Зеров визнав «Одержиму» за «першу в ряді тих драматичних поем, що вважаються шедеврами Л. Українки».

Валентин Мороз у творі «Серед снігів» пише: «Коли знання переростає у віру, тільки тоді людина починає жити. Леся Українка називає це «Одержимістю». «Одержимість» — це не художність і не науковість, і навіть не публіцистичність, «Одержимість» — це окрема субстанція, це складники повноцінності духового людського життя»⁶⁴.

Д. Донцов визначив: «Малюючи епоху раннього християнства, Леся Українка негативно ставиться до оборонців і визнає, що радили «не рватись до мученицьких вінців, а тихим послухом служити Богу. Хто любить свою правду, мусить її боронити». У драмі «Одержима» Міріам палко докоряє за те, що «тричі одрікались од нього, коли їх учителя вже чекала смерть».

Р. Задеснянський утврдує, що «Якубський неслухно назвав «Одержиму» «поемою надмірного індивідуалізму», — «поема «Одержима» була і є особливо актуальною, особливо потрібною для відродження духа нації»⁶⁵.

Сергій Єфремов пояснював це «втечею від життя». Треба зазначити, що С. Єфремов усім творам Лесі Українки призначив дуже мало місця і своєї уваги, яких може 25 рядків, а чотирьом повістям Б. Грінченка сто рядків, а творам М. Старицького — коло 200.

«Не випадково Д. Донцов головну увагу присвятив якраз «Одержимій», коли писав статтю з приводу смерті Лесі Українки до журналу «Украинская жизнь», на замовлення її редактора Симона Петлюри.

«Йоанна жінка Хусова»

В драматичній спадщині Лесі Українки дуже широко й цікаво поставлено тему подружжя, і взагалі ролю жінки в родині й суспільстві. Ця тема в різних її змінах та трансформаціях з'являється завжди темою драматичною. Серед творів письменниці, що їх

64. Валентин Мороз, «Серед снігів», Свобода ч. 53-60, 1971.

65. Р. Задеснянський, «Т.Л.У. — Критичні нар., В-во «УКД», Мюнхен, стор. 83.

присвячено цій проблемі, «Йоанна жінка Хусова» займає одне з вищих місць.

Подія відбувається в Галілеї за євангельських часів, у першому столітті Нового Завіту, коли Галілея перебувала під владою римської імперії.

Драматичний етюд «Йоанна жінка Хусова» написаний 1909 року в період еволюції світогляду того покоління української інтелігенції, до якого належала письменниця.

В «Йоанні жінці Хусова» маємо психологічний етюд на тему гострого конфлікту поглядів з обов'язками. Яскраво негативний образ Хуси та високо-моральний чистий образ «жінки Хусової» різко підкреслюють ідею цього твору. Поразка Йоанни і її невдала боротьба за волю — іншого кінця для цього драматичного етюду письменниця на той час і не могла подати, де виразно підкреслено прямування письменниці від світосприймання ідеалістичного до реалістичного. Чоловік не розуміє ідеї Християнства, не розуміє жінки глибоко переконаної, віруючої в християнську ідею — це приводить Йоанну до різкого внутрішнього конфлікту між своїми поглядами й своїми обов'язками. Цей конфлікт становить сюжет цієї драматичної поеми.

Драма «Адвокат Мартіян»

Християнсько-національний характер має драма «Адвокат Мартіян». Ця драма була почата 1909, а закінчена 1911 року. Ця драматична поема пов'язана з життям християн римської імперії III століття Нового Завіту, зображає певне захоплення християнською ідеєю молодого покоління, що зустрічається із зловбодними проблемами сучасності, відкриті виступи й підпілля. Молодь, захоплена християнською ідеєю, не витримує підпілля, хоче відкрито, героїчно боронити свою ідею і тому Мартіян тратить своїх рідних дітей. Він мусить критися з своїми переконаннями, мусить жертвувати всім своїм особистим, щоб мати змогу служити церковно-громадській справі. Він не вибирає шляхів боротьби за правду, він лише виконує їх вдень і вночі, за всяких обставин, сліпо й віддано. У драмі подається діалог Мартіяна й Ізобена на тему чистої ідеї християнства та її відношення до національної ідеї.

З кожною сценою посилюється трагізм становища Мартіяна й у фіналі досягає найвищої точки. Гине від руки розлюченого натовпу провідник християнства Ардент, якому Мартіян не в силі допомогти, змушений зрадити клятву для загального добра. В Мартіяна перемагає обов'язок, він залишається в лавах борців за

загальну справу... і помалу, але твердою рукою пише промову, яку має виголосити завтра в обороні єпископа на суді...»

Леся Українка створила образ людини, що понад усе поставила громадський обов'язок і виявила в служінню йому незламну, гідну подиву й пошани — твердість й мужність.

Ця незалежність і сила характеру героя робить цей твір характерним і типовим для великої нашої письменниці. Тріумфує незламність могутнього духу і крицевого характеру. Зречення особистих ідеалів для добра Церкви.

«В катакомбах»

Драматична поема «В катакомбах» створена Лесею Українкою наприкінці 1905 року. Зміст взято з часів первісного християнства. Дієві особи твору: єпископ, диякон, неофіт-раб, християнка-рабиня, християнин-патрицій, старий раб, дияконіса, Анціллодея, християнин-купець, старий диякон, молодий християнин.

Подія відбувається в катакомбах коло Риму, в крипті, де зібралася громадка християн, а між ними неофіт-раб, людина, яка недавно пристала до нової христової віри і яка не може зрозуміти ідеї християнства. Даремні вияснення єпископа, який звертається до нього такими словами:

«Брате мій!
коли ти сам по волі шию схилиш
в ярмо Христове, солодко се буде
твій душі; коли ти самохіть
на себе хрест візьмеш, невже він буде
важким для тебе?»

Неофіт-раб:

«Але нащо маєм
ще самохіть у ярма запрягатись
та двигати хрести по власній волі,
коли й вже так намучила неволя?»

.....
«...Нехай і так, нехай отець єдиний
над нами буде, та коли ж настане
те царство Боже? Де його шукати? ...»

Герой твору, неофіт-раб, твердить, що людині потрібні не тільки слова про невідоме «щастя на небі», Неофіт не хоче бути рабом ні владаря землі, ані небесного. Він честь віддасть:

«...титану Прометея...
що просвіщав не словом, а вогнем...»

«Нащадками Прометея» Леся Українка називає усіх тих, хто бореться за справедливість, хто посвячується для свого народу, ім'я Прометея викликає у Лесі Українки думку про вічність людського буття. Неофіт-раб символізує поневолену Україну, яка терпить під чужим ярмом, а що може вже в коротці «воскресення» настане, неофіт-раб говорить:

«... До ясної надії пориваюсь,
що я хоч здалека побачу волю,
що хоч мій син, онук, найдальший правнук
отого часу діжде, коли слово,
ганебне слово «раб» із світу зникне.»

Ця драматична поема — «В катакомбах» має в основі свого сюжету події глибоко актуального змісту. Ідея і образи звернені до сучасності. Вони утверджують боротьбу проти поневолювача України, Московщини, з вірою в перемогу правди над злом.

«На полі крові»

Драматична поема (діалог) Лесі Українки «На полі крові» написана 1909 року на Кавказі, в Телаві (столиця Кахетії), і надрукована вперше 1910 року в «Літературно-Науковому Віснику».

Тема драматичної поеми «На полі крові» взята з часів життя Ісуса Христа, де є висловлений біль і гнів за зраду, несправедливість та підлість. Юда-зрадник прагне грошей, власності і вимірює всі свої поступки ціною зиску й вигоди. Високі ідеї людства, вчитель — для нього торгівля, його спокусило стати могутнім володарем, він є учень Ісуса, але хоче мати зиск на цьому світі і запланував добитись цього зрадою, підступом. «В часі всенароднього руху були такі, що простягнули руки до українства, але негайно взяли їх назад, коли показалося, що на українській хвилі не вплинеш до почестей, заробітків, не зробиш кар'єри, — і вони швиденько повернули направо чи наліво, старанно замівши за собою сліди такого нерозважного «уявлення», — каже в одному місці Михайло Грушевський.

Бо хто ж такий Юда, яка його психологія, яке його соціальне становище, який його світогляд, чому він пристає до нової науки та які причини, що він зраджує ідею та її пророка?

Юда — це «отецький син, ще й одинак, що мав спадок від батька. Була в нього нива добра, виноград, садок і дім». А хто ж такий Христос, пророк нової науки?

І коли Христос казав йому роздати весь свій достаток бідним, то

Юда — «мовчки від нього відступив. Тяжким здавалося йому це слово». Пізніше він пристає до нової громади й роздає своє майно, але тільки тому, що йому завжди марилося — то рабська брама, то золотий престол, а на престолі Месія, завжди сподівався царства й бачив себе на першому місці побіч престолу. . . Тут помилкове його розуміння Христа як того, що хоче сам панувати, що робить усе для себе. . . Не дивниця, що кожне слово пророка звернене проти тих, що мали такі самі погляди, як Юда, він бере на себе. . . Юда відповідає:

І я ж поки ще Царства сподівався,
Все залюбки терпів, а потім мусів
Терпіти й без надії — де б я дівся?
Хоч день і ніч я голову сушив.
Як вирватися з того царства глуму.
Де не мені народи слугували,
А я служив».

Дія відбувається в Єрусалимській околиці на глухій містині понад гнилищем, серед колючих хащів, де показано худого зниділого чоловіка, що копає ту ниву з камінням великою мотикою, час-від-часу спиняється і витирає піт.

Повз нивки йде дідок-прочанин і стежкою звертає вбік з великого Єрусалимського шляху — стомлений, спраглий, він просить в Юди водиці.

Юда дозволяє напиться, але не дивиться і неохоче стає до розмови. Прочанин все ж таки хоче подякувати йому за воду і, дивлячись на нього, пригадав Юду з Капернаума і каже:

«Ти навіть був у мене таки в хаті
в Капернаумі, вкуті з тим пророком,
що це його розп'ято».

Прочанин:

. . . Він знав таке, що
нам не дано знати. . .

Юда: . . . Я все роздав убогим. . .
а сам пішов шукать учителя.

Прочанин:

А він прийняв тебе? . .
.

То все ж він був великий чоловік.

Юда: А може, я таки його любив?

А може ж, я хотів з ним попрощатись?

Прочанин:

. . . що ти любив його, то те плюгавство

іще мерзеніше. Убий, заріж,
втопи, продай, та хоч без поцілунків!
... волів би на безводді пропасти, ніж
прийняти щось від тебе!

Юда: Ну, діду!

Прочанин:

Геть від мене, сатано!
Будь проклят!

Юда: Не тобі мене клясти,
бо він простив мене!⁶⁶

Прочанин:

І після сього ти не завісився?!

Юда: Ні, не простив!
Я пригадав, він докорив мені.

Прочанин:

Він докорив! — Тебе убити мало!⁶⁷

Як бачимо, зміст драматичної поеми «На полі крові» є дуже актуальним. Нам ясно представляються зрадники українського народу, які й сьогодні вислугуються перед ворогом України та поюдейському продають рідного брата. Юда зраджує для власної користи, продає Христа, а перед тим його цілує, щоб ворог пізнав, кого продав йому Юда. Юда продав свого Месію-вчителя і за ту ціну купує собі хоча частину майна.

Ніхто інший, як ці самі зрадники і донощики були причиною, що за надрукування цієї п'єси в «Літературно-Науковому Віснику» обвинувачують редактора того журналу й конфіскують книжку ЛНВ. Редакцію віддано під суд по статті 73, пункт 3.

Всі, що ненавиділи українців, підсували їм всякі провини й домагання на них кари, так, як фарисеї вимагали кари на перших християн, що кричали «убити», «розірвати», «розп'ясти», «до звірів», «на кострища» тощо.

Юрій Шерех пише: «... 'На полі крові' конфлікти куди глибші, змістовніші, загальніші і найменше зв'язані вони з конкретно-християнським Юдою. Справді, чому прочанин прокляв Юду? Бо зраду ще якось можна виправдати як помсту, як вияв ненависти. Поки в Юді говорить тільки ненависть, прочанин слухає й навіть притакує. Але, коли в Юді заговорила любов до Христа — тут зрада стає остаточно нестерпною. Такий зрадник — тільки огидний, тільки проклятий. Але хіба це не є тема національної, української зради?»

66. Л. Українка: «На полі крові».

67. Твори Лесі Українки в 10-ти томах, том V, стор. 133 до 155, В-во «Дніпро», Київ, 1964.

«Оргія»

Леся Українка в «Оргії» порівнює долю Коринтії під римським пануванням із долею України. Антей є той, що воліє вмерти, чим «похилити чоло до ніг переможця і цілувати порошок з-під ніг його». Неріса — рабиня духа, якій і викуп не поміг. Федон і Хілон — це всі ті наявні, що пішли на службу Москви. Тільки Ефрозина — це та жінка, українка, що вірить у красу рідного і в невмирущість слави її батьків.

В «Оргії» дуже влучно устами Мецената пояснює поетка те, що Рим (Москва) усе, чим сьогодні чваниться, дістав від греків: він каже Префектові: «Пам'ятай же, що Рим ходив у Грецію до школи». А за те тепер у ярмі римському (московському) грек лише забавляє на оргії, схожий на раба.

Однак, у вчинку Антея бачимо, що він не думає про рабське завтра і воліє вмерти, щоб вічно жити.

Дуже характерним є те, коли Леся Українка пише про греків і римлян, а думає про Україну і Московщину, яка нищить українську мову, культуру і перетворює український народ на рабів. Це бачимо з таких рядків: до співця Антея приходить довголітній його учень Хілон, і збентежено починає пояснювати, що він вже більше не прийде вчитись до нього, бо він вступив до тої школи, що «врядив тут меценат» — латинської. Із жахом запитав Антей: «Ну все ж тепер латинське...» — відповів Хілон. Невимовно болюче сприйняв таке пояснення Антей від учня свого. «Як? Я і ти і наша рідна мова латинськими вже стали?» Далше пояснює Хілон, що він хоче славним стати, а на те потрібно лише через римські шляхи йти, Хілон хоче вступити у хор панегіристів. На те йому Антей у досаді обурення каже, що краще, щоб він «навіки заціпенів», позбувся рук, оглух, ніж так упасти!»

Відходячи, Хілон дає Антеєві заплату, але він її не приймає лише каже: «Геть! Я тебе нічого не навчив, іди з очей!»

Відійшов Хілон, а мати Антея Герміона дорікає, що він не прийняв заплати, бож вони дуже вбогі — недавно він віддав увесь дорібок на викуп своєї дружини Неріси, яка досі невольницею була.

Співець Антей міг би за свій чудовий спів досягти в багатих римлян багатств, слави та розкоші. Але він не хоче кидати переможцям під ноги свій хист. З великим горем сприймає він те, що його приютелі запродують римлянам свої таланти. Своему другові Федонові, який питається: «Не розумію, що ти в мене хочеш?» відповідає,

що його приятелі один за одним у погоні за славою й багатством ідуть на службу до Мецената. Антей не в силі їх стримати. Не може він спинити й своєї дружини Нериси, якій слава потрібна так, «як хліб і вода», коли вона йде танцювати на оргію до Мецената. Антей не витримує цього горя і вбиває свою жінку Нерису дорогоцінною лірою, а сам перед тим, заки струною із ліри задивиться, каже до Хілона і Федона: «Товариші, даю вам добрий приклад».

У постатях римлян Леся Українка дала характеристику російських можновладців, а в постатях греків — тієї частини української інтелігенції, що вислугувалась Росії, збагачуючи московську культуру.

У вчинку Антея бачимо, що він не думає про рабське завтра і воліє вмерти, щоб вічно жити.

Яке схоже те порівняння тодішньої думки Лесі Українки із сьогоднішнім актуальним життям, а її вислови, — як заповіт для народу, для нації: «... я мушу вмерти, щоб дати життя другим».

Подібно, як в «Оргії», українсько-московські взаємини лягли також в основу драми «Боярині».

ДРАМАТИЧНІ ПОЕМИ НА УКРАЇНСЬКУ ТЕМАТИКУ

«Лісова пісня»

Драма-феєрія «Лісова пісня» написана влітку 1911 року в Кутаїсі, протягом 10-12 днів. «Лісова пісня» роками виношувалась у творчій уяві поетеси, поки в час творчого піднесення та туги за рідними місцями вилилися на папері. При переписуванні начисто Леся Українка переробляла і художньо поглиблювала твір. Ця праця відбувалася в стані великого напруження творчих і фізичних сил поетки, про що в листі до сестри від 27-го жовтня 1911 року розповідала: «Писала я її дуже недовго, 10-12 днів, і не писати не могла, бо такий вже був непереможний настрій, але після неї я була хвора і досить довго приходила до пам'яті. ... Далі я заходила її переписувати, ніяк не сподіваючись, що це забере далеко більше часу, ніж саме писання, от — тільки вчора скінчила сю мороку і тепер чогось шия і плечі болять, наче я мішки носила»⁶⁸.

Вперше опубліковано «Лісову пісню» в журналі «Літературно-Науковий Вісник», 1912 р. кн. II, стор. 401-448, з помилками і пропущками окремих слів та рядків. Про це Леся в листі до матері з

68. О. К. Кривинюк. «Л. У. — Хр. Ж. і Т.» В-во УВАН, НЙ. 1971, стор. 48-50.

19-го квітня 1912 р. писала: «Нарешті я одержала три книжки «Літературно-наукового вісника» і вже маю кінець «Руфіна і Прісцилли» та «Лісову пісню». Розуміється, «огорчили» мене помилки — цілі стрічі пропущені!»⁶⁹.

В архіві Лесі Українки зберігаються три аркуші паперу (ф. 2, ч. 790 і 791), в яких рукою поетеси та К. Квітки зазначено коректурні поправки до тексту «Лісової пісні». В окремому виданні «Лісової пісні» з 1914 року ці помилки виправлені згідно з поправками поетеси.

До «Лісової пісні» Леся Українка розробила додаток «Мелодії до гри сопілки в драмі-феєрії «Лісова пісня».

Сюжет і образи твору виникли у Лесі Українки під впливом українського фолкльору та краси волинської природи.

Про «Лісову пісню» пише Леся Українка до матері, що вона згадала рідні ліси та затужила за ними і що Мавку «в умі держала» з часів, коли вони були в Жаборинці і як мати розказувала про всякі чуда лісу та як Леся бігала сама до лісу і там чекала, щоб побачити Мавку. І згадує Нечімне, урочище з озером у селі Скулині, і як Мавка їй мріяла, коли вони ночували у дядька Лева Скулинського. І далі Леся продовжує, що треба було вже давно написати «Лісову пісню» і що тільки тепер чомусь прийшов «слухний час», вона й сама не може збагнути — «Чому?» «Зачарував мене цей образ на весь вік».

В листі до А. Кримського з 14-го жовтня, 1914 року, Леся Українка згадує, що згадавши про волинські ліси, написала «драму-феєрію» і хоч відхворувала за неї, але це принесло їй багато радості.

Драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки складається з трьох дій. Образи «Лісової пісні» взяті з усної народньої творчості, народніх мітів, пісень, легенд, повір'їв, вірювань, які поетеса переосмислює, створює власні образи, надаючи їм глибокого ідейного змісту і цілеспрямовання.

Першу дію попереджує «Пролог», в якому представляється старезний, густий, предковичний ліс на Волині. Містина вся дика, таємнича, але понура, — повна ніжної задумливої поліської краси.

Провесна. З шумом лісу появляються фантастичні сили: «Той, що греблі рве», «Потерчата», «Русалка», «Водяник».

Дія I-ша. Весна. Та сама сцена, те саме місце. Дієві особи: Дядь-

69. Там же.

ко Лев, його небіж Лукаш, Русалка, Лісовик, Мавка, Потерчата, Куць. Кінчається *північною тишею*.

Дія II. Пізнє літо. На галяві — хата, городець, нива. Дієві особи: Мати Лукашева, Русалка Польова, Килина, Лев, Лукаш, Мавка, Русалка, «Той, що в скелі сидить», Перелесник.

Дія III. Хмарна, вітряна, осіння ніч. Дієві особи: Лукаш, Мавка, Лісовик, Куць, Злидні, Мати Лукашева, Килина, Хлопчик, Діти, Доля, Перелесник.

Провідною думкою в драмі «Лісова пісня» є думка, що ніякі матеріалістичні заклики та доктрини не зможуть усунути з людського життя природженого в людині гону до краси, до поезії, до висот. Ніколи матеріалістичний світ не може стати вище понад духові висоти людської особистості.

Ігор Качуровський пише: «... ні 'Блакитна троянда', ні 'Камінний господар', ні 'Лісова пісня' не є драматичними поемами. Леся Українка однаково майстерно володіла багатьма драматичними жанрами, в тому числі такими взаємнопротилежними, як драма-феєрія і драматична поема. В чому полягає протилежність цих жанрів? Драма-феєрія наскрізь пронизана зоровими ефектами: колір і рух, декорації та одяг персонажів мають у ній, якщо не головне, то вельми важливе значення, система зорових ефектів допомагає у феєрії розкрити авторський задум. Натомість драматична поема — це твір написаний у драматичній формі, але без звернення особливої уваги на сцену, її закони... Клясичним прикладом драми-феєрії в українській літературі, а також і у світовій літературі — можна вважати «Лісову пісню»...⁷⁰

Розгляньмо драму-феєрію «Лісова пісня». Чим ця річ відрізняється від традиційної етнографічно-побутової драми, що панувала в нашій літературі? Українські драматурги раніше ставили у своїх творах дві основні цілі — при тому обидві позамистецькі. Перша ціль — показати народній побут і тим довести окремішність українського народу. Друга ціль — збудити в глядача співчуття до покривджених і тим самим викликати соціальний протест. Леся Українка в «Лісовій пісні» дає справжню енциклопедію народної *демонології*. Але на відміну традиційної драматургії — у неї етнографічний матеріал служить мистецтву, а не навпаки.

Друга особливість, яка відрізняє Лесю Українку від того поняття, що зветься іменем «український побутовий театр», — це відсутність гумористичних ефектів.

У советській пресі драму-феєрію «Лісова пісня» проголошено найкращим твором Лесі Українки. Це зроблено, без всякого сум-

70. І. Качуровський. «Л. У.» Альманах «Пів. Сяйво», 1971, стор. 150, Канада.

ніву, щоб відвернути увагу від інших, психологічно більш витончених проблемно-філософських та візійно-пророчих творів письменниці. Безперечно, що «Лісова пісня» легка для сприймання, нормально блискуча річ, але вона побудована на зовнішніх ефектах і глибиною змісту не дорівнює таким шедеврам, як «Блакитна троянда» з її символікою, чи як «Камінний господар» з його містикою, або «У пущі», де розкривається вічна проблема — мистець і його оточення, не кажучи вже про «Кассандру» — трагедію правди, що вбиває, ні про «Руфіна і Прісциллу», що за свідомством М. Зерова — улюблену річ самої авторки, ані про «Оргію», що крізь призму естетики подає проблему національного поневолення, ані про «Адвоката Мартіяна», що випереджає на півсторіччя європейську драматургію... «Лісова пісня» фабульно найменш самостійна: часом здається, що це «Затоплений дзвін» Г. Гауптмана, з якого виключено символіку дзвону. А коли читаємо ремарку: «На голос веснянки відкликається зозуля, потім соловейко, розцвітає яріше дика роза, біліє цвіт калини, глод соромливо рожевіє, навіть чорна безлиста тернина проявляє ніжні квіти... то мимоволі згадується «Жуазель» Моріса Матерлінка».

Степан Чорній пише: «Найкращі драматичні твори Л. Українки — це «Лісова пісня» і «Камінний господар», які пишались серед найкращих творів світової літератури.

У драмі-казці «Лісова пісня» бачимо комплекс філософського змісту і багато мотивів; гармонійність поєднання реалістичних і фантастичних образів та різноманітність ритмів. У «Лісовій пісні» Леся Українка змалювала душевну боротьбу в образі Лукаша між двома протилежними поняттями-якостями — між поетичною красою, тобто духовим багатством, і марною, грубою буденщиною; інший мотив — це змалювання конфлікту між людиною і природою (Лукаш — Мавка та увесь фантастичний світ), як також Леся Українка змальовує непереможну силу кохання. Кохання Мавки сильніше від зради, розлуки й смерті».

Леся Українка пише: «Щодо 'Лісової пісні', то я просила Людю (відповідаючи на її листа), щоб Садовський, в разі серйозних замірів ставити сю річ... не зміняв нічого, не списавшись зо мною, — боюся, щоб там нічого не 'співнили', намагаючись улегшити постановку. Я тямлю, що без змін її дуже трудно поставити, але всяким змінам є границя, яку сценічні «ретушери» часто переходять... я б хотіла бачити її на сцені і боюся, не 'провалу'... а переміни мрії — в бутафорію... Ну, та се вічна трагедія авторів!»⁷¹.

«Лісова пісня» є не тільки найкращим твором великої письмен-

71. О. К. Кривинюк, «Л. У. — Хр. Ж. і Т.» В-во УВАН, НЙ. 1971, стор. 61.

ниці, але й гордощами української літератури. У днях, коли письменниці для зміцнення здоров'я прийшлося жити на чужині, родилися в її душі глибокі почуття, велика туга за тими лісами, серед яких вона провела найкращі дні свого життя. І так у далекій Грузії, над рікою Ріон, в місті Кутаїсі створила «Лісову пісню».

«Лісова пісня» — глибока, як блакитне небо, і як воно — таємна і загадкова. Поезію та красу волинської і поліської лісової природи Леся Українка звеличала згідно з фантастикою українського народу, згідно з його легендами, переказами та віруваннями в ряді фантастичних постатей. Спокій і красу озера поетизувала в постаті суворого дідугана Водяника, чар та принаду озера й води — в постаті химерної Водяної Русалки, яка грається з «Тим, що греблі рве». Образом лісу є добрячий Лісовик, образом соняшних вогняних блисків — Перелесник, образом блудних, принадливих вогників на мочарах та драговинах — Потерчата, а лицарем болота та багон — пакосний, злобний Куць. Красу ланів уосібнює Польова Русалка, а велику красу лісових полян та гущавин — найкраща постать у драмі, постать Мавки. Мавку обдарувала поетеса окремою зовнішністю та духовою вродою. Вона гарна і своєю красою принадна, як квітка лісової поляни, чиста в думках як росяний ранок, мрійлива, вибачлива, терпелива, глибока в своїх почуттях, вразлива на чуже страждання, кожної хвилини готова до великої посвяти. Вона є не тільки образом чару лісової природи, але взагалі символом усієї краси та всієї поезії в людському житті.

Поруч звеличання краси рідної природи, порушила Леся Українка ще й інші питання, що не раз цікавили і хвилювали великих письменників. До таких питань слід зарахувати питання відносин людини до світу природи. Такою постаттю у драмі є дядько Лев. Є знов такі, що їх ніяка краса не зворушує і вони нівечать її; є ще й такі, що під примусом зовнішніх твердих життєвих обставин задавлюють у своїй душі всякі ідеалістичні поривання, хоч вони є потребою їхньої душі. Такою трагічною постаттю є Лукаш. Трагедія його життя в «Лісовій пісні» є трагедією всіх тих, що їх тягне матеріялістичний світ, хоч їх душа рветься до ідеалу краси. Мавка переживає свою трагедію — це переживання відбивають мрійливі, поетичні, ідейні душі, яких мрії та ідеї зустрічаються у жахливому ударі з грубими умовами буденщини, які приневолені кинути «високе верховіття» й «ступати дрібними стежками».

Як бачимо із змісту, то в «Лісовій пісні» авторка хотіла висловити на тлі фантастики і фабули, мало подібної до «Затопленого

дзвону», іншу ідею, а саме, що в кожній людині, яку ще не зробили людські будні і турботи своїм рабом, є нахил до краси, є туга за ідеалом, є те, що Мавка зве «цвітом душі», котрий «скарби творить», а «не відкриває», хоча часто людина в собі того не бачить. «Ти сам в собі не розумієш, хоч душа твоя про те співає, виразно-щиро голосом сопілки... Воно, ще краще, ніж вся твоя хороша, люба врода, та висловить його і я не можу...» Саме цей «цвіт душі» одуховлює природу, «дає їй душу», як оце дав Мавці, а людині може дати справжнє щастя і поєднання з природою.

Драматична творчість Лесі Українки дає всі підстави для наділення її титулом «майстра проблематики»... Герої драм Лесі Українки, зберігаючи усю свою реальність, усю внутрішню психологічну правдивість, діють майже завжди перейняті тими чи іншими ідеями, а драматична акція концентрується довкола проблеми чи ряду проблем. Конфліктові ворожих собі ідей, що схрещуються з глухим дзвоном, як удари шаблі, більшість її творів надають динаміки й невблаганно провадять до драматичної розв'язки.

Під цим оглядом «Лісова пісня» є немов винятком серед її творчости.

Поетка писала «Лісову пісню» не тому, що те чи інше питання мучило її, захоплювало її цілу, що ідеї самі втілювалися у живі постаті, які домагалися в рішучій боротьбі розв'язки, а тому, що вона «згадала наші ліси та затужила за ними!» Ці рідні ліси, що здалека видавалися тим більш чарівно-гарними, в'язалися з юнацькими спогадами й дитячими мріями в якусь суцільну феєрію, в якусь прекрасну казку золотого дитинства, і впливали на творчу уяву Лесі Українки своєю свіжою первісною красою, своєю чистотою і незайманістю...

(Продовження буде)

Ігор КИЧАК

ХТО Є АВТОРОМ «СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ»?

Цього року (1986) відзначаємо 800-літній ювілей «Слова о полку Ігоревім». Всіх найбільше цікавить, хто є автором цього твору. Є вже багато гіпотез з приводу авторства «Слова»: одна поважна, але не переконлива, інша переконлива, але не перевірена, ще інша штучна, отже, хибна, є усякі здогади, є, здається, навіть велике відкриття, але неспеціаліст у текстології не може бути переконаний в його правильності.

Прочитавши уважно «Слово» і розповідь в Київському літописі про похід Ігоря Святославича, ми помітимо таке місце в літописі: «У той же час Святославич Ігор, онук Олегів, поїхав із Новгорода (Сіверського). . . , узнявши з собою брата Всеволода з (города) Трубецька, і Святослава Олеговича, синівця свого, з (города) Рильська, і Володимира, сина свого, із Путивля. . . » (журнал «Київ», 1984, ч. 8, стор. 127–128). А у фіналі «Слова» прочитаємо такі рядки: «П'єше п'єснь старым княземь, а потомь молодым п'єти: Слава Игорю Святъславичю, буй туру Всеволоду, Владимиру Игоревичу!» (Д. С. Лихачев, «Слово о полку Игореве», Москва, 1982, стор. 143).

Бачимо з літопису, що в похід пішли чотири князі, а у «Слові» автор співає славу тільки трьом із них.

Ось тут у фіналі «Слова» ми і знаходимо ключ до розв'язання загадки. Якщо б «Слово» написав хтось п'єсторонній, учасник чи не учасник походу, він обов'язково прославив би усіх чотирьох князів. Тим часом ім'я четвертого князя *Святослава Олеговича* — одного з героїв походу, у фіналі поеми відсутнє.

Недавно я написав на підтримку гіпотези В. Грабовського «Аргумент для Святослава Олеговича», вказавши на відсутність імени цього князя у фіналі «Слова» як на доказ його авторства, оскільки така ситуація можлива тільки і виключно в тому випадку, коли твір пише автор, який не може співати славу самому собі. Всякий п'єсторонній автор мусів би обов'язково прославити всіх чотирьох князів — учасників походу.

В користь авторства Святослава Олеговича є й такі давно відомі доводи: що автором був князь (на це вказує п'ятикратне авторсь-

ке звернення до князів — «братіє»), що був учасником походу («что ми шумить, что ми звенить») і побував у полоні («а ми уже, дружина, жадни веселия»), де й почав писати свій твір («за Сулю», тобто на південному, половецькому боці прикордонної річки, тоді, коли військо в похід збиралося на північ від Сули).

Але є одна цікава помилка в академіка Д. С. Лихачова (її, власне, повторює і В. Грабовський), виправлення якої може стати ще одним новим аргументом на користь авторства Святослава Олеговича. Ось у чому вона полягає: В «Слові» говориться про чотирьох князів (імена їх знаємо з Київського літопису), кожен з них веде свій полк, як про «четыре солнца». У своєму коментарі в книжці «Слово о полку Игореве» (Москва, 1982, стор. 58) Д. С. Лихачов пояснює, що «чотири сонця» — це чотири князі: Ігор, Всеволод, Олег і Святослав. Чому автор «Объяснительного перевода «Слова» поставив у цій чвірці Олега, а не Володимира Игоревича, що був у поході з власним полком як і інші три князі — Ігор, Всеволод і Святослав Олегович, коментатор не пояснив. Це може дрібниця, але автор «Слова» трохи нижче називає цього Олега Игоревича «молодим місяцем». І тут ми підходимо до головного: два «молодая місяца — Олег і Святослав Д. С. Лихачов пояснює (на стор. 65 згаданої книжки) в такий спосіб, що це «Олег Игоревич и Святослав Рильський — сын и племянник Игоря Святославича». Це тлумачення треба проаналізувати.

Що Олег — «молодий місяць», — тут правильно. Поставимо ми замість нього четвертим «сонцем» Володимира Игоревича, як і повинно бути. «Два солнца... оба багряная столпа» — це, як правильно пояснює Д. С. Лихачов — Ігор і Всеволод, два старші в поході. Але автор «Слова» називає ще одного «молодого місяця» — Святослава. Кого б це? Святослав Рильський не може бути одночасно і «сонцем» і «місяцем». Чи невідомий автор, помилившись, назвав Святослава Олеговича раз «сонцем», а раз «місяцем»? Ні. Помилки немає ніякої. Треба прийняти, отже, до відома, що в поході коло батька крім Олега був ще один син без власного війська — Святослав Игоревич. І так все стає на своє місце: два «молоді місяці» — це два молодші брати Олег і Святослав Игоревичі. Не хтось невідомий пише про Святослава Олеговича як про «молодого місяця», а сам Святослав Олегович називає так Святослава Игоревича. Святослав Олегович тільки раз згадав себе, не називаючи свого імени: там, де написав про «чотири сонця». Ну і ще там, де його знайшов В. Медведєв, хоч і не пізнав, кого знайшов.

26 січня 1984 року в київському тижневику «Літературна Україна» була опублікована дуже цікава стаття В. Медведєва п.з. «Ав-

тор невідомий і... відомий». У цій статті В. Медведєв зробив відкриття століття: він знайшов у тексті «Слова о полку Ігоревім» ім'я автора цього твору.

В. Медведєв розшифрував найбільш попсоване і заплутане місце у «Слові о полку Ігоревім», яке починається зі слів «ректь боя-ныходынастьславспе(с)...» і т.д. і запропонував прочитати це місце так: «Ректь Боян и ходы на Святославлю песнь, — творць старого времени», тобто на пісню Святослава, якою є «Слово о полку Ігоревім». Таким чином і в такий спосіб В. Медведєв знайшов ім'я автора «Слова о полку Ігоревім», і ім'я це — «Святослав».

Це відкриття величезного значення. Але на цьому, хоч цього вже було досить, автор статті не зупиняється. Дальше він спробував довести, що автором «Слова о полку Ігоревім» є великий князь київський Святослав Всеволодович, і в результаті в остаточному підсумку його гіпотеза виявилася невдалою. Справа в тому, що, як встановили дослідники, автор «Слова о полку Ігоревім» був учасником походу Ігоря Святославича і побував у половецькому полоні. На це вказують хоч би такі рядки в тексті поеми, як «что ми шумить, что ми звенить» (під час бою), або «а ми уже, дружина, жадна веселия» (бо в полоні).

І в той же час В. Медведєв знає другого Святослава, який був учасником походу і потрапив у полон до половців, про що відомо з літопису. В. Медведєв пише про цього другого Святослава у своїй статті таке: «учасник Ігорового походу, Святослав Рильський, син Олега, ніде не названий на ім'я».

Отже, якщо тільки відкриття В. Медведєва відповідає істині, то сама ця відсутність імени Святослава Олеговича у фіналі «Слова о полку Ігоревім» чи не є доводом на користь його авторства поеми? Адже, не міг же Святослав Олегович, якщо тільки він є автором поеми, проголошувати славу собі самому. І все ж, можливо, цього по суті єдиного аргументу може й замало для того, щоб з певністю ствердити, що автором «Слова о полку Ігоревім» є князь Святослав Олегович.

У «Слові о полку Ігоревім» є засвідчені такі факти, які дозволяють безпомилково назвати ім'я його автора:

Факт 1. Автор «Слова» є князем. Про це свідчить п'ять випадків авторського звернення до князів через прийняту тоді в князівському середовищі форму «братіє». Ряд дослідників вже висловили думку про те, що автором «Слова» був князь. Але всі їхні доводи є суб'єктивні, наприклад, у В. Медведєва це «його широка

освіченість, повна поінформованість у міжкнязівських стосунках, велика ерудиція і досвід у воєнних справах і, нарешті, що дуже показано, безприцедентне вільнодумство». Але письменник Василь Шевчук все це, як княжі тільки якості, поставив під стовідсотковий сумнів, бо всіх їх міг мати і автор, який не мусів бути князем. І от навіть зовсім недавно, в червні 1985 року Віра Франчук знову виступила з версією про авторство київського боярина Петра Бориславича, що її ще 1972 року запропонував Б. Рибаків. Отже, на п'ятикратне авторське князівське «братіє» у «Слові», як виглядає, досі належної уваги не звернено, тим часом контраргументу проти нього немає.

Факт 2. Автор «Слова» є учасником походу. Про це свідчать два місця в поемі: «что ми шумить, что ми звенить» і «а ми уже, дружина, жадни веселия». На це звернув увагу Степан Пінчук ще 1973 року.

Факт 3. Автор почав писати «Слово» в половецькому полоні. Про це свідчать його слова «за Сулою» в описі збору війська до походу, який відбувся на півночі від цієї прикордонної тоді річки, тобто перед Сулою. На це звернув увагу російський дослідник І. Новиков ще 1956 року.

Факт 4. Автор має на ім'я «Святослав». Це встановив В. Медведєв, зробивши таким чином «відкриття століття» 1984 р., і ніхто з дослідників «Слова» не заперечив, а один із них — В. Грабовський — підтвердив це текстологічне відкриття.

Факт 5. У поході 1185 року взяли участь два князі Святослави: Святослав Ігоревич, відомий зі «Слова» як «молодий місяць», і Святослав Олегович, відомий з Київського літопису, який у «Слові» є один з «чотирьох сонць». Д. С. Лихочов помилково у своєму «Объяснительном переводе» «Слова» вважає «молодим місяцем» Святослава Олеговича, одночасно вбачаючи його між «чотирма сонцями». Після відкриття В. Медведєва, враховуючи особливо оте князівське «братіє», та й згадані інші факти, коло пошуку автора «Слова» звузилося до цих двох осіб, двох князів Святославів. І, звичайно, не молодший з них — Святослав Ігоревич — назвав старшого «молодим місяцем», а потім чомусь забув прославити у фіналі поеми, а старший назвав «молодим місяцем» молодшого.

Факт 6. Відсутність у фіналі «Слова», в місці, де автор прославляє князів-героїв походу, імени Святослава Олеговича. Така ситуація можлива тільки і виключно в тому єдиному випадкові, коли автор не може співати славу собі самому. Всякий посторонній автор обов'язково мусів би прославити всіх чотирьох князів,

бо інакше в противному разі незаслужено і безпідставно скривдив би незгаданого, а трьох інших згаданих поставив би перед їхнім четвертим промовчаним товаришем у незручне положення.

Всі ці шість фактів разом становлять таку цілість, з якої логічним висновком отримуємо безпомилково ім'я автора «Слова о полку Ігоревім»: *є ним рильський князь Святослав Олегович*. І вся ця сукупність перелічених фактів така вимовна, що, здається, все це виглядає не як ще одна гіпотеза, а як щось більше. Здається, що в дискусії про автора «Слова о полку Ігоревім» можна вже підбивати підсумки.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайти в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:

Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

Д-р Блянка ЄРЖАБКОВА

ОСВІТА І НІМЕЦЬКА ШКІЛЬНА ПОЛІТИКА В РАЙХСКОМІСАРІЯТІ УКРАЇНА

(Продовження, 2)

5. Діяльність Еріха Коха у сфері шкільництва в Україні

Еріха Коха призначено райхскомісаром України тільки тому, щоб з України забрати по змозі якнайбільшу кількість збіжжя та худоби. Для цього завдання Кох уважався найбільше відповідним та ідеальним тому, бо був він знаний як безсумлінний і крайньо жорстокий, яким він сам себе з гордістю уважав. Навіть Гітлер підтвердив, що, без усякого сумніву, Кох являвся найвідповіднішою людиною для такої функції в Україні. І справді, Еріх Кох доложив усіх зусиль, щоб не розчарувати свого «фюрера» — Гітлера³⁵.

Після призначення Еріха Коха райхскомісаром України, він бажав ясно доказати, що він себе безумовно приділив по боці націонал-соціалізму. Тепер він з обуренням закидав Розенбергові про його «романтичні» та «наївні» проекти. А пропоновану поставу Коха у відношенні до східньо-європейських народів можна підсумувати в ось-таких чотирьох пунктах:

1. німецький нарід — це нарід-володар, пануючий нарід;
2. східньо-європейські народи — українці та всі інші, призначені на те, щоб служити природою призначеним їм панам;
3. експлуатація Східньої Європи являється правом та обов'язком Німеччини;
4. повне панування над Східньою Європою вимагає знищення її інтелігенції та всіх елементів, таких, як російські, українські і жидівські, які являють собою потенційну небезпеку для німецького панування³⁶.

18-го грудня 1941 р. райхсміністер Розенберг видав відозву скеровану до керівних органів окупованого ССР, в якій він коротко пояснив нові завдання. Одночасно, він використав цю нагоду для вказання новопризначеним райхскомісарам України — Еріхові

35. Reitlinger, "Ein Haus. . .", S. 207 ff.

36. Dallin, "Deutsche Herrschaft. . .", S. 134 ff.

Кохові та Остлянду — Генріхові Льюсе, що він являється для них найвищою владою-авторитетом. Цей заклик був уміщений в першій числі офіційної публікації під назвою «Ферорднунгсблат дес Райскомісар фір ді Україне», що появилася в місті Рівне з датою 20-го квітня, 1942 р. Свою відозву Розенберг почав такими словами:

«Розпорядком з 17-го липня 1941 р. Фюрер призначив мене Райхсміністром для окупованих східних територій і передав мені керівництво над цілою адміністрацією цих територій. Під мною Фюрер призначив райхскомісарів, яким підлягає ціла організація їм довірених територій»³⁷.

По відношенні до цього, Еріх Кох, в тім самім першій числі «Журналу адміністративних розпоряджень», ясно проголосив свою політичну позицію, в якій повністю зігнував райхсміністра Розенберга, і заявив, що він відповідальний у всьому тільки перед фюрером:

«Фюрер Адольф Гітлер призначив мене Райхскомісаром України. В його імені я керую адміністрацією вашої території. Німецькі вояки Вам вибороли свободу і знищили большевизм. . . Працею і продуктивністю виявте німецьким воякам вашу подяку за визволення. . . Тільки працьовитістю і пильністю, найвищим виробництвом і виконанням, найкращою управою землі, прикладним вирощуванням ваших тваринних резерв — виявте ваше бажання до побудови нової доби. Я закликаю вас до виконання розпорядків моїх і німецьких генералів і гебітскомісарів»³⁸.

В загальному, Еріха Коха вважали винуватим за катастрофічну німецьку політику в Україні. Така оцінка Коха була оправдана, бо він давав вільну руку всім, а також і підпорядкованим йому установам, за винятком Розенбергового міністерства в Берліні, робити в Україні все те, що їм тільки подобалося. Цей факт виявляв себе у незвичайно драстичній формі у сфері шкільництва в окупованій Україні. Сам Кох відвідував «його Україну», як це він часто казав, тільки дуже рідко; звичайно, тільки у зв'язку з його мисливським дозвіллям-полюванням. Райхскомісар Кох також взагалі не звертав жодної уваги на розпорядки Розенберга, але, зовсім протилежно, запроваджував свої власні порядки і розпорядки³⁹.

Еріх Кох повністю солідаризувався з уявою-візією Гітлера що-

37. "An das Führerkorps Ost", Заклик Розенберга до населення України, "Verordnungsblatt des Reichskommissars für die Ukraine", Rowno, den 20. April 1942, Nr. 1. Archiv des Instituts für die Auslandsbeziehungen, Stuttgart.

38. "An die Bevölkerung der Ukraine", Заклик Коха до прийняття адміністрації — "Verordnungsblatt des Reichskommissars für die Ukraine", Nr. 1.

39. Reitlinger, "Ein Haus. . .", S. 208.

до освіти для «унтерменшів», тобто категорії людей нижчої породи. Гітлер сам заявив одного разу:

«Уміння читати і писати з боку росіян, українців, кіргізів та інших народів могло б нам тільки пошкодити. Уміння читати і писати могло б сприяти мудрішим умам у набутті деякого знання історії, і тим привести до політичних думок і роздумувань, яких вістря, у який-будь спосіб, могло б бути скероване проти нас. . . В школі їм не треба більше знати, ніж те, щоб у крайньому разі вони тільки розуміли значення дорожніх знаків. Зміст навчання географії повинен, в загальному, зводитися до того, щоб знати, як зветься столиця німецького Райху — Берлін, і щоб знати, що кожна людина повинна принаймні один раз під час свого життя відвідати Берлін. . . Навчання арифметики та інших подібних предметів уважається зайвим, непотрібним»⁴⁰.

Щодо освітньо-політичних розпорядків райхскомісара Коха, які мали вирішальне значення та вплив на існування шкільництва в Україні, то їх можна поділити хронологічно за датою появи на:

(а) *постанову* райхскомісара України з 12-го січня 1942 р., в якій райхскомісар Кох дозволив на шкільне навчання в Україні для дітей віком до 11-го року життя, з важністю від 1-го лютого 1942 р.⁴¹;

(б) *тимчасові інструкції* для побудови народнього шкільництва для місцевого населення в Райхскомісаріяті Україна від 15-го серпня 1942 р. Ці інструкції ще не стояли у конфлікті з подібними розпорядками райхсміністра Розенберга⁴²;

(в) *указ* райхскомісара України від 31-го серпня 1942 р., в якому райхскомісар України Кох рішив, що місцевому населенню буде дозволено відвідувати тільки чотирирічні народні школи. Дозволялося також на обмежену селекцію до дозволених райхскомісаром фахових шкіл. Всі інші школи, які були відкриті з власного почину або з наказу іншої влади, мусіли бути закриті. Праця усіх шкіл залежала від наявності навчальних матеріалів, на публікування яких треба було окремого дозволу від райхскомісара України — Коха⁴³;

40. Dallin, "Deutsche Herrschaft. . .", S. 472.

41. Цього розпорядження не можна було найти в Німецьких федеральних Архівах. Про існування такого розпорядження згадує генералькомісар Житомира під датою 29.3.1943 у своїм "Bericht über das einheimische Schulwesen", "An den Herrn Reichskommissar für die Ukraine z. Hd. von Herrn Regierungsdirektor Habig". Bundesarchiv Koblenz, R 6/404.

42. "Vorläufige Richtlinien für den Aufbau des Volksschulwesens der einheimischen Bevölkerung im RKU vom 15. August 1942". Archiv Koblenz, R 6/403.

43. Також в архівах не вдалося найти і цього розпорядження. Інформація про те взята з "Aufstellung über Maßnahmen des Reichsministers f.d.b.O. auf schulpolitischen Gebiet seit dem 31.8.1942". Archiv Koblenz, R 6/404.

(г) постанову райхскомісара України від 24-го жовтня 1942 р., силою якої райхскомісар України закрив усі школи, крім чотирикласових народніх шкіл. Утримання і функціонування цих шкіл залежало від наявності дозволених навчальних матеріалів, що на ділі означало також закриття усіх народніх шкіл. А це тому, що райхскомісар Кох не дозволив друкувати якихнебудь навчальних матеріалів.

Про це розпорядження не було ні разу повідомлено навіть райхсміністра Розенберга, чим він був дуже діткнений⁴⁴.

Еріх Кох зробив усе можливе, щоб причинитися до повної бездіяльності і застою цілої шкільної системи в Україні. Він зовсім відкрито заявляв своїм співпрацівникам, що, на його думку, навіть і трирічна народня школа уявляла собою «за високий рівень освіти для української молоді». Одночасно він оскаржував міністерство Розенберга у надмірнім «сприянні українській культурі» та критикував друкування шкільних підручників, що їх він зовсім не планував розповсюджувати і використовувати в шкільній системі України.

Зимом 1942-43 рр. Еріх Кох повідомив, без особливого шкодування або занепокоєння, що з причини нестачі вугілля в деяких районах навіть чотирикласові школи «тимчасово» будуть закриватися. І так, шкільництво в Україні повністю опинилося в стані стагнації, повного застою⁴⁵.

З усіх цих документів ясно бачимо, що структуральна побудова шкільництва в Україні, насправді, базувалася виключно на чотирірічній народній школі, яка повинна була бути одинокою «загальноосвітньою» виховною установою. Силою розпорядку райхскомісара Коха з 12-го січня 1942 року, датованого від 1-го лютого 1942 р. в Україні було дозволено на шкільне навчання тільки до 11-го року життя⁴⁶.

Однак, практично, перші школи, і то тільки в декотрих окремих областях, були відкриті щойно від травня 1942 року, з причини нестачі опалу, а також з уваги на переіспитування і затвердження потрібних учительських сил. Від вересня 1942 року дозволені чотири класи народньої школи повинні були бути зорганізовані на базі безкоштовного навчання, а з уваги на відсутність підручників вони обмежувалися до читання, писання, рахунків, фізкультури і

44. Там же.

45. Dallin, "Deutsche Herrschaft. . .", S. 473.

46. Не можливо встановити директиви райхсміністра Розенберга відносно відбудови шкільництва в Україні чи директиви райхскомісара Коха були скоріше видані, щоб показати Розенбергові його незалежність. (Директиви райхсміністра є без дати, з поданням тільки року появи).

практичних та ручних робіт⁴⁷. Проте, райхскомісар Е. Кох своїм розпорядженням з 24-го жовтня 1942 р. в дійсності зліквідував усі школи в Райхскомісаріяті Україна, крім чотириклясових народніх шкіл; навіть реалізація їхнього існування залежала від призначених Райхскомісаріятим України вчителів, шкільних підручників та шкільних приладів. На практиці, це також означало закриття народніх шкіл, бо й призначення вчителів, підручників і шкільного приладдя не було дозволене райхскомісаром Кохом.

На основі відомостей про стан шкільництва в Україні, Розенберг вимагав задержання в тодішнім розмірі існуючих фахових і професійних шкіл для воєнноважливих професій та відкинення розпорядження про закриття усіх шкіл. Він вказував на те, що дуже потрібними є трирічні професійні середні школи, чи, згядно, фахові школи⁴⁸.

В сільських районах Розенберг вимагав відкриття сільськогосподарських, лісничих та споріднених середніх шкіл, згядно фахових шкіл. На його думку, в міських районах повинні були існувати ремісничі, технічні, адміністративні та медичні професії. Внедовзі показалося, що ізза нестачі фахових сил не тільки життя широких мас українського населення було загрожене, (що з німецького погляду зовсім не вважалося поганим), але також все інше стояло перед провалом того, чого гітлерівські керівники очікували від окупації України⁴⁹.

І так наприклад, виявилось, що існувала потреба на 6-7 тисяч ветеринарів для боротьби з різними широкопоширеними тваринними недугами, і потрібно було щонайменше 3 тис. лікарів, коли прийняти, що одного лікаря треба на 6-10 тисяч осіб⁵⁰.

Не зважаючи на напрямні та розпорядження Розенберга відносно українського шкільництва в Райхскомісаріяті Україна, в практиці поступовано по-різному. Всякі драконські постанови Коха, робили недійсними напрямні і розпорядження Розенберга. З цієї причини, в лютому 1943 р. Розенберг затвердив напрямні і розпорядження відносно шкільництва на Україні, в яких він наголошу-

47. "Bericht über das einheimische Schulwesen" der Generalkommissar aus Shitomir, 29.3.1943. Archiv Koblenz, R 6/404.

48. "Fortführung der Berufsausbildung einheimischer Jugendlicher im Reichskommissariat Ukraine", der Reichsminister für die besetzten Ostgebiete; Berlin, den 21. November 1942, an dem Herrn Reichskommissar für die Ukraine. Archiv Koblenz R 6/403.

49. Письмо райхсміністра для окупованих східних територій до райхскомісара, 23. Nov. 1942. Archiv Koblenz, R 6/403.

50. "Niederschrift über die Ressortbesprechung am 14. Juli 1942 über Fragen der fachwissenschaftlichen Ausbildung von Angehörigen der besetzten Gebiete im Osten einschließlich des Generalgouvernements". Der Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung, Berlin, den 7. Aug. 1942. Archiv Koblenz, R. 6/105.

вав важливість і врегулювання одношкільного шкільництва на цій території Райхскомісаріату Україна.

Розенберг вислав свій розпорядок до райхскомісара Коха з закликом, щоб негайно почати процес формування місцевого шкільництва в Райхскомісаріаті Україна. Початок шкільного навчання встановлено на 1-го вересня, а кінець навчання 31-го серпня⁵¹.

В розпорядках райхсміністра Розенберга з лютого 1943 року дуже детально обговорено всі види шкіл, які, на його думку, повинні бути дозвалені в Україні. Райхсміністер Розенберг концентрувався передовсім на детальній структурі шкільної системи, яка вимагала середніх, тобто фахових та вищих фахових шкіл. Це зроблено тому, щоб залишити дуже мало місця для свobodного пояснювання цих розпорядків райхскомісаром Кохом та його штабом. Організація окремих видів шкіл була точніше представлена. Тут також були уточнені до більших деталей законом приписані компетенції райхскомісара, генералькомісарів та гебітскомісарів. Наприклад, організація вищих фахових шкіл лежала в компетенції райхскомісара, тоді як середні фахові школи були в компетенції генералькомісарів. Нагляд над цими школами мали гебітскомісари⁵².

Разом з вищенаведеними розпорядками Розенберга були виготовлені окремі постанови відносно переведення їх у життя. Для кожного генеральбецірку мали бути виготовлені окремі навчальні плани і розклади годин та представлені райхскомісарові перед 1-им липня 1943 р.; від генералькомісарів очікувано, щоб вони подбали про одержання відповідної кількості шкільних підручників. Учительський персонал мав добиратися з окремою старанністю. Від кожного генеральбецірку вимагано регулярних звітів кожних три місяці⁵³.

Вищенаведені розпорядки та постанови щодо їхнього виконання та переведення в життя були докладно обговорені на засіданні з представниками заторкнених найвищих державних властей Німеччини, таких як: державні міністерства транспорту, зброєння

51. "Richtlinien für des einheimische Schulwesen im Reichskommissariat Ukraine — Berlin den 23 Februar 1943". Archiv Koblenz, R 6/403.

52. "Einheimische Schulwesen — Bezug: Mein Erlaß vom 23.12.42 — I bb 4702/42 und meine Richtlinien f.d. einheimische Schulwesen", Entwurf der Bestimmungen zu den Richtlinien des RMfBO vom Februar 1943, an den Herrn Reichskommissar f.d. Ukraine. Archiv Koblenz, R 6/403.

53. Ці постанови щодо виконання знаходяться до речі в архівних матеріалах у двох версіях. Раз — короткий виклад, найправдоподібніше проект референта Кінцлена та д-ра Таушера, який відноситься тільки до супровідних постанов. Тоді ще остаточна форма, яка також містить у собі вступні погляди на стан українського шкільництва.

та боеприпасів, організація Тодт та уповноваженого представника від комітету чотирирічного плану⁵⁴. Розенберг вислав ці розпорядки райхскомісарові Кохові, додаючи одночасно їхні копії для всіх гебітскомісарів. Розенберг також склав огляд про організацію місцевого шкільництва. В огляді впорядковано категорії шкіл за віком і шкільними роками учнів і для цієї справи названо відповідні уряди, які мали мати компетенції в ділянці дозволів, організації та нагляду, як носії найвищої влади. Одночасно наводилась там частота, з якою відповідна категорія шкіл була дозволена у кожній окремій області. Наприклад, в місцевостях, де було більше ніж 20 школярів, могла бути дозволена одна школа. В однім генеральбецірку можна було дозволити тільки на одну фахову школу. Крім того дозволялося на одну вищу фахову школу на 2-3 області⁵⁵.

З Розенбергових поглядів можна зробити такі відносно позитивні висновки:

(а) вимагалось найконечнішу шкільну освіту, щоб не мати в німецькій Райху анальфабетів;

(б) принаймні в першій шкільній році українські діти повинні були дістати буквар в українській мові і письмі;

(в) розуміючи нестачу фахових сил, роблено намагання дозволити фахову освіту, а також анулювати заряджене Кохом закриття усіх українських шкіл;

(г) вважалось нерозумним висилання на примусову працю до Німеччини п'ятнадцятилітніх дітей;

(г) висловлювано серйозні застереження проти висилання транспортів з робітниками на примусову працю в Німеччині в часи великих морозів, тому, що це була небезпека для життя робітників.

Деякі генералькомісари дуже серйозно і точно виконували розпорядки райхсміністра Розенберга, навіть коли це означало ігнорування поглядів Еріха Коха. Наприклад, генералькомісар Криму в інструкціях у справі українського шкільництва повністю базувався на розпорядку райхсміністра Розенберга з дня 23-го лютого 1943 р.⁵⁶

54. "Einheimisches Schulwesen im Reichskommissariat Ukraine", начерк листа з березня 1943 року до секретаріату партії до рук службового керівника Крюбера. Archiv Koblenz, R 6/404.

55. "Übersicht über den Aufbau des einheimischen Schulwesens", RMfdbO. Erl. v. 23.2.43 I/230/43 geh., und vom 23.2.43 I 6b 6927 geh. Archiv Koblenz, R 6/404.

56. "Richtlinien für das einheimische Schulwesen im Generalbezirk für die Krim". Archiv Koblenz, R 6/404.

6. Школи в окупованій німцями Україні

1. Початкова народня школа

(а) Відкриття народніх шкіл. Як вже попередньо було згадано, на території України під військовою адміністрацією, в порівнянні з цивільною адміністрацією, у більшості випадків існували, кращі умови, зокрема, коли це стосувалося відкриття народніх шкіл. З рапортів про стан шкільництва в окремих бецірках дізнаємося, що на територіях під військовою адміністрацією, не зважаючи на те, що там було відкрито додаткові школи, число народніх шкіл залишилося майже незмінним, або навіть у порівнянні зі школами, які там існували раніше, дещо зросло. Для прикладу наведемо стан у трьох районах під військовою адміністрацією:

В районі Полтава під советською окупацією існувало 73 школи (включно з середніми і неповно-середніми школами). На 1-го лютого 1942 р. на цьому терені під німецькою військовою окупацією було відкрито 65 народніх шкіл.

В районі Котівка, під німецькою окупацією було відкрито точно те саме загальне число шкіл, що існувало під російсько-большевицькою окупацією; очевидно, це були тільки чотириклясові народні школи. У порівнянні з передвоєнним станом, коли там було 12 народніх шкіл, 5 повно-середніх та 14 неповно-середніх шкіл, під німецькою окупацією відкрито було 31 народніх шкіл.

В районі Опошня, з передвоєнної 21 народньої школи — 10 неповних і 4 повносередніх, під німецькою військовою адміністрацією знову відкрито 25 народніх шкіл⁵⁷. Проте, навіть і під військовою адміністрацією існували труднощі, які негативно впливали на стан українського шкільництва, що обговоримо пізніше.

Багато більше проблематичним і складнішим було відкриття народніх шкіл на території цивільної адміністрації, тобто в районах, де адміністраційна влада точно діяла згідно з розпорядками райхскомісара Коха. Інформацію про цю справу можна найти в окремих рапортах генералькомісарів, як напр., в рапорті генералькомісара генеральбецірку Житомир з 29-го березня 1943 р., в якому маємо зображений тодішній стан шкільництва у цьому районі.

57. "Bericht über die im Rayon (...) vorgefundenen Verwaltungsverhältnisse, Rckw. Heeresgebiet 1941-42. Millitärarchiv Freiburg, RH 22/211.

Як дату відкриття народніх шкіл у цьому генеральбецірку спочатку подається травень 1942 р., тому, що існувала гостра нестача палива та тому, що треба було перевірити стан педагогічного персоналу. Дперва на початку нового шкільного року, у вересні 1942 р., почалося навчання у дозволивених клясах народніх шкіл цього бецірку. Число чотирирічних народніх шкіл в генеральбецірку Житомир на 29-го березня 1943 р. виносило 2,297; загальне число учнів — 249,343 а вчителів — 6,040⁵⁸.

Шкільна повинність була дуже різною, в залежності від області та від пори року, проте щонайбільше 80% молоді, яка була в цій категорії, насправді відвідувала народні школи. В одному рапорті кажеться про звільнення від шкільної повинности школярів із-за невідповідної одежі⁵⁹.

(б) Шкільні будинки. Найбільшою проблемою зв'язаною з відкриттям нових шкіл як на теренах під військовою так і під цивільною адміністрацією була велика нестача відповідних шкільних приміщень. Багато будинків середніх шкіл, як також і народніх шкіл, були зайняті німецьким військом, зокрема у південних частинах сфери військової командантури.

Звільнення або поновне відкриття шкільних будинків було складною справою. Наприклад, дізнаємося з одного рапорту, що в «Конотопі деякі шкільні будинки були забрані на приміщення для війська тому, що не було для того іншої можливости. Проте, навчання мало відбуватися у приміщеннях адміністраційних установ, яким було наказано скупчитися в менших приміщеннях».

Було також відомо, що в окремих випадках насправді почались були напрями шкільних будинків, щоб можна було починати регулярні навчання. У більшості випадків такі праці переносилися на час літніх вакацій, щоб у новому шкільному році можна було починати з наукою⁶⁰.

З міста Миколаїв був рапорт, в якому згадувалося, що в окремих дуже критичних ситуаціях пощастило було шкільним місцевим колам зрушити німецьке військо до того, щоб воно опустило для школи одні або другі приміщення. У деяких місцевостях на-

58. "Bericht über das einheimische Schulwesen", der Generalkommissar von Shitomir, 29.3.1943. Archiv Koblenz, R 6/404.

59. Звіт про становище з 15.11. — 15.12.1942, Військова полева адміністрація 194, Район Рильск, зіставлений 20 грудня 1942. Militärarchiv Freiburg, RH 22/249.

60. Звіт про становище VII відділу Військової полевой адміністрації в Сновську за час від 15 квітня до 15 травня 1942. Archiv München, MA 488/1.

Der Chef und der Sicherheitspolizei und des SD, Kommandostab, Berlin, 12.VI.1942: "Meldungen aus den besetzten Ostgebieten", Nr. 7. Archiv München, MA 447.

Крім того, ці дані, які далі не будуть наводитися окремо, походять з уже названих звітів про становище, які переховуються у військовому архіві у Фрайбургу.

віль траплялося таке, що шкільні будинки були нищені комуністичними партизанами і цим робились непридатними для шкільних занять⁶¹.

(в) Шкільні навчальні програми. У народніх школах навчання мало обмежуватися тільки до читання, писання, арифметики та ручних робіт. З німецького боку не було жадних застережень відносно бажання, щоб в нових обставинах освіта проводилась у релігійному дусі. Крім того, з німецького боку це розглядалось як дуже позитивну річ, бо очікувано, що придушуване протягом багатьох років релігійне життя українського народу матиме дуже позитивні наслідки і впливатиме на настрої населення. Таким чином, свободне виконання релігійних практик відвертало б увагу українського населення від політичного думання та серйозних проблем⁶².

З окремих теренів військова адміністрація невідкладно вимагала нових навчальних програм, мотивуючи це тим, що «потрібно видань для загальної навчальної програми, щоб цим шляхом уникати ситуацій, в яких знання учнів народніх шкіл перевищувало б рівень народніх шкіл».

Ці пляни мали виготовити німецькі спеціалісти. Також в ділянці підготовки шкільних програм підхід був дуже різний. Існують офіційні звіти, які стверджують, що протягом шкільних вакацій мали бути опрацьовані навчальні пляни, а ці (пляни) що в ужитку мали бути перевірені щодо їхньої політичної лінії⁶³.

Одинокий навчальний плян для народніх шкіл, тобто порядок предметів і тижневих годин, який можна знайти в німецьких архівах — це проєкт, опрацьований педагогічним інститутом у Ставрополі. Військова адміністрація надіслала цей проєкт райхсміністерству Розенберга 31-го грудня 1942 року з проханням якнайшвидше зайняти до нього становище і висловити про нього свою думку. Вже в січні 1943 року мали початися курси для перевишколу українських учителів. Важко дізнатися, для якого терену був призначений цей проєкт, проте можна тільки здогадуватися,

61. "Einheimische Schulwesen", Der Generalkommissar Nikolajew, 20. Oktober 1943, an den Reichsminister für die besetzten Ostgebiete, Berichterstatte: ORR Dr. Rupert. Archiv Koblenz, R 6/404.

62. Принципово релігію в окупованій Україні одобрювано. Розпорядження Райхсміністра з березня 1942 щодо статті 2, розпорядження фюрера про адміністрація новоокупованих східних територій з 17 липня 1942, гарантовано всім мешканцям свободу релігійних переконань і практик. Особи цієї самої віри одержали навіть право об'єднуватися у релігійні громади.

Провідною думкою націонал-соціалістів у цьому було те, що в цей спосіб уділяючися в церкві, українці не будуть більше займатися політичними справами.

63. Диви: Звіти з діяльності та положення.

що він відносився до обидвох райхскомісаріятів, тобто для Остлянду й України⁶⁴.

Також рапорт з міста Житомира інформує про правдоподібно ці самі курси для перевишколу вчителів. Навчальною мовою на українських теренах мала бути українська мова, на російських — російська⁶⁵.

(г) Надзвірна влада над школами. В райхскомісаріяті Україна нагляд над місцевими школами лежав в руках гебітскомісарів, яким підлягали місцеві шкільні інспектори. Гебітсінспекторів посилали до окремих повітів для контролю над фаховим функціонуванням шкіл, а свої спостереження, досвіди та побажання вони зголошували гебітскомісарам усно та листовно.

В основному, гебітсінспектори мали за завдання здійснювати такі виховні цілі: виховання і підготовка до праці, пильність, любов до ладу і порядку, чистота-гігієна, любов і пошана до батьків, послух, «повага до визволителя України від большевицького ярма — Адольфа Гітлера і до німецького народу з його високою культурою, та співпраця в остаточному знищенні большевизму»⁶⁶.

Для фахової праці були встановлені точно означені речові інструкції по думці постанови райхскомісара України з дня 12-го січня 1942 р. На цій основі гебітсінспектори мали провести в найкоротшому часі перевишкіл їхнього учительського складу. Наступна цитата вказує зовсім ясно на цілі націонал-соціалістів в Україні, які були дуже важливі, та на мету, з якою мала відбуватися перевірка шкіл.

«Через принагідні оглядини шкільного навчання одержано враження, що не зважаючи на часто незадовільне шкільне приміщення та нестачу навчальних матеріалів, треба ствердити, що вчителі пильно працюють. Методологічний процес, в загальному, відповідає нашим німецьким вимогам. Діти добре розуміють значення сучасної боротьби проти большевизму і становище фюрера у цій боротьбі»⁶⁷.

(г) Мова навчання. Інструкції відносно вживання мови та мови навчання були видані Розенбергом вже в січні 1942 р. Як мову навчання на територіях повністю або переважно заселених українцями, вирішено, вживати тільки українську мову. Там де

64. "Übergangslehrplan für die Volksschule", BfH. H. Geb. A., Der Chef des Generalstabes, Oberkriegsverwaltungsrat, Abt. VII, H.Qu., 31.12.42, an den Bevollmächtigten des Reichsministeriums für die besetzten Ostgebiete bei H. Gr. A. Archiv Koblenz, R 6/403.

65. "Bericht über das einheimische Schulwesen", der Generalkommissar aus Shitomir, 29.3.1943. Archiv Koblenz, R 6/404.

66. Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD-Kommandostab, Berlin, den 15. Mai 1942: "Meldungen aus den besetzten Ostgebieten", Nr. 3. Archiv München, MA 447.

67. Tätigkeitsberichte der Ostkommandaturen, Militärarchiv Freiburg, RH 22/202.

панувала російська мова — там українська мова мала бути обов'язковим предметом. Згідно з інструкціями Розенберга, це мало місце в різних великих містах України, в промисловій зоні Донбасу, а також на територіях на схід від границь дотогочасної Советської України. Розенберг мотивував це рішення своїм даванням першості українцям і зниженням важливості росіян.

«Українізація зрусіфікованих теренів в Райхскомісаріаті Україна буде здійснюватись через переселювання в Україну українців та виселювання з України росіян, щоб таким чином українська мова поволі витіснила російську мову»⁶⁸. Відносно української мови в школах — то вживання її відбувалося без жодних проблем. Українська мова здобула собі повне визнання не тільки в школі, але й як урядова мова в Райхскомісаріаті Україна⁶⁹.

Навіть від службовців німецьких установ в Україні, які мусіли довше залишитися в Райхскомісаріаті Україна, вимагано вивчення і знання української мови, як офіційної мови Райхскомісаріату. З рапорту генералькомісара Житомира дізнаємося, що в його генералькомісаріаті у 19-ох районах відбувалося навчання в українській мові і тільки в північних районах, де білоруси були в більшості, навчання відбувалося російською мовою. Це мотивовано тим, що білоруська мова не була опанована ані вчителями, ані більшістю учнів⁷⁰.

(д) Навчальні матеріали і публікація шкільних підручників. Багато більш проблематичною була справа літературної (писемної) мови у зв'язку з шкільними підручниками. Основним фактором, який являвся проблемою у справі навчання у всіх категоріях шкіл та шкільних рівнів в окупованій німцями Україні, була нестача навчальних матеріалів. У навчанні бракувало всіх загальних навчальних засобів-середників; існувала нестача зошитів, пер для писання, олівців, таблиць, а навіть паперу⁷¹. Крайньо критично виглядала справа шкільних підручників. Усі давні советські підручники заборонено вживати; навіть не вільно було вживати советських букварів та підручників з арифметики. Підручники для початкових клас уважалися просякненими большевицькою пропагандою.

68. "Sprachgebrauch in der Ukraine", Der Reichsminister für die besetzten Ostgebiete, Hauptabteilung I, Berlin, 13. Januar 1942, an den Herrn Reichskommissar für die Ukraine und die Herren Generalkommissare in der Ukraine. Archiv Koblenz, R 6/69.

69. "Erlernen der Landessprachen", Der reichsminister für die besetzten Ostgebiete, Berlin, 26. März 1942, an das Reichskommissariat Ostland und Reichskommissariat Ukraine (mit Überdrucken für die General- und Gebietskommissare). Archiv Koblenz, R 6/322.

70. "Bericht über das einheimische Schulwesen", R 6/404.

71. "Lagebericht von 15.10. — 15.11.1942", Feldkommandatur (V) 754, Abt. VII, Obojan, 15. November 1942. Militärarchiv Freiburg, RH 22/249.

Німецька влада вирішила, щоб всі советські підручники знищити⁷², і тільки у деяких випадках витинано з підручників сторінки, до яких були серйозні застереження⁷³. Публікація нових шкільних підручників натрапляла на непоборні проблеми. З одного боку існувала велика нестача паперу, а з другого, були ще інші труднощі; не легко було відповісти на такі питання, як: коли? котрі? як? чи взагалі? Навіть сам Розенберг мав для того обмежені уповноваження і мусів полягати на різні найвпливовіші і найвище поставлені особи німецького Райху, такі як Гітлер, Борман та Лямерс⁷⁴.

Міністерству Розенберга пощастило тільки один раз здійснити видання підручника для першої класи народної школи в Україні. Цей підручник був використаний в Україні⁷⁵, проте важко дізнатися, де конкретно його вживано. А це тому, що не легкою справою було оминення Еріха Коха, який був абсолютно проти нових підручників для шкіл в Україні. Еріх Кох повторно протестував проти видання українських шкільних підручників кирилицею, чи пак, як це він умисно називав — «російським шрифтом», щоб тільки денервувати Розенберга.

Ще в кінці 1943 року Кох закинув Розенбергові ігнорування наказу Гітлера, який забороняв видання шкільних підручників кириличним письмом. Видання дальших шкільних підручників в жодному разі не сприяло задоволенню Коха. Розенберг постійно воював проти безумних поглядів Коха, а великим спірним питанням було впровадження німецької азбуки в Україні.

«Для східньо-європейських мов впровадження латинського письма являлося вже давньою ідеєю, яку заступали у різні часи групи, в тому числі і росіяни. Проте, несподіване впровадження німецького письма-готіку на місце кириличного письма являлося фантастичною і нездійсненою пропозицією». Ця проблема ще більше загострилася, що наявно бачимо з офіційної праці п.з.

72. Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD, Kommandostab, Berlin, 15. Mai 1942: "Meldungen aus den besetzten Ostgebieten, Nr. 3. München Archiv, MA 447.

"Befragung des Rayonchefs und seiner leitenden Mitarbeiter". Militärarchiv Freiburg, RH 22/202 u. 203.

73. Tätigkeitsberichte, Heeresgruppe Mitte. Militärarchiv Freiburg, RH 22/249.

74. "Schulbücher für die besetzten Ostgebiete", Der Reichsminister und Chef der Reichskanzlei an den Reichsminister für die besetzten Ostgebiete, Berlin, 9. September 1942. Archiv Koblenz, R 6/491.

"Schulbücher für die besetzten Ostgebiete", Der Reichsminister und Chef der Reichskanzlei; Berlin, 17. Oktober 1942. Archiv Koblenz, R 6/491.

"Schulbücher für die besetzten Ostgebiete", Der Reichsminister für die besetzten Ostgebiete an den Chef der Reichskanzlei Herrn Reichsminister Dr. Lammers; Berlin, 20. Oktober 1942. Archiv Koblenz, R 6/491.

75. "Lagebericht vom 31. Juli 1942", Krasnograd. Militärarchiv Freiburg, RH 22/202.

«Нормальне письмо в Україні», де згадуються такі інституції, як: Інформаційне бюро керівного штабу «Політика»; Група — мовна політика та Україна при Розенберговім міністерстві, та Словянський інститут Берлінського університету, які висловилися проти впровадження німецького готичного письма в Україні. В майбутньому передбачувано публікації для України тільки «нормальним» латинським письмом, а не кирилицею або німецьким письмом⁷⁶.

(е) Українські вчителі, перевишкіл і вишкіл учителів. Тут майже нема задовільних рапортів. Навіть німецькі звітодавці називають положення українських вчителів — катастрофічним. Спочатку стверджується, що заробітні платні українських вчителів в Райхскомісаріяті Україна були зовсім незадовільні. В одному рапорті подається навіть порівняння платень в різних професіях, з чого можна бачити, що молодий учитель в Україні місячно одержував 240 карбованців, тоді як промисловий робітник заробляв навіть 300-600 карбованців⁷⁷.

У деяких частинах Райхскомісаріату Україна були зроблені деякі дуже обмежені поліпшення, як, наприклад, збільшення учительської платні на 30 карбованців, при чому обов'язкові години праці для вчителів були збільшені на 20%. Забезпечення учителів харчами було скандально незадовільним. Що стосується кількості вчителів, то різні рапорти подають різну, часто суперечну статистику. І так, генералькомісар Житомира твердив, що, з одного боку, потрібно було зменшити число вчителів з причини малого числа учнів, та відносно великого числа вчителів. В іншому місці цього ж рапорту читаємо, що у наслідок нестачі педагогічного персоналу на одного вчителя там вже припадало около 150-200 учнів⁷⁸.

У противагу до вищесказаного, в інших рапортах опрокидувано закид, що через закриття неповних середніх шкіл багато вчителів утратило працю і була наявною турбота про їхню дальшу долю. У сільському господарстві вони були непридатними, а в адміністрації вони не могли працювати, бо там вже було більше працівників, ніж потрібно. Практичне здійснювання навчання з боку українських вчителів натрапляло на гостру критику націонал-соціалістів, які закидали українським школам брак шкільної дисципліни. Це пояснювано минулим браком авторитету в советських

76. "Die Gruppe Sprachpolitik und die Abteilung Ukraine über das Problem «Normalschrift in der Ukraine»". Informationsbüro des Führungsstabes Politik, 29.10.43. Archiv Koblenz, R. 6/70.

77. Lagebericht, s.o.

78. "Bericht über das einheimische Schulwesen", vom 29.3.1943, Generalkommissar aus Shitomir. Archiv Koblenz, R. 6/404.

школах та зовсім іншими виховними цілями та ідеалами советської шкільної системи⁷⁹.

З цією метою влаштовувано робочі конференції для українських вчителів, де вони діставали напрямні щодо української шкільної освіти та навчальної праці взагалі. Ці вчительські курси мали бути доповнювані та оживлювані іграми, спортом, народними танцями та співами⁸⁰. Одинокий навчальний плян такого курсу для вчителів був знайдений в німецьких воєнних архівах і походить з педагогічного інституту в Ставрополі, як і вже раніше згаданий навчальний плян для чотириклясової школи.

В цьому навчальному пляні згадано такі предмети з точною кількістю годин навчання: російська мова, математика, німецька мова, історія, географія, природа та ручні роботи. Треба прийняти, що на українських теренах замість російської мови була українська мова⁸¹. З боку німецьких властей часто критиковано учительські курси. На курсах виявлялося, що старші вчителі, яким давали першенство перед молодшими, через комуністичні впливи не мали великого запалу до виховання молоді в новім дусі. Тому в Смоленську в Райхскомісаріаті Остлянд зорганізовано трирічний учительський семінар для вишколу потрібного молодого вчительського доросту. Рапорти з теренів згадують, що подібні вчительські семінари також існували і в інших райхсгебітах.

Великий відсоток учителів було відряджено до інших професій, зокрема до праці в Німеччині. В школах залишено тільки тих учителів, які були рекомендовані гебітскомісарами, як політично довірені. Німецькі власті рахувалися з тим, що українські вчителі, які мали дуже поганий досвід під советським пануванням, будуть вірні і лояльні до Німеччини. В майбутніх плянах розглядалася можливість вишколу українських вчителів на позиції шкільних директорів та шкільних інспекторів. В цих короткотермінових курсах для шкільних директорів та вчителів учасники діставали напрямні з ділянок педагогіки, шкільної дисципліни та поділу навчального матеріалу⁸².

(Продовження буде)

79. Tätigkeitsbericht vom 14. August 1942, Ortskommandantur 796/VII, Berdjansk, 10.8.1942. Archiv Freiburg, RH 22/202.

80. Monatsbericht für Juli 1942, Der kommandierte General der Sicherheitstruppe und Befehlshaber im Heeresgebiete Mitte, H.Qu. Archiv Freiburg, Rh 22/249.

81. "Lehrplan der Kurse zur Umschulung von Volksschullehrern". Archiv Koblenz, R 6/403.

82. Lagebericht, s.o.

ЗОРЕСЛАВА

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО НОВАТОРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ
ПРОФ. Д-РА ВСЕВОЛОДА КАРМАЗИНА-КАКОВСЬКОГО

Накопичення творчого досвіду науковця і мистця почалося ще тоді, коли він був підлітком, і триває уже 75 років (1910-1985). Його творчу ініціативу та новаторську діяльність найбільш оцінено в галузі знання, яке саме тепер розвивається та стає ще більш актуальним. Цю галузь науки і мистецтва називаємо архітектурою пейзажів оздоровлення. В ній проф. Кармазин-Каковський зробив найбільший крок вперед у порівнянні з іншими його спеціалізаціями: монументальна архітектура в дереві (XVI-XX стол.), графіка книгописних та книгодрукарських книжок (XI-XX стол.), історія українського, всеслов'янського та всесвітнього мистецтва тощо. Про це все потрібно писати в інших статтях. В цій статті не буде місця заторкнути інші галузі мистецтва, крім архітектури пейзажів. Це її проф. Кармазин-Каковський так посунув вперед, що тепер закінчує своє формування зовсім окрема гілка мистецтвознавства — *пейзажна архітектура оздоровлення та довголіття*.

Хоч в 1986 році мине десятиріччя від заснування першого в світі постійного Музейного й Консультативного Пункту Архітектури Фітопейзажів Естетизації, Віталізації та Гармонізації (не тільки навколишнього середовища, а й гуманного існування в ньому) в павільоні Ботанічного Саду Університету міста Яси в Румунії, проте в ньому покищо зібрано тільки 58 творчих праць проф. Кармазина-Каковського (із загального числа понад 1000), та ще зовсім не зібрано до купи кількості його публікацій 8-ми мовами.

Почнемо короткий огляд діяльності проф. Кармазина-Каковського в галузі пейзажної архітектури оздоровлення, за етапами.

Перші чотири етапи протікали в Україні (1910-1944), п'ятий — в Румунії, з творчими переміщеннями до України, Польщі та Чехо-Словаччини (1945-1977), а шостий — в Західній Європі, в міжнародньому пляні (з 1978 року).

Перший етап

Одним із перших побуджень підлітка Всеволода Кармазина-Каковського до захоплення мистецькими насадженнями рослин треба вважати любов його батька до природи й мистецтва. Батько Яків Кармазин-Каковський мав вищі студії з фізики — окремо, та мистецтва — окремо. Працюючи ціле життя в Європі декларатором вироблених на Бернському Конвенті митницьких і залізничних законів, запроваджених для цілого

світу, проф. Я. Кармазин-Каковський (1862-1948), одночасно з основною працею, розробив ще для студентів і періодично викладав свій факультативний курс: «Світло й кольорит у пейзажному мистецтві» (з погляду фізичного й мистецтвознавчого). А влітку 1907-1908 рр., в Одесі, на Княжеській вулиці, у старшого брата Михайла Каковського — лікаря-хірурга, з'їздилися на 8-10 днів ще середній брат Яків Кармазин-Каковський з дружиною і малим сином та молодший брат Антон Каковський — лікар-інтерніст, тоді доцент, а потім професор Київського університету. Саме тоді Михайло Каковський був старшим лікарем новозбудованої Хірургічної Лікарні в Одесі. Обидва лікарі, як і середній брат Яків, любили природу і мистецтво. Вони втрійку порушили питання *активно оздоровлюючих садів* навколо будівель шпиталів і санаторій. Ця нова творча ідея справила враження на юнака Всеволода. З переходом від дитячих до юнацьких років, він уже починав з батьком розмови про поєднання мистецтва з природою в садках. А з весни 1910 року, на підставі першого проекту 12-річного сина, Яків Кармазин-Каковський заклав і засадив своєрідного типу сад на залізничній станції Волочиське. Це було зародження майбутньої *пейзажної терапії* — методу *активного оздоровлення* чинниками поєднання природи з мистецтвом. Звичайно, проєкт майбутнього архітекта Всеволода тоді мав ще багато істотних коректур з боку батька. А під впливом місцевих лікарів (військового д-ра Знайка та залізничного д-ра Дзюбенка) в садку виросло було два боскети з дерев і кущів. Один — на гірці. З нього відкривався двокілометровий простір на схід і цей гайок названо було просторово-заспокійливим. А другий — з якого можна було милуватися контрастами рослинних барв. Цей гайок називали кольоритно-збудливим. Тепер перший називаємо мінорно-седативним, а другий — мажорно-стимулятивним. Цей садок загинув на початку війни 1914 року, але початок «спасіо-терапії» (spatio — простір) та «кольорито-терапії» вже зародився.

Будучи ще учнем, а пізніше студентом, починаючи з 16.9.1915 року, Всеволод-Владислав Кармазин-Каковський у вечірніх годинах працював по три години денно як мистець-кресляр. Все частіше став він розробляти свої власні архітектурні та графічні (для книжок) проєкти. При цьому, дедалі проявляв усе більше творчої ініціативи, все більше сміливого новаторства.

А перебуваючи влітку 1916 року в зоні колишнього Запоріжжя (в місті Олександрівську, тепер Запоріжжя), з власної ініціативи і маючи підтримку Земської Управи розробив ґрунтовно підготований і глибоко продуманий проєкт: «*Історичний Музей Сад-Хортиця*» (на історичному острові серед Дніпра, розміром коло 6 × 12 км). Новиною було свідомо поставлене 18-річним юнаком завдання: поєднати в одну суцільну композицію — багату природу з цілою синтезою мистецтва. Мальовнича природа мала компоненти: різноманітне поземелля острова зі скелясто-водними ефектами побережжя, а завершення становив запроєктований ботанічний сад місцевої та акліматизованої фльори. А мистецький творчий комплекс полягав у загальному ідейному пейзажно-архітектурному задумі, з яким погоджувалася реставрація козацької фортеці середини XVI

століття, будинку музею, в дусі українського народного мистецтва з архітектурних, скульптурно-керамічних та малярських мотивів, що їх, за кілька років перед тим, блискуче втілив видатний архітект-мистець Василь Кричевський у будинку Полтавського Земства. Юнак В. Кармазин-Каковський, за три місяці літа, на свій лад виробив першу, як кажуть мистці, ескізу стадію проекту. Успіх мала творча сміливість у постановці проблеми *поєднання природи з мистецтвом* та ще, в світлі активної гармонізації життя. Тут поставлено ще питання синтези мистецтв, почате ще за доби козацького барокко. На жаль, проект для Хортиці загинув під час Першої світової війни. Але творчі принципи, зароджені в ньому, залишилися провідними в автора на ціле життя, на понад сім десятків років.

Другий етап

У зв'язку з Першою світовою війною родина Кармазинів-Каковських переїхала на схід, спочатку до Києва, а пізніше до Одеси, де студент одночасно двох факультетів — правничого та архітектурного — Всеволод Кармазин-Каковський увесь час проектував далі малі придомові садки, в ролі продовжених на свіжому повітрі помешкань. При цьому свідомо, з метою відновлення сил, робилося творче поєднання природи з мистецтвом. Це були садки оздоровлення для пригородів-садів під Одесою «Чорномор» та «Володимирівка» (1915 рік). Рік пізніше розробив він ще санаторний сад — трохи на південь від Історичного музею-саду Хортиця, про який була мова вище (Дніпро, 1916). В дальших чотирьох роках опрацював проект санаторного приморського саду «Лузанівка» під Одесою, недалеко від лікувального призначення лиманів. Перед лузанівським хутором рибалок була велика пляжа. В проекті цього активно лікувального саду передбачено було, одночасно з найбільшою ділянкою для дорослих середнього віку, ще кілька секцій саду для молодого покоління: для дошкільників, школярів молодшого покоління та для старших школярів. Для кожної — спеціальні майданчики, боскети, басейни, полянки, квітники, доріжки. Але великий ефект викликала ця частина саду, яку спеціально задумано для старших людей і поділену на дві ділянки: одна — для літніх (60-80 років), а друга — для довголітників (понад 80 років), для яких багато чого було передбачено вперше (наприклад, пункти серед мальовничої природи для омолодження організму шляхом методичної циркуляції крові).

Для цих найстарших віком задумано було спеціальні боскети з дерев і кущів головно шпилькових порід: аерарії — затінені, та солярії — напівзатінені для процедур геліотерапії тільки певних частин тіла. Розроблено було ще клінічні боскети з шпилькових дерев і кущів для ритмічного глибокого дихання чистим морським повітрям з додатком ще й пахощів смоли від нагрітих сонцем сосен. Консультантами були проф. д-р Дмитренко — інтерніст-спеціаліст легеневих і серцевих захворюнь, та лікар клімато- та бальнеотерапевт д-р Гук.

Були ще цікаві самостійні пейзажно-архітектурні проекти, найбільше в зоні чорноморських курортних побереж.

Але за роки 1917-1921, В. Кармазин-Каковський пройшов рівнобіжно повні курси і закінчив факультети в Одесі: правничий і архітектурний. Працюючи препаратором архітектурного факультету, з власної ініціативи створив «кабінет-ательє пейзажної архітектури чинників оздоровлення» і організував практичні заняття для проектування студентами пейзажних устаткувань аер-, геліо- та спаціотерапії (цілий етап 1919-1921, а в ролі препаратора 1920-1921 рр.).

Третій етап

Майже одночасне закінчення двох факультетів у 1921 році виснажило В. Кармазина-Каковського фізично, але збільшило духове піднесення до дальшої творчої праці. Тільки один місяць відпочинку серед природи в процесі легких творчих пошуків відновив сили. Опісля він був призначений на правах молодшого університетського викладача не тільки старшим асистентом, а й приват-доцентом в Одесі рівнобіжно в двох катедрах: архітектури та географії. Після поглиблення знаннів з фітогеографії та антропогеографії, він виробив профіль спеціалізації для себе у формі двох нових наукових напрямків, які творчо, так би мовити, перекликалися один з одним: «архітектури пейзажів лікування» та «географії пейзажів лікування». Почав викладати студентам започатковані з власної ініціативи і вперше розроблені факультативні курси: «Архітектура пейзажів саногенної гармонізації» та «Географія пейзажів з мальовничими курортами» (Одеса, 1921-1924 рр.). Далі, багато труднощів становило готування нового курсу для студентів Музично-драматичного Інституту в Одесі під назвою: «Порівняльний курс історії літературного, музично-драматичного та плястико-кольоритного мистецтва» (1925-1928). Лекції проходили в супроводі інсценізації музики та виставок.

Будучи в званні молодшого викладача університету, В. Кармазин-Каковський працював одночасно як науковець етнографічної секції Української Академії Наук під проводом білоруса проф. Волкова, щоліта мав відрядження для збирання етнографічних матеріалів і для студій народного мистецтва по цілій Україні. В 1921 році він засновує свій колектив співробітників під початковою назвою «Архітектурна Майстерня Ботанічних та Санаторних Садів» і керує цим колективом для практики студентів обох катедр. Ця майстерня бере участь у заснуванні Ботанічного Саду при Одеському університеті (що мав тимчасову назву «Інституту Народньої Освіти»). Весь час перебуває в контакті з Микитським Ботанічним Садам в Криму, який перебував у системі Сільсько-Господарського Інституту і порушує клопотання перед керівним ботаніком про заснування окремої секції студіювання проблеми санаторних клінічних садів для потреб медичних установ, курортів на Криму і цілої України.

За це десятиліття майстерня зробила два наукові вклади. Перший

вклад — це признання потреби перетворювати санаторні сади з пасивно-декоративних в активно-дійові, значних розмірів компоненти цілого лікувального потенціалу медичної установи. В санаторних клінічних садах майже кожен натуральний і мистецький елемент пейзажу може бути більш або менш оцінений і використаний з погляду терапевтичного. Об'єм і простори, форми, світло-тінь, все багатство кольориту, сезонні зміни і ті, що відбуваються на протязі року — все можна розглядати як чинники оздоровлення. А другий великий науковий вклад — це те, що досі має ще недостатнє міжнародне поширення.

Колектив майстерні підніс на вищий рівень історію пейзажної архітектури, а насамперед відкинув усі ненаукові назви садово-паркових стилів. Замість них ухвалив вживати загальні історико-мистецькі назви стилів і для архітектури пейзажів: парки в стилі ренесансу, барокко (або мішані ренесансово-барочні), класицизму-романтизму, реалізму тощо. Ці стилі починали різні народи, але й переймалися ними різні народи. В цьому і є початок плутанини назв стилів. Мають бути історико-мистецькі назви. Кожний стиль набував своєрідну національну відтінь у кожного народу*. Це науково-мистецьке внесення звернуло на себе увагу науковців Харкова і дало підставу задовольнити актуальну потребу в тому, щоб заснувати в Харкові, на базі існуючої майстерні, *Факультет пейзажної архітектури оздоровлення*, як це додав колектив майстерні. Організовано було цей факультет деканом проф. арх. Жуковим і доц. арх. Кармазином-Каковським. Такий був поступ цього етапу (1921-1931).

Четвертий етап

Фактично, факультет пейзажної архітектури почав функціонувати в Харківському Художньому Інституті з 1931 року. Доцент арх. Кармазин-Каковський викладав на ньому основний курс пейзажної архітектури оздоровлення, а при своїй майстерні в Одесі організував два філіяли: один — в Києві, куди тоді саме переїхала столиця з Харкова і де потрібні були висококваліфіковані проектування для зелених зон, а другий філіял в Ялті, де зосередив усю практику студентів пейзажного факультету з Харкова, що захоплювались не тільки красою субтропічного Криму, а ще й санаторним харчуванням та оплатою практичних проектів. Керуючи філіялами майстерні, Кармазин-Каковський ще й читав короткі курси пейзажної архітектури оздоровлення на факультетах Києва і Одеси, а при Микитському Ботанічному Саді в Ялті був ще й науково-мистецьким консультантом по реконструкції цього світової слави Ботанічного Саду.

В таких умовах ішла праця найбільшого творчого напруження у справі створення університетської дисципліни — пейзажної архітектури оздоровлення на найвищому науково-мистецькому рівні.

* Сад — не є мистецтвознавчі стилі, а тільки за період панування певного стилю найяскравіше проявляються у певної нації (напр. ренесансово-барочний — у французів, класицизму-романтизму — в англійців).

Півгодинний виступ доц. Кармазина-Каковського на всесоюзній нараді для реконструкції «зеленої скарбниці» Сходу Європи Ботанічного Саду в Криму, хоч і не був ще цілком повним у виразності свого змісту, проте вже виявляв суть нової пейзажно-архітектурної теорії в боротьбі за здорову людину.

На базі цієї теорії, пізніше він вміло побудував дві університетські дисертації — одну на тему про композицію оздоровлюючого пейзажа міста й курорта (1941), а другу, захищено публічно, в супроводі персональної мистецької виставки, на тему гармонії єдності в природі культивованого пейзажу (1943). Після цього Академія Мистецтв в Одесі надала В. Кармазинові-Каковському звання повного університетського професора пейзажної архітектури. Три країни запросили його до себе, щоб керувати факультетами цього фаху (Польща, Чехо-Словаччина та Румунія). В розквіті своїх творчих сил, Кармазин-Каковський обрав Румунію (в якій, під час тимчасового перебування батьків, народився), але з умовою вільного виїзду в Україну, Польщу та Чехо-Словаччину для викладання студентам курсів, що й було додержано в дальших роках (в роках етапу 1931-1944).

П'ятий етап

З 1944 року для професора Кармазина-Каковського почався новий період діяльності в Румунії, з можливістю виїздів на Україну, в Польщу та Чехо-Словаччину для консультацій та викладання курсів архітектури пейзажів по вищих школах. Разом із цим продовжувала працювати невеличка майстерня творчого характеру, яку все частіше називали Досвідним Інститутом Пейзажної Архітектури (скорочено Д.І.П.А.). На певні періоди часу цю приватну установу запрошували на свій бюджет різні міністерства Румунії (лісівництва, мистецтва, туризму, освіти). В ній вироблено було проекти цілих поселень курортного типу в Карпатських горах (роки 1945-1948). Особливий успіх мали проекти серед гір у лісах (Карансебеш-Теюш, Пояна Мерулуй), а найвищу оцінку мав проект курорту в наймальовничішій частині Дунаю під назвою Казанеле. Далі майстерня в складі Дослідного Інституту Лісівництва кілька років працювала над проектом цілої системи парків-лісів, санаторних садів та лісів курортної місцевості на березі Чорного моря під назвою «Літоралюль Мамая — Мангалія» (12 × 48 км, роки 1949-1952). Цей проект був викладений на урочистому засіданні Ради міністрів і всі учасники праці одержали відзначення державною премією.

Рівнобіжно з майстернею при музичній консерваторії в Банаті провадив свою працю і Пейзажно-архітектурний Факультет Оздоровлення, затверджений Румунією ще при Одеській Академії Мистецтв (1943-1953). Пізніше цей факультет реорганізовано було в секцію Факультету Лісівництва для навчання інженерів Парків і Зелених зон (Міжміністеріальна комісія заснувала його ще в 1951 році). Проф. В. Кармазин-Каковський

викладав основний курс пейзажної архітектури оздоровлення на ньому до 1964 року включно, одержавши премію за те, що запровадив новий актуальний фах у Румунії.

Шостий етап

«Останній етап у формуванні нашої нової творчої течії в мистецтві, як скромно ми говорили, або теорії, як кажуть деякі академіки, став сміливішим і виразнішим. Наш нахил до поєднання мистецтва з природою для оздоровлення відчувався вже з 1910 року — каже тепер проф. Кармазин-Каковський — але цілком є зрозумілим те, що ще довго не було твердої лінії в нашій творчій ідеї. Навіть через 25 років, на виступі в Криму, під час історичної наукової наради, в словах «ми боремося за здорову людину» не було ще зформованої цілковито думки про синтезу мистецтва з природою, як екзогенний чинник, здатний гармонізувати людське життя».

Цілих 20 років проф. Кармазин-Каковський розробляв у своїй майстерні проєкт нового університетського Ботанічного Саду в м. Ясах. А те велике значення, яке має його перемога за 120 гектарів території (замість 2-ох га, як йому було запропоновано), стало зрозумілим і оціненим не одразу.

Отже, перший досвід проєктування Яського Ботанічного Саду (за 1956-1976 роки), був тенденцією поєднання науково-освітньої мети з мистецтвом лікування та гармонізації людського існування, що стало характерним для останнього етапу. Це збіглося з публікацією з 1960 року праць в органах Академій Наук — загальних та спеціально сільсько-господарських і медичних. Також це збіглося із запрошеннями проф. Кармазина-Каковського до країн Східної Європи (1960-1972 рр.), а пізніше і до Західної Європи (за рр. 1972-1985). Професор поступово переключає майстерню, або ДІПА зі шляху тільки національного (в межах України та Румунії), на широку інтернаціональну дорогу, особливо з моменту обрання проф. Кармазина-Каковського академіком Інтернаціональної Академії Садів і Пейзажів у Римі (в 1984 р).

Д-р Павло ПУНДІЙ

У СВІТЛУ ПАМ'ЯТЬ ПРОФ. Д-РА ВАСИЛЯ ПЛЮЩА

(В десятю річницю його смерті)

Десять років тому, 16-го листопада 1976 року в Мюнхені відійшов від нас на вічний спочинок проф. д-р Василь Плющ, видатний лікар-науковець та спеціаліст по туберкульозі. Він також сеньйор-пластун, провідний член Спілки Визволення України, активний член УВАН, УВУ та НТШ. Крім цього він довголітній член редакційної колегії «Лікарського Вісника» та редактор медичної частини «Енциклопедії Українознавства», заслужений громадянин-публіцист і політичний діяч, а найважливіше — найбільший історик української медицини.

Він прожив тільки 73 роки, але вони були виповнені працею та бажанням і турботою, щоб ще більше зробити щось для своєї Батьківщини України.

Народився Василь Плющ 10-го січня 1903 р. у Варшаві, в козацько-шляхетській родині. Батьки його брали активну участь в українському національному русі, а його старший брат Олекс був українським письменником. На 5-му році життя залишився без матері, а потім тяжко пережив трагічну смерть брата Олексія.

В 1919 р. закінчив він першу класичну гімназію в Чернігові. Будучи гімназистом, організував та очолював українських пластунів та Українську Юнацьку Спілку в Чернігові. Пізніше належав також до руху Спілки Визволення України.

Чудом пережив він післявоєнні роки, часи голоду й терору і в 1928 році закінчив Перший Київський Медичний Інститут.

Ще під час медичних студій починає він наукову працю під керівництвом проф. Д. Епштейна та С. Когана і пише дипломову

працю-дисертацію «Штучний пневмоторакс». Під час студій сам себе удержує, працюючи нічним сторожем на вулицях Києва.

Після одержання диплому лікаря в 1928 році працює керівником Міжрайонового протитуберкульозного диспансера в с. Рівному на Одещині, та стає позаштатним науковим співробітником Одеського науково-дослідного інституту туберкульозу. В тому ж часі пише свої наукові праці та виступає з доповідями на наукових конференціях.

Від 1931 року д-р Плющ працює в Українському науковому інституті туберкульозу в Києві. Тут, у 1938 році захищає він свої дисертації на науковий ступінь кандидата медичних наук та доктора медичних наук у 1941 р. Його дисертації: «Гематогенно-диссемінована туберкульоза» і «Клініка гематогенно-диссемінованої туберкульозу» є першими класичними працями на цю тему.

Одночасно проф. Плющ працює викладачем у Київському інституті вдосконалення лікарів, а потім стає деканом Народного університету здоров'я. В 1938 році стає одним із засновників Українського наукового т-ва фтизіяторів.

Під час першої большевицької окупації Західньої України в 1939 р. приїхав д-р Василь Плющ до Львова як туберкульозний інспектор України, для, свого роду, перевірки та інструкцій. Тут він познайомився з д-ром Романом Осінчуком і вони разом планували організацію сітки протитуберкульозних диспансерів і пунктів у цілій області та створення у Львові, при вул. Театинській, Львівського туберкульозного інституту, якого першим директором стає саме д-р Василь Плющ.

Під час німецької окупації України д-р Плющ залишається в Києві та стає професором при кафедрі туберкульозу Київського Медичного Інституту. З кінцем вересня 1943 року, через воєнні обставини, подається на Захід, але задержується у Львові, де, завдяки своїм попереднім добрим знайомствам з проф. Панчишином і д-ром Осінчуком, дістає посаду професора туберкульозу при кафедрі внутрішніх недуг.

З наближенням фронту, переїздить через Лемківщину до Чехо-Словаччини та коротко працює гостем-професором у Братиславському університеті. При кінці війни переїздить до Берліна, де організує поліклініку для «остівців», а потім працює таборовим лікарем в Зінгені.

Після війни проф. Плющ поселяється в Ганновері, де працює керівником туберкульозного відділу шпиталю «Александр» (УНРРА та ІРО). Від грудня 1951 р. до 1955 р. працює лікарем-спеціалістом у великій, на 1200 ліжок, протитуберкульозній санаторії в Гавтінгу, а від 1956 до 1974 р. стає керівним лікарем (з 1970 — консультантом) протитуберкульозної лікарні і санаторії в місті Зільберг, Зах. Німеччина.

Із його приватного життя можна згадати, що в київському періоді

був коротко одружений з дочкою проф. Валентини Радзимовської, а потім, на еміграції, вдруге одружився з лікаркою-вдовою.

В 1974 році відійшов проф. В. Плющ на заслужений відпочинок та замешкав із дружиною д-р Надею в Мюнхені.

Тепер зупинімся над його медично-науковою та громадсько-публіцистичною працею.

Праці проф. Василя Плюща можна поділити на чотири частини:

- 1) науково-лікарські монографії і статті,
- б) монографії і статті з ділянки історії української медицини,
- в) статті і гасла до Енциклопедії Українознавства та
- г) публіцистику на громадські й політичні теми.

За даними д-ра Романа Осінчука та покійного д-ра Ростислава Сочинського, проф. Василь Плющ написав 118 наукових праць і статей з ділянок загальної та експериментальної медицини, внутрішніх недуг, туберкульозу, соціальної гігієни та історії української медицини.

З-під його пера появились клясичні, одні з перших у світовій літературі, праці про гематогенно-дисеміновану туберкульозу і оригінальна клясифікація легеневої туберкульозу. Він також був автором серії праць про внутрішні недуги та про експериментальну медицину. Ці праці — це книги, а кожна з них об'ємом кількох сот сторін, які появились друком здебільша ще в Україні; менші наукові праці появились в нашому «Лікарському Віснику».

Крім наукової медичної праці, проф. Плющ займався також популяризацією медицини, видавши дві популярні брошури: «Страшний ворог людства — туберкульоз» (видана в Ганновері 1958 р.) та «Катари шлунка і їх лікування» (видання УСХС в Ганновері).

На еміграції його зацікавлення пішли здебільша по лінії історії медицини. Він став першим висококваліфікованим істориком української медицини і написав об'ємисту працю «Нариси з історії української медичної науки і освіти», яка появилась в двох томах, понад 700 стор. друку. Крім цього ще жде на своє видання його «Історія української медицини», типу підручника, на 500 стор. машинопису.

Три більші праці проф. Плюща: «Медична освіта в Україні», «Медична наука в Україні в першій половині ХХ сторіччя» і «Медична преса в Україні», разом 180 стор. друку, вийшла в збірнику УЛТПА п.з. «Матеріяли до історії української медицини» в 1975 р.

Три цікаві статті: «Українські жінки — вчені медики», «Лікарі — політичні та громадські діячі українського національного руху» та «Українські лікарі — письменники та поети» — вийшли в наукових записках УТГІ. Інші праці друкувалися у виданнях УВАН, УВУ, НТШ, Інституті для вивчення СРСР та інших установ.

Праці проф. Плюща характеризуються не тільки досконалим науковим опрацюванням, що спирається на величезним джерельним матеріалі, але проникає їх теж любов до свого народу.

Велику і цінну працю вклав проф. В. Плющ як редактор медичної частини Енциклопедії Українознавства, опрацювавши 110 гасел, при чому використав величезний джерельний матеріал. Він склав перші в історії української медицини нариси про неї і вони були опубліковані в ЕУ, том I, книга 3, та том II, книги 1-6, як теж в англомовній *Ukraine, A concise Encyclopedia*, Toronto, 1973, нарис "Health and Medical Services", Vol. II.

Крім друкованих праць, проф. Плющ виступав із доповідями про туберкульозу та історію української медицини на наукових конференціях в Німеччині, наукових з'їздах УЛТПА та на світових конгресах української вільної науки.

Після Другої світової війни проф. Василь Плющ брав дуже активну участь у громадсько-національному та політичному українському житті в Німеччині. Він особисто, мабуть, не належав до жодної політичної партії, але мав приятні відносини зі всіма українсько-національними угрупованнями.

Проф. Плющ був одним із засновників Медичної секції УВАН та її керівником, як теж одним із засновників Українського Історичного Товариства. Він також перший голова Ради Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині (ЦПУЕН), організатор УСХС та член Крайової Пластової Ради Західної Німеччини. Крім цього був одним із основоположників та головою Спільки Визволення України на чужині.

Він написав понад 50 статей та есеїв на різні політичні, суспільні та ідеологічні теми, наприклад, про Спільку Визволення України, СУМ, підпільні організації в Україні, а також «Правда про хвилювизм», «Значення політичної еміграції», «Психологія підсоветської інтелігенції», «Голод в Україні», «Отаман Петлюра», «Підпільні українські організації в Україні в рр. 1920-1941», «Розгром української еліти та українського селянства», «Боротьба за українську державу під советською владою», подаючи 100 джерел та ін. (Диви — моя неповна, але об'ємиста бібліографія проф. Василя Плюща).

Ще за життя, а зокрема після смерті появилось близько 20 статей і нарисів про проф. Василя Плюща, які вийшли з-під пера таких відомих учених і публіцистів, як проф. Наталія Полонська-Василенко, проф. Володимир Янів, д-р Роман Осінчук, Микола Лівіцький, д-р Антін Жуковський, і всі вони об'єктивно та справедливо оцінили великий вклад проф. Василя Плюща в українську науку.

Підсумовуючи життя і заслуги покійного проф. Василя Плюща можна ствердити, що це був справжній гігант праці та великий український патріот.

Його світла постать нехай буде нам усім прикладом!

Вічна і славна Йому пам'ять!

Повісті, спогади

Софія НАУМОВИЧ

ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА
(1939-1944)

(Продовження, 8)

14. Криниця

Розкішна вілла «Патрія» у Криниці належала колись польському співакові Яну Кепурі. Тепер заряджувала нею пані Олена, народжена ще за австрійських часів, що стала за німців «райхсдойче» з усіми привілеями, які з того факту походили. Тому й замість повертатися до Львова й узяти якусь «комісіонерку» та перепродувати вживані речі, пані Олена воліла переждати все ще непевні часи на терені «генералгубернаторства». Її вибір упав на Криницю, де їй доручено найкращий пансіон, який вона, завдяки своїм готелярським студіям, вела зразково. У кожному сезоні «Патрія», як і вся Криниця, заповнювалися німецькими старшинами, які приїздили зі своїми «приятельками» з Кракова. Крім німців, жило в той час у Криниці ще багато українських утікачів з Галичини й Волині, які теж не поспішали до своїх знищених хат і маєтків, та мали ще досить засобів на те, щоб перебути деякий час у Західніх Карпатах. Для німецьких властей вони мали відповідні посвідки праці з довколишніх шкіл чи інших установ.

— Куди ж я вас діну, моя сестро? — зажурено заломила руки пані Олена перед Ігуменею, що саме прибула з залізничної станції. — У моєму пансіоні все зайняте, й гості наперед замовляють кімнати. . .

— Прикро мені вас турбувати, пані добродійко, але Митрополит наполягав, щоб я зголосилася до вас.

— Митрополит Шептицький? . . Ну, то задля нього я вже мушу знайти місце! . . Чекайте! . . Сьогодні саме виїжджає пані Авдиковичева, то я вам дам її кімнату, тільки доведеться вам почекати, поки вона вибереться. . . Це на лівому крилі, де мешкають українці, вони люблять триматися разом і думаю, що триматимуть себе пристойно. . .

— Наші люди завжди держать себе пристойно! — підтвердила Ігуменя. — І я вам дякую, пані, за швидке вирішення.

Українське товариство займало в кутку великої їдальні окремий стіл, звідки могло розглядати всіх мешканців пансіону.

— Бачиш? Вебер уже не цікавиться своїм білявим «вампом». . . сидить самотній і, мабуть, чекає на нову авантуру. . . А де подівся пан меценас?

— Напевно попиває водичку перед обідом. А там, мабуть, прицупнула його пані докторова. . .

— Цілую ручки, паням! Маю для вас новину. . .

— Яку? Добру чи лиху?

— О, які пані цікаві вже наперед! Отже виявляю вам, що наше товариство збільшується однією дуже цікавою особою: монахиною!

— Монахиною? Нашою? Якого Чину?

— Якого Чину, — не знаю, але бачив, як пані Олена примістила її на місце Авдиковички. . . зразу біля нашого поета. . .

— Ха-ха-ха! Це ж «пікантне» сусідство: поет і монашка! . .

— Слава Ісусу Христу!

— Слава навіки! Сідайте, сестро, біля нас. . . А з якого Чину? Васи-ліянка, мабуть? Ви слабуєте? Така молоденька, але видно нездорова. . . Що вам бракує? Що казав лікар? Ви просто зі Львова? А що там чува-ти? . .

— Гм, дякую. . . Я просто зі Львова, і не хвора, але д-р Барвінський приписав мені відпочинок. . . Я не хотіла, бо в нас тепер, у монастирі ба-гато роботи, але треба було послухати.

— Та ж певно, певно. . . здоров'я найважливіше! Та ще й коли ви були під більшовиками. . . Це ж мусіло бути страшно! Ми тут багато наслуха-лися, але справжніх очевидців не бачили. . . розкажіть ж!

— Доброго здоров'я вам усім! — залунав чийсь веселий голос і висока постать наблизилася до стола, перервавши розмову.

— А наш поет. . . Знайомтеся з сусідкою. . . Як вас величати, сестро?

— Йосифа. . .

— О, сестра Йосифа! . . Оце вперше в житті стрічаюся отак віч-на-віч із черницею, та ще й з українкою, та ще й молодою і красивою. . . А де ж це такі квіти виростають? Мабуть, у Галичині, бо в нашій Україні всі кві-ти позривали, а наш чорнозем будьяками і хоптою засіяли. Знищили й спустошили нашу Україну. . .

— От і не вгадали, добродію, бо я сама з Києва, але змалку проживала у Галичині. . .

— Ви з Києва? Так ми ж земляки! Оце так чудасія! . . У цій далекій Криниці, серед полячків, чи як їх там, лемків. . . Знаю, знаю, що вони українці — відмахнувся поет на німі протести слухачів. — І раптом така зустріч, що без чарки й не розбереш. . . Як думаєте, Степане Петровичу, чи не випити б нам по одній із такої нагоди?

— Так, пане добродію, оказія добра. . . Кельнер!

— Ось, уже й знайшли «оказію»! А що скаже пані меценасова?

— Та в тому й цілий «віц», що жінка поїхала до Сяніка на якесь засі-дання «бабкому», то ж можна безпечно чарку вихилити. . .

— Ну, тоді «Пиймо друзі, грай музика, нам вже все одно. . .» На здоро-в'я, сестро! . .

— Дякую, я не п'ю. . .

— А я й забув. . . вибачайте! Алеж бо ви й хороша, нівроку! Куди ж вам до монастиря? . . Та я нічого. . . нічого. . . Вибачте. Я, бачите, одвик, та й узагалі не навчився розмовляти як слід із святими особами. . .

— Я не свята, а звичайна людина. Мені було дуже приємно зустрітись з своїми людьми. . . дякую за товариство! . . — й Ігуменя, перехрестившись після обіду, встала від стола й вийшла з ідальні.

Увечорі українське товариство проходжувалося алеями парку під звуки джазової музики, що лунала від широкої ротонди.

— А-а, пані меценасова! Уже назад зі Сяніка?

— Так, ми мали засідання, підготовляємо виставку вишивок, і я привезла полотно й нитки. . . Не відмовте мені, дорогі пані, виберіть собі взори і вишийте кожна, що зможете на це добре діло. . . Виставка щойно через місяць, то встигнемо. . .

— О, дуже радо, бо й так тут інколи так нудно! . . Якось нічого не діється від якогось часу. . . Ми дві з панею Дарією справимося. . . Та ще, може, наша сестричка допоможе. . .

— Ага, казав мені чоловік, що маємо нового члена нашого «круглого стола». Та де ж вона?

— Мабуть, у своїй кімнаті. . . Даремно кликав її наш Тодось і обіцяв чемно себе вести. . .

— Ну тоді завтра. . . Та ось і Тодось. . .

— Ху, а щоб вас добро не минало! . . Ніяк не можуть мене навчити грати в карти ваші чоловіки! . . Завжди їм там щось помішаю. . . А знаєте? Я вже почав писати вірша про нашу черничку.

— Ого, та ви не залюбіться часом у неї, бо буде біда.

— Та й справді залюбитися можна! До біса ж гарна: чорнява, смаглява, з ямочками на щічках. . . Ось я піду й заграю їй серенаду, бо вийти у парк вона не хотіла.

— Та чи ви з глузду з'їхали? Серенаду для монахині! Та хіба ж можна робити такий скандал?! — викрикнули всі три пані рівночасно, але Тодось уже побіг. Три пані, як на команду, зірвалися з лавки й побігли слідом за ним, але швидко загубили й слід по ньому, тож пристали біля кринички. А тоді й почувся здалеку звук бандури і м'який, глибокий голос співав «Карії очі, чорнії брови. . .»

— Чи він здурів? Широка, степова вдача! Зварійований поет! — коментували згіршені пані — Цікаво, як вона на те зареагує? . .

— Та хіба не бачите? Вікно закрите, завіски засунені. . .

— І чому він собі якраз монашку вибрав на предмет своїх зідхань?

— Очевидно, галичанки йому не під смак. . .

— А хто ж вона? Не католичка хіба? Не галичанка?

— Здається, що ні, бо згадувала Київ. . . та й говорить вона так, як і Тодось. . . Але я бачу, що пан меценас також покинув зелений столик. Чи ви вже, закінчили “преферанс”? Та ви, мабуть, з якось вісткою, коли так задихалися?

— Чи ви знаєте, мої пані, кого я тут зустрінув? І не вгадуйте, бо я теж не вгадав би, коли б на власні очі не побачив: мого товариша з права і суду — адвоката Авербаха! . .

— ???!!! . . Та, як же це можливе? Адже він жид! . . Та, може, ви, пане меценасе, помилилися?

— Може, й помилився, бож це таке неймовірне! . . Але я присягнув би, що це він: високий, елегантний і зрештою зовсім на жида не подібний.

— То це один зі синів того Авербаха з Ринку? Він мав чудові «матерії».

— Так, хто ж у Львові не знав Авербахів?

— Глядіть сюди, чи це не він іде з монашкою? А за ними біжить Тодось. . .

Дивна трійка і справді наблизилася до здивованих криничан.

— Прощу панства, — спокійно промовила Ігуменя. — Цей пан прибув зі Львова з доручення нашого Митрополита. . . Дозвольте його вам представити: пан Авдикович. . . далекий родич тих, що мали у Львові фабрику солодоців «Фортуна». . . Я дуже прошу пань і панів зайнятися цим паном, поки пані Олена його примістить. . .

Ігуменя замовкла, але ніхто не міг від несподіванки видобути голосу, тільки один Тодось дивився розгубленими очима на цих і тих. Врешті, меценас перший простягнув руку новоприбулому:

— Вітайте, пане. . . Авдикович! Коли маєте високу протекцію Митрополита, то будьмо знайомі: я — адвокат Трешневський зі Щирця, це моя дружина, а це наші пані — Дарця і Нуся. . . А це наш поет, Тодось. . .

— Дуже мені приємно. Я недовго буду в Криниці, бо маю зустрітися з дружиною у Кракові. . . Тільки, ось що: пані Олена казала, що не має вільної кімнати і призначила мене на співмешканця до кімнати пана Тодося. . . Звичайно, коли він не матиме нічого проти. . . Я вам не перешкоджу?

— Го-го! Перешкаджати мені? Адже, чи не вперше в житті я знайшовся у такій просторій кімнаті сам-один. . . Та й мені й не сидиться в ній. . . Я й так весь час волочуся по горах, які теж уперше в житті бачу. Усі ж мої скарги, як бачите, ношу завжди при собі — «змнія меа мекум порто», як казив якийсь латинянин. — і Тодось, сміючися, показав невеликий пакетик, перев'язаний мотузкою і завішений на гудзику від блюзи. — А ви, пане Авдикович, може, теж якийсь музі поклоняється? Бо я поет. . .

— Я грав колись непогано на фортепіяні. . .

— О, то чудово! У ідальні стоїть інструмент, якості його не знаю, але може б ми спробували колись невеличкий концертик влаштувати, бо я й на бандурі бренькаю і підспівую трохи. . .

Тут устряв меценас:

— Підождіть, Тодосю, з концертом. . . Людина з дороги, втомлена. . . та й не знати, чи знає музику до ваших пісень.

До них підійшла мати Йосифа:

— Я бачу, що пан Авдикович має доброго протектора у вашій особі, пане меценасе, тож моя місія закінчена. Добраніч усім!

— То це вона, ця монахиня, що ви мені про неї говорили? — запитала меценасова.

— Ах, від цього здивування... тобто від несподіванки... ми й забули вас із нею познайомити!

— Шкода, бо я могла відразу дати їй вишивку... Але пізно, ходім і ми спати. Добраніч пане... Авдикович...

— Добраніч, паням... Але вас, пане меценасе, чи міг я би трохи затримати... на хвилинку розмови?

— Алеж очевидно!... Кіцюню. йди з панями, я зараз прийду... — сказав меценас дружині й взявши під рамя новоприбулого, подався з ним у глибину парку.

— Ти мене очевидно пізнав?

— Авжеж. Але не бійся. ніхто з нас ні пари з уст... Тільки чи ти знаєш, що до сьогоднішнього ранку тут перебувала справжня Авдиковичева?

— Якраз про те й хочу говорити. бо знаю, що мене не видаш... Пані Олена зразу ж на порозі запитала мене, чи я часом не той родич Авдиковичевої, на якого вона чекала... Уявляєш собі, як я збентежився й не знаючи, що відповісти, почав маневрувати біля валізки... Але пані Олена сама піддала мені відповідь: «Ця дама просила переказати вам, що не могла довше чекати і поїхала до Кракова!». Я швидко прийшов до себе і чемно відповів, що я спізнився з «незалежних причин», але незабаром побачуся з нею у Кракові... Вір мені: гарячий піт облив мене усього, і я ледве утримався на ногах...

— Я взагалі тебе подивляю: у такий час ти собі їздиш, як «ніби нігди ніц»... Хіба, що маєш арійські папери? Я не хочу тебе випитувати, але тобі добре відомі наші адвокатські прийоми: щоб боронити «злочин», треба його докладно знати...

— Це ясне. Отож будь спокійний: мої папери «в порядку», завдяки добрим людям... зокрема ж вашому незрівнянному Митрополитові. Ми не могли, з Діяною, разом їхати, бо вона має інше «доручення», то й стрінемося у Кракові, а звідтам на Малярщину, де нас ніхто не знає, але куди маємо тяж українські адреси.

— А що робить твій брат-лікар?

— Він, — тут Авербах-Авдикович розглянувся довкола і шепнув до самого меценасового вуха. — Він у лісі... Тихо-ша! Ми з вашими хлопцями переживали чудові «вакації», але тепер там ситуація попсувалася. Зокрема з вашим урядом. Я маю передати до Кракова деякі вістки... але це не мої справи...

Наступного ранку криницькі українці вельми здивувалися, коли довідалися при сніданку, що мати Йосифа ще досвіта від'їхала до Львова, не тільки не закінчивши, але навіть не розпочавши свого лікування. У її кімнаті пані Олена примістила Авдиковича, а Тодось, знову залишився самотній у великій кімнаті. Приголомшений раптовим виїздом своєї землячки у чернечій рясі, він з досади й горя вилив на папір свої заведені надії у вірші, якому дав назву «Зустріч»:

Я лиш про неї думав при зірницях,
Мов про щасливий страшно гріх,
І чув як пристрасно її спідниця
Шуміла щось про чари ніг. . .

І думав ще й про те, що вдень я мушу
Саму зустріти сяйвом віч,
І щиро розказати в щирю душу,
Яка була, для серця ніч. . .

15. Протести, роздори, екуменізм

Масові втечі української молоді перед вивозами, перехід української поліції цілими відділами, до цих гуртів, що творилися у лісах Волині й Карпат, які розрослися згодом до величини справжньої підпільної армії — УПА і поголовне замаскування членів ОУН у підпіллі — це були заходи, які диктував здоровий глузд в обличчі німецької самовбивчої політики, яка вела Німеччину до катастрофи. Проте, старше громадянство, усім серцем співчуваючи молоді, все ж шукало можливості перестерегти німців перед небезпекою від москалів, яких підтримала Америка. Рада сеньйорів, що перезвалася згодом на Національну раду, завжди під високим патронатом Митрополита Шептицького, згуртувала всі середовища, що перебували під впливом прибулої з Кракова групи ОУН полк. А. Мельника. Вона з великим занепокоєнням і тривогою розглядала ситуацію, шукаючи засобів рятунку. Були різні погляди, а переважали два: велика більшість заявила за явним проявом українського незадоволення і бажала запротестувати проти щораз гіршого трактування українців на їхній власній землі. Меншість, яку заступав д-р Кость Паньківський, радила далі «сидіти тихо», «не рипатися», бо німці того не люблять і можуть накласти ще більші «контингенти». Митрополит був протилежної думки. Він зразу, після ліквідації Державного Правління, вислав гострий протест до Берліну з датою 22 липня 1941 р. У ньому він писав: «Почуваюся до обов'язку звернути вашу увагу на наслідки вашого поступування. Наше населення, яке ставилося лояльно до вашої армії — вкрай розчароване. . . Українська нація веде від 1917 року криваву боротьбу проти москалів і поляків за вільну й об'єднану Україну. Заперечення німцями цього ідеалу діятиме шкідливо на справедливий лад у «новій» Європі».

Та бундючні німці далі не слухали ніяких зауваг ні пересторог. І навпаки, наче всупереч їм, вони посилили вивози до Німеччини, тож Митрополит мусів zorganizувати для вивезених українців духовну опіку. Порозумівшись з Колегією св. Андрія у Відні під зверхністю о. прелата Петра Вергуна, доручив висилати священників до всіх робітничих таборів. Ці заходи все ж занепокоїли німців, тож Гітлерова канцелярія вислала в Україну окрему комісію — партійців, журналістів і науковців, в цілому 83 особи, — щоб вони перевірили чи українські протести правдиві і чи

справді населення вороже наставлене до «Райху». Виконавши доручення, ця комісія так схарактеризувала українців: 1. Цей нарід може пережити найважчі обставини, 2. Його жіноцтво високо-моральне, 3. Це плодовитий нарід, 4. У нього великий організаційний хист, 5. Він має здібну й освічену інтелігенцію.

І на цю блискучу характеристику, прийшло з Берліну таке розпорядження: «Із будь-якого приводу винищувати слов'янську, зокрема ж українську інтелігенцію, як упертого противника «Нової Європи». . . І щоб цей плян виконати, Гітлер створив у грудні 1941 р. т. зв. «Райхскомісаріят Україне» з кривавим Еріхом Кохом на чолі. Цей зразу ж таки зорганізував масові розстріли української інтелігенції, закопуючи її у спільну могилу з жидівським населенням Києва — у лиховісному «Бабиному яру».

Розчленовуючи Україну не гірше від москалів, німці прилучили Галичину до польського «Генералгубернаторства» і наказали розв'язати Українську Національну Раду. Митрополит скликав негайно надзвичайне засідання і запропонував вислати ще останній меморандум до Гітлера, хоч і без найменшої надії на його успіх. Цей документ залишився в архівах того часу і з нього нащадки німецьких «визволителів» України могли багато дечого навчитися. «Під впливом верховної верстви, — писав Митрополит, — яка пов'язувала великі надії на війну Німеччини проти Советського Союзу, українське населення тепло вітало німецьку армію і допомагало їй, як тільки могло. Українські вояки з червоної московської армії масово переходили на німецький бік, сподіваючися, що зможуть обернути зброю й боротися за волю України. Замість того, їх вимордовано голодом і холодом. . . Крім того, на звільнених центральних теренах України зайшли події, свідками яких ми ще й далі (перебуваємо). . . Включення Галичини до Генералгубернаторства та передання Одеси з околицями під управу румунів. . . свідчать про благородства «нового порядку» в Європі. . . Сьогоднішня ситуація явно суперечить історичним завданням України, що випливають з її географічного положення. І коли в минулому стара Європа зробила у Версалі пропам'ятну помилку щодо України, то «нова» Європа нічого кращого не придумала, як відібрати Україні її право на самостійне існування! . . »

Цього листа підписали: Митрополит Андрей Шептицький, як голова Української Національної Ради у Львові, Андрій Лівицький як наступник Головного Отамана Симона Петлюри від уряду УНР у Варшаві, проф. Величківський, голова Української Національної Ради у Києві, ген. Омелянович-Павленко, головнокомандувач Української Армії у Празі, Андрій Мельник, голова Організації Українських Націоналістів у Берліні.

Німецька зарозумілість і глупота їхнього «фюрера» були такі безмежні, що ніякі звернення до здорового глузду не мали успіху. Щойно коли советські вояки перестали здаватися, а американці допомагали зброєю і харчами москалям, а в німецькому запіллі почала діяти УПА, щойно тоді німці пригадали собі українського Митрополита та його мудрі звернення. Проте вони цинічно вимагали від нього «перестерегти УПА, що вона

своєю партизанською дією переступає п'яту Божу заповідь», чим і стягає репресії проти мирного населення. На це їм дослівно відповів Митрополит: «Нацисти не вірять у Бога, тож не мають права покликуватися на Божі закони!». Однак це й спонукало його зредагувати свого славного пастирського листа «Не убий!», хоч із зовсім іншим змістом, як того сподівалися німці. Він у великій мірі стосувався до внутрішньо-українських непорозумінь, які підсилювали москалі, щоб довести до братовбивчої боротьби, а також, приховано, до зберегання жидів. Поміж цитатами з Христової науки і св. Письма можна було виловити такі чисто-політичні напрямні:

«У наших посланнях ми звертали особливу увагу духовенства і вірних на страшну небезпеку переступлення Божої заповіді «Не убий!». Засліплення, яке наводить найбільший ворог нашого спасіння, диявол, на розумних і дбайливих про добро народу людей, підсилює партійну ненависть аж до кровопролиття. . . Ми примушені теж, на жаль, говорити про випадки братовбивства. . . І вже сама ця психоза ненависти, що звертається проти своїх, близьких людей, така протиприродна, що вказує на роботу якоїсь чортівської руки. . . Це велике нещастя для нашого народу, бо спричинює більше шкоди, як зовнішні вороги. . . Яких інших ворогів має боятися Україна, коли самі українці ворогують між собою, ненавидять себе взаємно й навіть цього не соромляться? . . Не слухайте тих, що вас намовляють до безправ'я, чи відступства! . . Любіть своїх ближніх християнською любов'ю, а Всевишній збереже вас і ваші родини перед усіми лихами. . .»

Проте партійні розбіжності поміж двома відділами ОУН були вже такі великі, а ворожі під'юджування й явні провокації такі лукаві, що важко було замиритися. І навіть посилені німецькі ув'язнювання і тих, що вже явно виступали проти німців у підпіллі й УПА, і тих, що далі втримували «союзницьку» політику, не вгамували обопільної ненависти, що обертала недавніх друзів у запеклих ворогів. Підступні таємні вбивства діячів обидвох відламів «вбивниками на замовлення», яких ніколи не вдалося виявити, не тільки не відкрили українцям очей на явно ворожу дію, але навпаки, підсилювали взаємоворожнечу до точки кипіння.

Оця фанатична, оглуплююча психоза турбувала безсилою Митрополита зарадити цій катастрофі. Світлий промінець волі й державности, що заяснив над західними землями 30 червня 1941 р., знівечили й згальмували дальші події з переліцтовуванням у патріотизмі й звальюванням вини на інших. Ці гіркі ствердження знеохотили Митрополита до намагань помирити обидві групи. Тому він свою увагу й непомлябну енергію спрямував на рятування української Церкви, яка теж переживала важкі часи. З поваленням кордону на Збручі та можливістю нести слово Боже на східні землі України, Митрополит готувався до виконання своєї історичної місії — наближення, якщо не поєднання, двох українських Церков. Тим більше, що населення Східної України, не маючи свого церковного проводу, зверталося, через Похідні Групи, саме до Митрополита Шептицького про духовну опіку.

З другого ж боку, наступник Франка, губернатор Ляш, граючи роллю «аристократа», пішов на деякі дипломатичні уступки. Він із великою «помпою» склав візиту українському Митрополитові та зразу ж підпав під чар його розуму й освіти. Він погодився на вимогу, щоб священники викладали релігію у народніх і середніх школах, однак ніякі аргументи не допомогли, щоб поширити ці «привілеї» на «Райхскомісаріят», тобто на східні землі. І хоч Митрополит і не думав слухати німецьких заборон, то все ж він не хотів нічого робити без порозуміння з православним духовенством. Тому він звернувся довшим листом до «Православного духовенства й інтелігенції на Волині», в якому з'ясував свої ідеї:

«Можна говорити про різні роди порозуміння, без навертання на якесь одне віровизнання. Але можна теж говорити про поєднання наших — Православної й Католицької — Церков, у зовсім новому віровизнанні. . . Я думаю, що дискусія необхідна. . . Тим більше, що наші брати з Волині, Холмщини, Підляшшя та середніх і східних областей України, відтяти від нас кордонами і могли довідуватися про справу єдності тільки так, як це московські полемісти їм представляли. . . Тому наша приязна й об'єктивна розмова — це просто патріотичний обов'язок православного і католицького духовенства. . . Релігійна співпраця стала б, без сумніву, могутнім чинником для національної єдності. . . То ж молимося за єдність і будьмо готові до взаємних поступок. . .»

Після трагічної невдачі з поєднанням націоналістичних політиків, — довелося Митрополитові випити чашу горя ще й на цьому шляху його заповітної мрії — поєднання християнських церков. Уже на схилі свого життя прийшла зневіра в цю місію, коли його знайомі московські католики з часів заслання, прибувши до Львова, намагалися втягнути його в енкаведівську засідку. Проте, куди болісніше було недовір'я українських православних до пропонованих переговорів. Найменший натяк на якесь «поєднання», «злуку» чи що гірше «унію», викликав у них непереможну нехіть.

На щирий, сердешний, овіяний братерською любов'ю лист, Митрополит дістав дуже холодні й стримані відповіді від деяких єпископів, а Собор православних єпископів на чолі з Митрополитом Діонізієм і архієпископами Іларієм та Паладієм, відповів дуже «не-єкуменічно»: «Щиро вітаючи заклик Митрополита Андрея про поєднання наших двох Церков в одну, з радістю приймаємо до своєї Православної Церкви всіх наших братів греко-католиків». Ото ж не було мови про якісь розмови, про наближування, про виправлювання чужих впливів, а тільки «поворот» до Православної Церкви, яка за часів 300-річного підпорядкування московському псевдо-православ'ю набагато відійшла від первісного чистого православ'я.

Цей новий удар міг би зламати кожну слабшу індивідуальність, але не Митрополита Андрея. При чому чашу його горя сповняло ще й те, що Ватикан не тільки не підтримав його у далекосяглих замірах, але з надмірного страху перед німцями відібрав йому повновласті, дані папами Пієм XI і Левом XIII для виконання місійних завдань на Сході Європи. Оце

лицемірство і малодушність Ватикану, як і каригідна мовчанка у жидівській справі, захитали врешті безмежне довір'я українського Митрополита до Апостольського престолу, що характеризувало всю його діяльність.

— Де ж, урешті, шукати правди? — ставив собі запитання у сумнівах, яких відігнати вже не зміг. І тоді лагідніла його образа за відповідь православних. Він виправдував її віковими ресентиментами, які впоїли в них вороги українського народу. Відклавши безпосередні заходи на кращий час, Митрополит благав Всевишнього, щоб у майбутньому православні брати не відмовлялися від спільних розмов чи дій.

16. Лист

«Немає лиха без добра» — каже народня мудрість, тож і цим разом мала здійснитися народня філософія про «зерно, що завжди дасть плоди, коли його з любов'ю засіяти». Не проминуло кілька тижнів, коли вістки про Митрополиту ініціативу продісталися, разом з німецьким наступом, на Схід. І відгуки східних українців були зовсім інші від волинських і поліських.

— Бачиш, Климентію, — весело сповістив Митрополит, прочитавши свіжо привезеного листа, — навіть у зовсім пропавших справах не можна втрачати надії на Господню допомогу! Ось яку радісну новину переказує мені представник київської інтелігенції, професор-історик д-р Олександр Оглоблин...

— Радісну новину в цих страшних часах? Це майже неймовірне...

— Неймовірне, але правдиве, слухай: «Люди мого покоління й моєї Наддніпрянської України знали велике ім'я Митрополита Андрея Шептицького. Як історик я здавна читав про вашу діяльність, але як сучасник був відділений збручанським кордоном двох ворожих держав і страшною обмеженістю підсоветського існування... Та прийшла нова війна, і з нею зустріч двох Україн. Кияни, ще побували тоді у Львові, привезли багато книжок, оповідань, а дехто навіть враження із зустрічів з Митрополитом Андреем... Образ Митрополита, як великого мецената української культури — став ясніший і ближчий... На весні 1941 року мені вперше довелося побувати у Львові на сесії Історично-філологічного відділу Академії Наук, де я мав доповідь про автора «Історії Русів». Разом із групою київських і московських істориків відвідав я теж «Національний музей». Директор музею, проф. І. С. Свенціцький, показав нам не тільки офіційну виставку музею, що тоді перетворилася на «картинну галерію», — переважно советського малярства, — але й чудові скарби церковного мистецтва, неприступні звичайним відвідувачам: величні іконостаси, унікальну збірку ікон, які, пригадую, дуже були захопили академіка Б. Д. Грекова. Цю дорогоцінну збірку, як «культове мистецтво», усунено наказом нової влади з головного будинку музею, й вона перебувала у зовсім невідповідному приміщенні під загрозою повільного знищен-

ня... Ми знали, хто створив музей. Ми бачили ваш скульптурний портрет у музейному садку. Ми відчували ваш дух і в цьому музеї і над цілим, залитим московською навалюю, Львовом, у якому я тоді почув уперше подих вільного світу. І тоді вперше, тихо-тихо зродилася в душі думка про українську церковну єдність і... туга за нею...» Що ти скажеш на це?

— Що єдність наших Церков — це Богоугодна справа...

— Але це ще не кінець листа. Слухай далі: «Десять напровесні 1942 року дійшов до мене відпис вашого листа до українських православних владик з тодішньої Польщі у справі церковного поєднання. Він зробив глибоке враження на київську інтелігенцію, й симпатії багатьох були по вашому боці. Ви, Ваше Величество, немов висловили наші власні, притаєні думки. Тим важче вразила нас відповідь наших владик. Ми розуміли добре, що значить така відповідь... І коли прийшов до нас Ваш відкритий лист до української православної інтелігенції з дня 3 березня 1942 року — то ми мали на нього готову відповідь... Ми були згодні з вашими думками... Цей лист прийшов у тяжкі й грізні часи не тільки для нас усіх киян, але і для мене особисто. І він підтримав нас на душі, він ясно вказав майбутнє і як до нього дійти. У голоді й холоді київського життя під чужою і ворожою владою, і під загрозою повороту «своєї» ще більш ворожої влади, — працював я далі з творчим захопленням над джерелами до історії української національно-визвольної і релігійної боротьби... Наче відчувачи, що архівні й книжні скарби рідного Києва, моя власна бібліотека й мій науковий архів — доробок майже 25-літньої праці, — можуть бути втрачені для мене назавжди...»

— Бідні люди!... У «Райхскомісаріяті» німці поведуться з українцями сто раз гірше, як тут з нами. А це ж квіт нашої нації: інтелігенція, учені, академіки. Німці прирекли їх на повільну смерть...

— Та, може, не встигнуть... їхня ситуація на фронті псується... Дай Боже, щоб наші люди перетривали. А коли б вони рішилися тікати на захід, то мусимо подумати про допомогу. Пам'ятаю, як вони сердешно опікувалися галичанами, коли нас вивозили 1915 року... Згадую ці часи, як найкращий час мого життя... А наші Визвольні змагання!... як геніяльно схопив цей настрій Олександр Олесь: «Яка краса — відродження країни!»... Правда, потому все пішло до гіршого... при владі були соціалісти... вони пішли за московськими гаслами і викинули Церкву з Держави. А яке ж довір'я міг мати наш побожний нарід до безбожної влади? Це вже історія, хоч і недавня, але я дуже зрадив, що наше молоде покоління не повторило цієї помилки у червні 1941 року. Треба негайно відписати цьому історикові, але обережно...

— І про церковні справи?

— Ні, не можна, хіба натяками. Ти знаєш, що недавно ми удостоїлись відвідин д-ра Ляша, «воеводи», що засів на місце нашого д-ра Марітчака. Проте його «урядування» якимось не видно, крім збирання перських диванів з жидівських мешкань.

— Не знаю, я їздив до Унева, а чого ж він хотів?

— Ні більше, ні менше, а тільки просив мене «ласкаво» — бож він удає джентельмена, — щоб я не займався з'єдиненням Церков і не зв'язувався з православним духовенством, бо на це, мовляв, буде час після «перемоги». . . Стара жуйка, остогидло слухати! Натомість я мав би накликувати нарід до найбільших зусиль, щоб їхня армія мала що їсти. . .

— І що ж ти йому відповів?

— А я теж удався до «дипломатії». . . На ніщо не нарікав, сказав, що мені не вистачає ні сил, ні священників на якісь ширші дії, бо їх вивезли большевики, а тепер вони не можуть повернутися до Галичини через брак транспорту, отже мусять там, на місці, відправляти «релігійні ритуали». Ось чому не можна ясно писати, але професор розумна людина й уміє читати між рядками, зокрема багато йому скаже мое бажання особистої зустрічі. Не хочу бути злорадісним пророком, але ця катастрофа під Сталінградом може припечатати «перемогу» Німеччини.

— Тоді, чи думаєш, що москалі знову сюди прийдуть?

— Боюся, що так. . . А тоді зруйнують нашу Церкву до основ! Бо тепер вони не прийдуть, як «визволителі», а як люті месники за їхню початкову поразку. Завдяки американській короткозорості, вони зброяться до зубів і прийдуть сюди як «переможці», а ти знаєш, що воно для нас означає?

— Сибір, шибениця, тюрма, розстріл. . . І ніякого спасіння?

— Мабуть, ми надто прогнівили Всевишнього нашими роздорами і міжусобицями! Вони переходять у нас із роду в рід, як Гоголева «Страшна помста», і кидають колоди під найшляхетніші зусилля наших героїв. . . Це, до речі, знаменито підхопив Карлайль. Наші дві ОУН не можуть навіть спільно викрити джерело отих ніби «братовбивств».

— Здається, що вони тепер уже спільно діють. УПА розрослася до кількатисячної армії. У ліс тікають усі, не дивлячися на «ідеологію». Воюють на два фронти: проти німців і проти московських партизан. . .

— А що буде, як насуне мільйонна московська армія? З американською зброєю? Оці американці теж знайшли собі союзників! Християни з безбожниками! . . Це невеселі перспективи для нас, але, може, ми ще замало витерпіли, може, треба ще гекатомб, щоб ми врешті зрозуміли, що наша віра нас більше споріднює, як роз'єднує, а зате відрізняє нас від чужих, від ворогів? І коли врешті зрозуміємо, що тільки тоді, коли приймемо Божу ласку братерської любови, тоді й матимемо і свою Церкву і свою Державу! . .

(Продовження буде)

Василь КАРХУТ

ЗАГИБЕЛЬ РОДУ ЧИНСЬКИХ

I

Друг моїх дитячих років, за фахом інженер-хемік, щойно закінчив свої студії за кордоном і повернувся до рідного краю. Чимало бачив, не одно захопило його на чужині, проте не захотів там залишитись. Як оповідав, його тягло повернутись до краю батьків, бо, навчившись дечого, придивившись до культури Заходу, не міг ані на мить обігнатись від настирливої думки-зітхання: «Якби так у нас!».

Приїхав до мене. У кожному його русі, в кожному слові, відчув я ту хапливість, яка буває в людей, що зупинились на роздоріжжі, питаючи: «і що далі?». І я те його приховане зрозумів. Загадав відвідати моїх знайомих поміщиків Чинських. У них одна-однісінька доня, господарство ведуть доладу, тож. . .

Після довгих переконувань мені вдалося умовити друга, що в цьому нічого поганого немає. Ніякої «купівлі», як твердив він. Бо це форма, ще жива в традиції старих священицьких родів, яким не можна закинути меркантилізму в тім його брутальнім «татарським», які він називав, вияві.

Мій друг, вагаючись, погодився. Ми найняли тарадайку і гарненького червненого ранку вибралися по. . . золоте руно.

Пільними доріжечками, проміж загони, зелені збіжжя, дістались ми коло полудня до хутора. Вузкий провулок, верби й романтика ніколи не висихаючого болота, тухлий запах гною. Подвір'я. Ми на місці.

Чинські привітали мене дуже щиро. Вони, може, й не так були раді мені, як моему другові. Він бо, побачивши «об'єкт купівлі», як глузував по дорозі, гарненьку карооку панночку, навдивовижу оговтався. Під кінець обіду я помітив, що між ними обома, казавши фахово, щось клює. Старі Чинські, зараз таки після обіду, згідно зі старим звичаєм, залишили товариство. Я й собі знайшов зачіпку, мовляв, хочу побачити як заповідається садовина в садку, поглянути на пасіку, якою вельми цікавлюся, і залишив їх са-

мих. За цей тактичний маневр мій друг вдячно кліпнув до мене тим оком, що було захищене перед зором Галини.

І так, влаштувавши все як слід, я, вже не поспішаючи, посміхаючись в унісон моїм думкам, пройшов вузькі сіни і мало не стукнувся лобом з якимсь молодим чоловіком.

Хвилину ми з цікавістю розглядали один одного. Молодий чоловік, середнього росту, вузький в плечах, обличчя досить грубе і просте, схаменувся перший. Він тицьнув мені руку і представився:

— Пан Адаць!

Тоді рішуче ступив уперед, пройшов попри мене і зник у кімнаті, куди, як я згадав, пішли спочивати обоє Чинські.

— Чудачище, або самовпевнений нахаба! — Подумалось мені. Надто вже дивна була та форма рекомендації. Махнувши рукою, я поплівся в сад.

II

Добудовуваний, перебудовуваний, поправлюваний дім Чинських віками розростався. Відбивав історію старого роду. Довкола будинку — сад. Хто садив його? Спорохнявіле, неродюче дерево, посажене одним Чинським, спадкоємець змінював молодим, і сад разом з будинком тривав далі. Тільки оборонного від сусідської загребучости палісадника молоді покоління не відновлювали. Змінила його звичайна огорожа, мов на зміну давньому кожухові підшите ваталіною пальто.

Так віки вояків спочили спогадом у портретній залі; по них прийшли віки гречкосіїв. З роду в рід всідалися вони глибше в землю, як їх будинок. І лише один дядько теперішнього пана Чинського, гульвіса й бешкетник, «закал роду», заперечення солідності й доброчестивості, вдався... Він так і не всидів у родовому маєтку; у Новому Світі за ним і слух загинув. Далі вже котилася історія роду Чинських, мов по гладкій дорозі. Найстарший залишався на землі, молоді йшли урядувати в місто і туди віддавали заміж сестер, якщо вони не виходили за сусідів.

Проте рід вимирав; йому попросту забракло мети продовжувати себе.

У Чинських було двоє дітей. Син на двадцятому році життя згас від туберкульози. Якось так: було в ньому досить волі до життя. І охороняли його, і хунали на нього. До шкіл не посилали, до господарства не силували. Проте він від чотирнадцятого року життя

хирів, гинув на очах. Ніщо й ніхто не був у силі збудити його з отупіння, трагічної безнадійності. Під кінець життя попросив перенести своє ліжко до сальону, де висіли портрети предків. Вусаті, загонисті, задирувати обличчя позирали на нього з темних полотен. Від них, налитих хижою силою, підбадьорених п'яною фантазією від випитих відер калганівки, перцівки, запіканки, полинівки, чи як її там, віяло на нього брутальним докором: «Чого він, останній чоловічий нащадок роду такий миршавий вдався?» Він не раз мені жалівся, що предки лякають його, не дають йому спати. Проте покинути сальону він не схотів. Чіпляючись погасаючим життям тих полум'яних поглядів, що теядітними нитками сполучували його з минулим, і зараз таки рвучи їх в собі з огидою, він помер.

Зосталася сестра: у ній надія продовження роду. Тямлю її з малої дитини. В гімназії в народній ноші виступала на вечірках, і брала участь у виставах поступових гуртків. Та чи це глибоко в ній сиділо? Чи було воно тим, що б'ючкує впродовж цілого віку людини жертвним вогнем самоспалення? Вдома її змалку не навчили свідомо рвати незримі сіті чужого, щоб своє рідне не стало байдужим, беззмістовним, банальним і позбавленим мети. . .

Кого вона вибере собі товаришем життя? Чи озветься в ній по-тяг до рідної крові?

Бо родові Чинських потрбіно влити в жили червоної крові, зачерпненої з надр моці, що, віками гартована, нуртує у низах, тих сірих та цупких; з надр моці, яка вивергла і мого друга, вділивши йому дещо зі своєї первісности й тужавости.

Так собі метикуючи, блукав я стежечками старого саду, де здавалося, кожна подробиця натякала на якусь стрічку з літопису старого роду. Так до вечора.

Врешті мене покликали на підвечірок.

III

Вже всі сиділи за столом. Перше, що я помітив, це те, що до «пана Адася» поставилися з більшою увагою, ніж до мого друга. «Пан Адась» сидів праворуч Галини напиндючений, мов індик, і такий же натякливий. Вразила мене прикро і розмова за столом. Вона велася весь час мовою «пана Адася», хоч він був тут лише гостем. Обоє Чинські й Галина зверталися в розмові лише до «пана Адася». . . І хоч «пан Адась» говорив за трьох, проте, тієї невимужености і щирости, що в обід, не було. «Пан Адась», ма-

буть, не хотів цього помічати, або був грубошкірий і не міг помітити.

У зніяковілій для нас обох атмосфері пройшов підвечірок. Я поспішив якнайскоріше залишити товариство і відшукати спокійне місце, щоб на самоті обміркувати дивну для мене ситуацію. У тьмяному салоні, де зі стін маячили чорні плями портретів дідів і прадідів Чинських, де помер останній чоловічий представник цього роду, я пірнув у глибокий шкіряний фотель і задумався. Поволі зовсім смеркло. З ідальні, що була за другою кімнатою, просочувався до моїх вух гомін розмови. Вона, то вибухала, то вгамовувалася, розмежована не раз на довші мовчанки. Тим часом стемніло.

В ідальні засовали кріслами, засовгали ногами. За часинку двері до салону позаду мене відчинились, хтось увійшов. Невдовзі вони скригнули вдруге. Почулось якесь шамотіння коло дверей.

— Цвинтарне повітря! — сердито заговорив «пан Адасть». — І пощо вони сюди влізли? Ті заволоки! — прошипів люто.

Виправдуючись, приниженим голосом загомоніла Галина:

— Не винуй мене! Впхались і, що робити, не викинеш... гостей.

Згодом заглузувала:

— Він якийсь такий неінтелігентний! Приїхав нібито свататись, і всієї його розмови стільки, що про стремління, змагання, про життєвий шлях попліч... Правда, ми його — той життєвий шлях — зовсім інакше собі уявляли? — в її голосі забриніла жаглива розбещеність. — Не попліч! — захихотіла безсоромно.

Не бажаючи далі бути свідком їх розмов, я голосно кашлянув. Галина майнула в двері. Простуючи до дверей, я знову зустрівся віч-на-віч з «паном Адасем». На його нахабному обличчі палала через силу здержувана лють.

— На підслухах сиділи? — бубонів він уривано, затискаючи і розтулюючи кулаки.

Я спокійно, згори, поглянув на нього.

— Дайте дорогу, «пане Адасю», — заговорив холодно, відсуваючи його владним рухом з дороги.

— Нас переліцитували! — сказав я другові не без в'дливої іронії. — І що більше: старі уважають це партією, коли до їх доні сватається чужинець, — додав гірко. Ні, я не міг, в мене не було сили повторити перед приятелем підслухану розмову. Соромився.

Ми розпрощались зі старими, немов би нічого не сталося, і за годину покинули дім Чинських.

IV

Промайнуло кілька років, мов ряд однаково мальованих штахетів повз проїжджого воза. Мені довелося проїздити тими околицями, куди ми вдавалися з другом по... золоте руно. Тепер я їхав до друга на свято пуску в рух фабрики ліків. Мій друг упертою, наполегливою працею доробився. Залежність наша від чужини в ділянці фармацевтичних речовин завелика; мій друг протоптував стежку.

Це було влітку, в червні.

Поїзд поволі, здавалося, повз через хлюпінливі хвилі золотого збіжжя, наче розгортав його. Навколо простягалися широкоюжні простори. Та ось збоку замайоріли стрільчасті італійські тополі. Темна пляма садка ставала щораз виразніша, виринув хутір Чинських. Він біг мені назустріч, поволі пересувався повз вікна поїзду. Хата завалилась. Череп'яний дах похилився і насунувся, мов кашкет, заслонюючи діри вікон. З-поміж розколин стін вип'ялася щетина бур'янів, ховаючи цвіль присілих стін. Огорожу розтягли, стіни клунь пообдирали. Вони вишкіряли до сонця, разом з облупленими, пообламуваними деревами саду, свої кістяки...

Дім Чинських лежав переді мною в руїні.

Тоді нагадалась мені одна зустріч з-перед року. Якось забрів я до бідняцького кварталу. Провулки ставали покручені, мов жили на спрацьованій руці. Халупини обабіч гноїлися виразками. Там зустрів я її. Спершу хотів обминути таку безбарвну, в лахмітті жінку. Та звернула мою увагу дивна поведінка цієї жінки. Вона, видимо, зніяковіла, зустрівшись віч-на-віч зі мною. Під моїм поглядом зашарілася, зробила крок, щоб поспішно перейти на другий бік вулиці. Тоді я пізнав її. Так, через сітку передчасних зморщок, дивилися на мене очі старої знайомої: колись Галини Чинської.

Тоді заговорив до неї. Жахнулась, мов залякане звірятко. Вона ще більше розгубилася, кинулася, ніби хотіла втікати. Та я схопив її за руку, почав говорити ласкавим голосом, щоб не сполошити. Став в неї випитувати: як їй живеться, що поробляє...

Зацокуючись, мотаючись у словах, що, видно, довго чекали на свою чергу, раз-у-раз перепрошуючи, що призабула рідну мову, вона оповіла мені все.

У неї четверо дітей. Її чоловік п'яниця швидко прогайнував майно. Живуть у нужді з чотирма туберкульозними дітьми, в кучі, в якій у її батьків напевно не жили свині. Її чоловік розпусник. . . Адає б'є її та, впившись, лає «хамкою». Він писарчук у коморні-ка. . .

Оповідання було без зв'язку. Це був змарнілий залишок людини.

Не раз ставив собі питання: чому вибрала вона собі «пана Адає», лобуряку, випинка? І тепер я спитав її, може, надто суворо:

— Так чому ви, Галино, не вибрали тоді мого друга, інженера?

— Вашого друга? — розгублено спитала. — Ні, ні, ніколи! — заговорила з ляком. Вона глянула на мене з ненавистю; враз стала чужинкою. — Прощайте! — обірвала нагло розмову. — На мене чекають діти! — і наче соромлячись своєї попередньої розмови, швидко відійшла.

Свист потягу збудив мене із задуми.

Зближався вечір подібний до того, перед роками. Якийсь такий насичений нездійсненим вичікуванням, атмосферою беззмістовних днів. Поїзд пихкав волохатими клубами диму. Втікав від сонця, що ховалося, мов за куліси, за кудлатими хмарами на заході. Укладались вони химерними постатями гір, велетнів, якихось лицарів у латах, казкових блискучих замків. . .

Раптом здалось мені, що марево оживає і тихим кроком, крадькома, сунеться без стриму з заходу на схід, важке загадкою загибелі не одного млявого, беззмістовного роду. . .

Я до болю тер собі чоло.

Це вбачалась мені червона нитка в сірому клубку нашої історії. . .

Відгуки, сперечання

Володимир БОГОНОВИЧ

СПРОСТУВАННЯ КОМЕНТАРЯ «З ПРИВОДУ ПОЯВИ КНИЖКИ»

«Не пишеш тому, що хочеш щось сказати
Але пишеш тому, що маєш щось сказати»

У «Визвольному Шляху» за квітень 1986 року надрукована рецензія д-ра Степана Галамая п. з. «З приводу появи книжки». Тому, що подані факти незгідні з правдою, приходиться мені їх спростувати, щоб не ширилось баламутство.

З початку коментаря Степан Галамай висловлюється, як прийнято в літературнім світі, про позитиви, а опісля про недомагання книжки С. Мечника. Радіє появою книжки. Стверджує, що спогад цікавий і важливий. Написаний короткими реченнями, тому то зрозумілий кожному. Оцінює спогад безперечним здобутком С. Мечника.

Звіряється з таємницею, що і йому хочеться зачати «мережати стрічки спогадів». Запитується сам себе, чи йому цей задум удасться виконати. Упевняється, бо коли вдалося С. Мечникові, то чому не мало б вдатися С. Галамаєві. Це правда.

Докоряє С. Мечникові, що він згадав про нього дуже коротенько в спогаді, і то невірною. Попалося також двом іншим авторам спогадів, які подібно, як С. Мечник коротко згадали про нього. Всім трьом закидає, що вони повинні були з ним порозумітися, коли збирались про нього писати. Поділяю думку С. Галамая, бо воно так водиться у світі.

Дивує мене тільки те, чому С. Галамай не придержується цієї засади коли він пише про других.

Щоб прогалину в спогаді С. Мечника доповнити, він так пише про себе: «формально я називав себе секретарем, а згодом заступником керівника табору милого кубанського сотника Олександра Черкасевича».

«Найперше, щодо організування табору, то треба пояснити, що застав я таборі Гегінген сотника Олександра Черкасевича і д-ра Володимира Богоновича, як зав'язок адміністрації».

Це «пояснення» дуже невиразне, ніщо не пояснює, а то й не згідне з правдою.

Правдою є, що С. Галамай в таборі Гегінген, а опісля коротко в Сомме-Касерне був секретарем, про що стверджує С. Мечник.

Неправдою є, що С. Галамай був заступником керівника табору в Гегінген чи Сомме-Касерне. Бо наколи б був, то С. Мечник згадав би про цей факт у своїй книжці.

Правдою є, що заступником керівника табору в Гегінген і Сомме-Касерне був Володимир Богонович, назначений головою Ц.П.У.Е. проф. Петром Чуйком і секретарем Олександром Маслянником, і не хто інший, але про це С. Мечник і С. Галамай з якихсь причин не згадують.

Для підтвердження правдивості моєї заяви, залучую фотокопію «Грамоти» з підписами керівника табору, референтів адміністрації, яку мені вручено, як я збирався виїжджати до США.

С. Мечник і С. Галамай не згадують, що 12-го травня, 1946 р., в таборі Сомме-Касерне відбулись перші демократичні вибори до Таборової Ради і Адміністрації. Головою Таборової Ради вибрано за листом ч. 1 Володимира Блавацького, а мгра Ореста Лісинецького обозним табору. Також обидва автори не згадують взагалі про Переселенчу Управу в таборі. Вона була створена з рамени ІРО п. Колдвел і була залежна від неї. Переселенча Управа мала свого керівника, заступника і двох урядників. Одним із них був проф. д-р Дмитро М. Штогрин. Всі вони працювали жертвенно, виготовляючи різні списки і формулярі бажаним почати нове життя на нових поселеннях.

Від Редакції: Фотокопія Грамоти наспіла і є в архіві нашого журналу.

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Від 20.5.1986 до 30.10.1986

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ:

Індивідуальні пожертви:

У.Т.К. «ДНІПРО» (Манчестер)	ф.250.00
Петро Кухтар (Буртон-он-Трент)	ф.100.00
У.Т.К. (Чешант)	ф. 50.00
Відділ СУБ (Тодморден)	ф. 50.00
Зі збірки під час поминальної тризни по бл. п. Василеві Лехняку, Кольчестер 29.7.1986	ф. 20.00
Зі збірки під час поминальної тризни по бл. п. Григорію Марківу, Брадфорд 12.9.1986	ф. 19.00
В. Мандрика (Едінбург)	ф. 13.00
Марія Марків (Брадфорд) замість квітів на свіжу могилу мужа бл. п. Григорія	ф. 10.00
В. Крук (Брадфорд), замість квітів на свіжу могилу бл. п. Григорія Марківа, який упокоївся 4.9.1986, Брадфорд	ф. 10.00
Зі збірки з нагоди 65-ліття п-ів І. Лютого, В. Бандурака і М. Антемиса, Тодморден (серпень, 1986)	ф. 10.00
Іван Ковальчук (Лідс)	ф. 6.00
О. Сорока (Ноттінггам)	ф. 5.00
Йосиф Кузьо (Галіфакс)	ф. 4.00
І. Гуменюк (Глостер)	ф. 3.65
Д. Мельник (Рочдейл)	ф. 3.50
В. Ванчарський (Ковентрі)	ф. 3.00
Антін Нич (Сканторп)	ф. 2.00
Іван Шанайда (Сканторп)	ф. 1.00
М. Магас (Олдгам)	ф. 1.00
О. Лучин (Аштон)	ф. 1.00

США:

Михайло Цяпа (Анн Арбор)	\$100
Ліра АУП. (Чікаго)	\$ 25
О. Володич (Рочестер) замість квітів на могилу Голови УДП	

сл. п. Я. Стецька	\$ 25
о. Я. Тростянецький (Тусон, Арізона)	\$ 10
Вол. Риндич (Філядельфія)	\$ 10
Теодор Яцків (Чікаго)	\$ 5

КАНАДА:

Іван Харина (Ванкувер)	\$ 50
Маркіян Когут (Торонто)	\$ 25
Міг С. Харко (Торонто)	\$ 20
Д. Коваль (Кальґари)	\$ 20
В. Болюбаш (Етобіко)	\$ 20
Е. Бочан (Торонто)	\$ 10

АВСТРАЛІЯ:

Іван Козар (Коррімаль)	\$ 6
------------------------------	------

НІМЕЧЧИНА:

В. Козак (Біберах)	ф. 5.00
--------------------------	---------

Інші країни:

С. Г.	ф. 45.00
------------	----------

ПОЖЕРТВИ НА ДАЛЬШУ РОЗБУДОВУ УВС (Видавництва)

Велика Британія:

Відділ СУБ (Болтон), замість квітів на свіжу могилу чл. Дирекції УВС і керівника її друкарні сл. п. сот. Ігоря Степана Гаврилівка	ф. 50.00
---	----------

ПРИЄДНАЛИ НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ДЛЯ «ВШ»

В. Заставний — Аргентина	1
--------------------------------	---

З останньої волі:

Сл. п. Іван Гуцуляк	£17,813.00
Сл. п. Михайло Харенко	£ 1,500.00

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» ЗА 1986 РІК

А. АКТУАЛЬНІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, НАЦІОНАЛЬНІ, КУЛЬТУРНІ, РЕЛІГІЙНІ, МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ

а) Документи, статті і коментарі на суспільно-політичні та релігійні теми

Бедрій Анатоль, д-р: Визначний Борець за Українську Державу. Кн. VIII	936
Бойко Юрій, проф. д-р: Шевченкознавство двадцятих років. Кн. III	271
Болюбаш Володимир: Причини і наслідки ядерної катастрофи в Чорнобилі. Кн. VIII	960
Бучинський Дмитро, д-р: Наші Шевченківські зобов'язання. Кн. III	259
БВА: Кого ми втратили? Кн. XI	1328
Б. М. І.: На маргінесі інтерв'ю Миколи Плав'юка. Кн. XII	1411
Вільшенко Я.: Про ситуацію в Україні та в імперії. Кн. VIII	949
Вудка Ар'є: Слабості совєтської системи. Кн. III	315
Гайвас Ярослав: Доба великого перелому. Друковано: кн. I (стор. 13), кн. II (стор. 162), кн. III (стор. 336), кн. IV (стор. 416), кн. V (стор. 586), кн. VI (стор. 670), кн. VII (стор. 813), кн. VIII (стор. 908).	
Гарванко Степан, о. д-р: Тріумф чи самообман загарбника. кн. X	1202
Дацько Іван, о.: Просіть Бога, щоб допоміг. Кн. XII	1441
Десняненко Улас: До 1000-ліття хрещення України. Кн. IX	1103
Дмитрів Ілля: Змагання за помісність і Патріярхат на порядку денному. Кн. IV	459
Дмитрів Ілля: Трагедія нуклеарного вибуху в Україні. Кн. VII	771
Дмитрів Ілля: Коли повідомлено Москву про аварію в Чорнобилі? Кн. VIII	948
Дмитрів Ілля: В другий рік по смерті Патріярха Йосифа. Кн. XII	1433
Кальба М.: Катинь. Кн. II	225
Караванський Святослав: Ненависницькі міти. Кн. VIII	932
Караванський Святослав: Чесний хрест (Присв. Я. Стецькові) Кн. XI	1326
Караванський Святослав: Що шкодить українсько-гебрейським стосункам? Кн. XII	1418
Климишин Микола, д-р: Богдан Кравців, як суспільно-політичний діяч. Кн. II	175
Ковалик Володимир, о. ЧСВВ: Тисячолітній український обряд. Кн. I	59
Корчмарик Богдан Ф.: До проблеми українсько-російських взаємовідносин в часах Київської Руси. Кн. I	54
Кульчицький-Гут В.: Спадковість, виховання і марні зусилля московських «інженерів душ». Кн. IV	434
Кульчицький-Гут В.: Не підфальшована лекція Чорнобиля. Кн. XII	1427
Леник Володимир, мгр: Українська організована молодь. Друковано: кн. II (стор. 215), кн. VII (стор. 858).	
Литвин Василь, мгр: Si vis pacem para bellum. Кн. II	156
Литвин Василь, мгр: Економічна революцію в Китаї. Кн. IX	1085

Литвин Василь, мгр: Месіянїзм Москви. Кн. X	1212
Мазур Володимир: Ярослав Стецько — видатний український державний діяч XX століття. Кн. XI	1326
Малащук Роман, д-р: Вітаємо Вас Друзі. Кн. IV	393
Малащук Роман, д-р: Ми в боротьбі за Україну. Кн. IV	395
Музичка Іван, о.: Встань, о чесна Главо! Кн. XII	1436
Несторенко Н.: Всупереч нормам історичних дослідів. Кн. IX	1089
Озерський Борис: Територія чи чужа влада. Кн. I	10
Озерський Борис: На фронті боротьби. Кн. III	309
Озерський Борис: В обороні двофронтової війни. Кн. V	515
Озерський Борис: Фізичне і моральне вбивство. Кн. VIII	783
Озерський Борис: Дві мірки. Кн. IX	1079
Олесків Василь, інж.: У поклоні Блаж. Патріярхові Йосифові I. Кн. XII	1445
Орловський Є.: Торгівля з канібалами. Кн. III	368
Орловський Є.: У світі молоді нашої доби. Кн. IV	387
Ортинський І., о.: Ми на порозі до другого тисячоліття віри в Христа. Кн. I	67
О. М.: Завжди актуальні реальні перспективи і «реалітети». Кн. III	343
Петлюра Симон: В день Свята української державности. Кн. V	526
Петлюра Симон: Боротьба проти «Великої єдиної Росії». Кн. V	529
Рахманний Роман: Спостереження на переломі 1985-1986 років. Кн. IV	426
Рахманний Роман: На годиннику історичної пам'яті — дванадцять. Кн. V	575
Рахманний Роман: Спир на Вавилонській ріці України. Друковано: кн. VI (стор. 659), кн. VII (стор. 803), кн. VIII (стор. 923).	
Романишин Олег: Причини світових криз у творчості Дмитра Донцова. Кн. VI	684
Стецько Ярослав: Причина світової кризи. Кн. II	144
Стецько Ярослав: Проблеми, що перед нами. Кн. II	149
Стецько Ярослав: За соборне тисячоліття. Кн. II	186
Стецько Ярослав: Привіт З'їздові Українських Політ. В'язнів. Кн. IV	391
Стецько Ярослав: Добро нації — найвища мета людини на землі. Кн. VIII	901
Сулятич М.: Два націоналістичні провідники 1930-1940 років. Друковано: кн. III (стор. 320) і кн. IV (стор. 404).	
Сулятич М.: Під знаменом боротьби за українську самостійну соборну державу. Кн. VI	649
Сулятич М.: Провокації нас не залякують! Кн. VII	797
Фельдман Олександр: Лист до газети «Цайт». Кн. III	331
Фельдман Олександр: Ода довідникам. Кн. IX	1097
Фостун С. М., д-р: У 60-ліття смерті Головного Отамана. Кн. V	535
Хмурович Остап: Пожнив'я IX З'їзду письменників України. Кн. XI	1303
Хома Іван, о.: Собор Св. Софії в Римі. Кн. V	602
За світовий бій проти большевизму (Звернення ЦК АБН). Кн. I	7
Промова Блаж. Патріярха Мирослава-Івана Любачівського перед Святішим Отцем Іваном-Павлом II. Кн. I	30
Промова Папи Івана-Павла до Владик Помісної УКЦ. Кн. I	33
Проповідь Блаж. Патріярха Мирослава-Івана в Соборі Св. Софії, 13 жовтня, 1985 року. Кн. I	37
Посвята українського народу Пречистій Діві Марії. Кн. I	42
Слово Архм. о. Івана Хоми на Синодальній Трапезі. Кн. I	44

Відбувся Єпарх. Собор Західноєвропейської Єпархії УАПЦеркви. Кн. I ..	46
40-ліття УАПЦ в Німеччині. Кн. I	46
XVII-ий Собор УПЦеркви в Канаді. Кн. I	52
Моряк Медвідь — жертва «детанту». Кн. II	183
Вандали збезчестили Пам'ятник Жертвам Голоду. Кн. II	184
Патріарх Мирослав-Іван Любачівський домагається визнання Патріярхату. Кн. II	185
Промова Блаж. Мирослава-Івана на Папському Синоді (25.11.1985). Кн. II	188
Промова митрополита Максима на папському Синоді (25.11.1985). Кн. II	191
«Ді Цайт» визнає свої помилки. Кн. III	335
В обороні Медведя. Кн. III	366
Поляки про видачу Медведя. Кн. III	370
Світовий З'їзд Українських Політичних В'язнів. Кн. IV	391
Промова митр. Стефана на Папському Синоді (26.11.1985). Кн. IV	465
«Держава — це кров і залізо, — свобода — це вістря мечів». Кн. VI	643
Звернення Проводу ОУН у 45-річчя Акту Відновлення Української Держави. Кн. VII	777
Заява ЗП УГВР проти знеславлювання Укр. Визв. Руху. Кн. VII	789
До кампаній знеславлювання українського імені. Кн. VII	793
Привіт Голови УДП з великим днем в історії України. Кн. VIII	903
Звернення СУВФ — у Велику річницю. Кн. VIII	905
Звернення Проводу ОУН до Українського Народу з приводу смерті сл. п. Ярослава Стецька. Кн. IX	1069
Телеграма Блаж. Митрополита Мстислава до президента Ізраїлю. Кн. X ...	1217
Трагедія в Чорнобилі (Слово Патріярха Мирослава-Івана). Кн. X	1219
А. Шаранський і українсько-жидівські стосунки. Кн. XII	1424

Б. З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

а) Документи та матеріали

Короткий Олесь: У дивосвіті рідного слова. Кн. VII	827
Кульчицький В.: «Більмо ненависті», чи звичайне запроданство. Кн. II	195
Мокрий Володимир: Хрест лемків. Друковано: кн. II (стор. 201), кн. V (стор. 597).	
Панчук Г.: Повторне ув'язнення П. Рубана і П. Січка. Кн. I	70
Два листи Й. Терелі до дружини і дітей. Кн. I	74
Нова хвиля арештів віруючих в Україні. Кн. II	194
«А ми не замовкнемо ніколи». Кн. II	197
Советські лікарі зловживають психіатрією. Кн. II	198
Руїна церков в Рогатині. Кн. II	199
Нова жертва в Україні (сл. п. Олена Антонів-Красівська). Кн. IV	469
Самостійник (Вісник укр. незал. слова. Випуск ч. 1, 1985 р.). Кн. VI	698
Наслідки катастрофи в Чорнобилі. Кн. VIII	946
Звернення українця до брата афганця. Кн. XI	1312

б) Поезії

Бердник О.:	
Страшна рада. Кн. IX	1076
Голобородько Василь:	
Поезії. . . Кн. VIII	836
М. Б.:	
«Рідна мова». Кн. IX	1078
Ратушинська Ірина:	
Щоб у цей новорічний час. Кн. II	206
Сверстюк Євген:	
На дев'яте березня. Кн. III	305
Тереля Йосип:	
Мої ритми. Кн. I	80
Власна хата	80

В. З МІЖНАРОДНОГО ФРОНТУ

(З матеріалів Конференції АБН і ЕРС, 21-24.11.1985)

Комунікат Конференції АБН і ЕРС. Кн. II	131
Ф. М. С.: Конференція АБН і ЕРС в Лондоні. Кн. II	134
Постанови Конгресу АБН, 21-24.11.1985 р. Кн. III	347
Деклярація ЕРС прийнята на Конференції, 21-24.11.1985. Кн. III	352
Мгр Слава Стецько — головою АБН. Кн. XI	1344

Г. ІСТОРІЯ, НАУКА, КУЛЬТУРА

Андрієнко-Данчук Павлина: Національне питання в драматичній поемі «Бояриня» Лесі Українки. Друковано: кн. IX (стор. 1106), кн. X (стор. 1231), кн. XI (стор. 1354), кн. XII (стор. 1459).	
Бедрій Анатоль, д-р: Два видання на дві переважні теми. Кн. VII	874
Глобенко М., проф.: Іван Франко. Кн. V	548
Єржабкова Блянка, д-р: Освіта і німецька шкільна політика в Райхскомісаріаті Україна. Друковано: кн. XI (стор. 1366), кн. XII (стор. 1479).	
Зореслава: Загальні відомості про новаторську діяльність проф. д-ра Всеволода Кармазіна-Каковського. Кн. XII	1494
Караванський Святослав: «Хрещення» чи «хрищення»? Кн. VII	872
Караванський Святослав: Що передамо нащадкам? Кн. X	1245
Качуровський Ігор: До проблеми сучасного літературознавства на Україні. Кн. IX	1119
Кичак Ігор: Хто є автором «Слова о полку Ігоревім»? Кн. XII	1474
Литвин Василь: У 130-ліття народження і 70-ліття смерті великого Каменяра. Кн. VIII	1001
Мельник Микола: Перший листопад. Кн. XI	1285
Одарченко Петро: «Заповіт» Т. Шевченка. Кн. IV	441

Одарченко Петро: Називання по батькові. Кн. VIII	990
Пундій Павло, д-р: У світлу пам'ять проф. д-ра Василя Плюща. Кн. XII	1501
Романишин Олег: Поезія героїчного ентузіазму Зіновія Красівського. Друковано: кн. VII (стор. 844) і кн. VIII (стор. 975).	
Сімович Василь: Іван Франко, його життя і діяльність. Кн. V	554
Стебельська Аріядна: Шевченко — Апостол Правди. Кн. VI	734
Цимбалістий Петро, проф.: Українські релігійно-культурні впливи на Московщину (XVII-XVIII стол.). Кн. VI	713
На перехрестях науки і політики. Кн. V	607

Г. ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА ПАНОРАМА

Боковський Валентин: Дивна новина. (Постановка). Кн. I	87
---	----

Д. З ГАЛЕРІЇ ТВОРЧОСТИ НАШИХ ПИСЬМЕННИКІВ І ПОЕТІВ

а) Повісті, оповідання, новелі, спогади

Гоголь Олександра: Спогади про моє перебування в таборі «Остарбайтерів». Кн. I	109
Караванський Святослав: Мої зустрічі з Володимиром Горбовим. Кн. IV	471
Карпатський С.: Українське Різдво на небі. Кн. I	92
Кархут Василь: Вогні листопадової ночі. Кн. XI	1392
Кархут Василь: Загибель роду Чинських. Кн. XII	1517
Музичка Іван, о.: З Риміні до Риму. Друковано: кн. I (стор. 97), кн. II (стор. 236), кн. III (стор. 357).	
Наумович Софія: Останні роки Львова. Друковано: кн. V (стор. 611), кн. VI (стор. 743), кн. VII (стор. 879), кн. VIII (стор. 1005), кн. IX (стор. 1128), кн. X (стор. 1252), кн. XI (стор. 1379), кн. XII (стор. 1505).	
Романишин Оксана: Спомин з польської тюрми. Кн. IX	1141
Фельдман Олександр: Тасмнича географія. Кн. I	119

б) Поезії, поеми

Босслав Марко: Великому Кобзареві. Кн. IV	457
Бора Богдан: Сім куль. Кн. V	541
Вірність. Кн. X	1223
Буй-Тур: Пам'ятник Франкові. Кн. V	572
Буряківець Юрій: Вечір над Прип'яттю. Кн. VII	842
Задніпрянка	843
Баляда про Поліщука. Кн. VIII	971
Плеяди. Кн. XI	1351

Печаль	1351
Верес Микола:	
Ти з нами йдеш. Кн. IV	458
На смерть вождя. Кн. V	544
Червень. Кн. VI	655
Листопад. Кн. XI	1283
Вільшенко Я.:	
Золотий засів (В роковини смерті І. Франка). Кн. V	574
Волошка Людмила:	
Шевченкові. Кн. III	300
Вороний Микола:	
Іван Франко. Кн. V	573
Гай Марта:	
Не здобути нам волі чужими. Кн. X	1222
Горак А.:	
Чорнобиле-Чорнобиле! Кн. XII	1458
Госейко Любомир:	
У хороший Шевченків слід ступаючи. Кн. III	307
Зеров Микола:	
Шевченкова могила. Кн. IV	456
Кізко Петро:	
Ранки. Кн. VII	841
Затисни щільніше всі болі	841
Серце і голос. Кн. VIII	974
Над могилою Провідника. Кн. X	1156
За ґратами	1230
Комарова Галина:	
Т. Шевченко. Кн. III	302
Кравченко Уляна:	
Молитва. Кн. IX	1072
Корбутяк Дмитро:	
Крути. Кн. I	5
Коссовська Алла:	
Зв'язковій УПА. Кн. X	1265
Ховають вояка	1266
Віддаймо шану	1267
Пам'яті Алли Горської	1267
Прапорець над могилою	1268
Курдик Ярослав:	
Баляда про рідну ніч. Друковано: кн. I (стор. 82) і кн. II (стор. 208).	
Ка-Ма:	
Провідникові (Я. Стецькові). Кн. X	1184
К. Ю.:	
Симонові Петлюрі. Кн. V	541
Легіт Андрій:	
Пісні. Кн. II	211
Не буду ставити хреста	211

Тяжко бути в Україні поетом	211
Не хвалися	212
Смерть поета	212
З перекладів англ. поетів-клясиків:	
Р. Кіплінг: Горб	213
П. Б. Шеллі: Я ласк твоїх страшусь	214
Д. Мейсфілд: Морська пропасниця	214
Пам'яті Симона Петлюри. Кн. V	546
Лепкий Богдан:	
Пам'яті Івана Франка. Кн. V	571
Лесич Вадим:	
Смерть Шевченка. Кн. III	303
Липа Юрій:	
Бог і непримиримість. Кн. X	1221
Тризуб	1221
Лисянський Борис:	
На день 25 травня. Кн. V	542
Маланюк Євген:	
Шевченко. Кн. IV	457
25 травня — 1926 року. Кн. V	545
Мальований В.:	
Не потурай. Кн. XI	1352
Мор Джін:	
Баллада про Медведя. Кн. X	1229
Нижанківський Богдан:	
Ти поляг, щоб не згоряючи, горіти. Кн. X	1155
Олесь О.:	
О, Боже! Щастя в нас було. Кн. I	4
Діждемось свята волі. Кн. VI	656
Ольжич О.:	
Розкрийте зіниці. Кн. VI	657
Будьте!	657
Полтава Леонід:	
Моя Україна. Кн. VI	658
Ярославові Семеновичу Стецькові. Кн. IX	1071
Пчілка Олена:	
На Шевченковій могилі. Кн. III	301
Рихтицька Дарія:	
Журавлина пісня. (В останню дорогу Великому Провідникові). Кн. X	1185
Савчук Павло:	
Сонет. Кн. X	1156
Ситник Михайло:	
25.5.1926 р. Кн. V	543
Славутич Яр:	
Київська весна. Кн. XI	1349
Марченко	1349

Амазонка	1350
Старицький Михайло:	
По виході празького видання Т. Г. Шевченка. Кн. III	298
На роковини Шевченку	299
Стефанишин Богдан:	
У вирі жорстоких років. Кн. X	1224
Струтинський М.:	
Пісня про смерть. Кн. IX	1073
Тарасюк Ніна:	
Чорний біль Чорнобиля. Кн. VIII	968
Українка Леся:	
На роковини Шевченка. Кн. IV	455
О, горе нам! Кн. IX	1074
Франко Іван:	
Шевченко і поклонники. Кн. III	298
Каменярі. Кн. V	559
Не пора	561
Якби	561
Гимн (Вічний революціонер)	562
Рідне село	563
Україна (Моя любов)	565
Україна мовить	566
З тюремних сонетів: Росіє	567
Мойсей (Пролог)	569
Блаженний муж. Кн. IX	1074
Федькович Осип:	
Співацька добраніч. Кн. III	293
Осьмий поменник Т. Шевченкові на вічну пам'ять	294
Чайченко В.:	
Наша доля. Кн. XI	1353
Черкасенко С.:	
Воля. Кн. I	3
Величній пам'яті Пророка. Кн. IV	456
Чорногор Борис:	
В'язка нев'янучих квітів на могилу сл. п. Я. Стецька. Кн. XI	1348
Шевченко Тарас:	
Молитви. Кн. III	283
Псалом XLIII	285
До Основ'яненка	286
Розрита могила	288
Заповіт	290
Щурат В.:	
Моє серце не тут. Кн. IX	1075
Янів Володимир:	
Дорід осени. Кн. VII	839
Гармонія стихів	839

Ars aeterna	840
Ящун Василь:	
Жива Україна. Кн. XII	1457

Е. ОГЛЯДИ І КРИТИКА

Галамай Степан: З приводу появи книжки «Початок невідомого». Кн. IV	491
Деременда Ярослав: Жива скорботи. Кн. XI	1401
Караванський Святослав: Слово рідне, мово рідна. Кн. I	125
Кузь Б., д-р: Вшанували проф. Ю. Панейка. Кн. IX	1150
Кухар Роман: З нагоди виходу 10-го тому поезій Ю. Буряківця. Кн. III	381
Кухар Роман: Гідний пам'ятник Богословській Академії. Кн. VI	763
Кухар Роман: Урятовані від забуття Служби Божі	765
Левадний Іван, проф.: Поема про Велику Людину (Патріярха Йосифа). Кн. V	634
Назиревич Ярослав: Такі не вмирають у пам'яті народу. Кн. III	372
Лоза Михайло: Лариса Мурович: Дерево рідного роду (поезії). Кн. X	1269
Макар Володимир: Появився «Літопис УПА» про тернопільську округу. Кн. XI	1406
Ожаровський Борис: Огляд видань. Кн. XI	1396
Павлишин Марко, д-р: Своєрідний документ сучасної України. Кн. X	1260
Радіон С.: Видатна постать — проф. д-р Роман Кухар (До його 65-ліття). Кн. II	254
Радіон С.: Цінні туристичні репортажі. Кн. VI	761
Рен Євген: Спогади каторжника. Кн. VIII	1021
Стебельський Богдан, д-р: Тисяча років української культури. Кн. VI	759
Стебельський Богдан, д-р: Історичний атлас України. Кн. VIII	995
Тесляр В.: Найсвіжіші наукові твори з історії літератури і критики. Кн. IV	498
Тис-Крохмалюк Юрій: Роздуми над книжкою. Кн. III	377
Трембіцький В., д-р: В століття смерті Павла Чубинського. Кн. IV	486
Турцевич Арсен: Чергова напасть Москви на УАПЦ. Кн. X	1276
Юськів-Терен Т.: Дмитренкова поліхромія церкви св. Юра в Нью-Йорку. Кн. II	248
Юськів-Терен Т.: Галина Мазепа. Кн. IV	488
Поважний осяг на науковому полі (Д-р Любов Поврозник). Кн. IV	484
Відзначення тисячоліття хрещення України. Кн. V	624
Англомовне видання про тисячоліття українського християнства.	632
Звернення до української преси (Фельдман-Майданик)	636
Поетесі Аллі Коссовській 80 років. Кн. X	1264
Відгуки, сперечання:	
Володимир Богонович: Спростування коментаря «З приводу появи книжки». Кн. XII	1523

Є. РІЗНІ

— Редакційні Свят-побажання. Кн. I	2
— Пожертви на пресовий фонд «Визвольного Шляху». Друковано: кн. III (стор. 383), кн. VII (стор. 894), кн. XII (стор. 1525).	
— Стипендії УВУ на 1986 рік. Кн. VI	767
— Бібліографія. Кн. IV	507
— Зміст журналу «Визвольний Шлях» за 1986 рік. Кн. XII	1527

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

— Сл. п. Єпископ Ніль Саварин. Кн. IV	501
— Сл. п. мгр Василь Щербій	502
Микола Кавка: Посмертна згадка (Сл. п. В. Щербій)	504
— Сл. п. сот. Богдан Микитин. Кн. V	635
— Сл. п. мгр Василь Бородач	640
— Сл. п. Ярослав Стецько (Некролог Проводу ОУН). Кн. VIII	899
— Присвята Голові Проводу ОУН	900
Зореслава і Дмитрів: Похорони сл. п. Я. Стецька. Кн. IX	1029
— Вислови співчуття від Голів Церков і Владик	1036
— Вислови співчуття Владик і Духовенства. Кн. X	1157
— Співчуття державних мужів і політиків	1164
— Співчуття речників українського політичного світу	1171
Ярослав Деремenda: З доземним поклоном	1179
— Вислови співчуття від громадських установ	1187
— Фрагменти з похоронів Я. Стецька. Друковано: кн. IX (стор. 1045), кн. X (стор. 1196), кн. XI (стор. 1345).	
— Сл. п. Катерина Зарицька-Сорока (Некролог Проводу ОУН. Кн. XI	1301
— Прощальне слово Архiepіскопа Мирослава Марусина. Кн. XI	1332
— Вислови співчуття Проводів Громадських Установ. Друковано: кн. XI (стор. 1333), кн. XII (стор. 1451).	
— Сл. п. сот. Ігор Степак Гаврилів. Кн. XI	1408
— В роковини смерті Патріярха Йосифа I (фрагменти). Кн. XII	1449

ЗАКІНЧУЮЧИ 39-ИЙ РІК ВИДАВАННЯ НАШОГО ЖУРНАЛА «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ», ЙОГО РЕДАКЦІЯ ПОЧУВАЄТЬСЯ ДО МИЛОГО ОБОВ'ЯЗКУ ПОДЯКУВАТИ ВСІМ ШАНОВНИМ СПІВРОБІТНИКАМ ЗА ЇХ БЕЗКОРИСЛИВУ СПІВПРАЦЮ І ДУЖЕ ЦІННИЙ ВКЛАД У ЙОГО ЗМІСТ ТА РОЗБУДОВУ, А ТИМ САМИМ НА КОРИСТЬ ВСЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ. ВІРИМО, ЩО ТІСНА СПІВПРАЦЯ ПРОДОВЖУВАТИМЕТЬСЯ І В МАЙБУТНЬОМУ. ЩЕ РАЗ ДЯКУЄМО, І НА ВСЕ ДОБРЕ ДОРОГІ СПІВРОБІТНИКИ!
